

Floris Schreve

**Bespreking twee voordrachten over rassen uit het oeuvre
van Rudolf Steiner**

Twee voordrachten van Rudolf Steiner over ‘rassen’, uit 1907 en 1923

Naast de twee voordrachten uit die Mission einzelner Volksseelen zijn er nog twee andere voordrachten uit het oeuvre van Rudolf Steiner die voor het grootste deel aan het thema ‘rassen’ zijn gewijd. Het gaat om een voordracht uit 1907, uit de cyclus ‘Das Johannes Evangelium’, gehouden te Basel en om een voordracht van anderhalf jaar voor zijn overlijden in 1923, uit ‘Vom Leben des Menschen und der Erde; über das Wesen des Christentums’, voor de arbeiders van de bouw van het Goetheanum in Dornach. Hoewel beide voordrachten verschillend zijn van inhoud en vooral van toonzetting, zullen we toch grote overeenkomsten zien, net als met de vierde en de zesde voordracht uit Die Mission. De belangrijkste karakterisering, door Steiner toegeschreven aan de verschillende mensenrassen, zullen ook hier weer terugkomen.

Het belangrijkste is wellicht dat de rasverschillen nog altijd van groot belang blijken te zijn voor de huidige tijd. Steiner gebruikt in beide voordrachten eigentijdse ‘voorbeelden’ en anekdotes om zijn stellingen te onderbouwen. Wel zal er in de voordracht uit 1907 iets passeren waarmee gesuggereerd zou kunnen worden, dat de komst van Christus de rasverschillen zou kunnen opheffen. Wellicht had Dieter Brüll deze passage voor ogen toen hij in zijn roemruchte artikel ‘De nieuwe reactionairen’ stelde dat de rasverschillen na de komst van Christus hun betekenis zouden hebben verloren. Toch zal juist op een pregnante wijze blijken dat deze stelling, juist op grond van deze voordracht, niet houdbaar is. Want Steiner verwijst wederom expliciet naar de eigentijdse situatie, wat hij overigens ook doet in de voordracht uit 1923. Bovendien stelt hij in die laatste voordracht: ‘...weil man eigentlich die ganze Gesichte und das ganze soziale Leben, auch das *heutige* soziale Leben nur versteht, wenn man auf die Rasseneigentümlichkeiten der Menschen eingehen kann’ (curs. FS).

Een andere parallel met Die Mission is dat zal blijken dat de indianen weer met decadentie en dood worden geassocieerd (in beide voordrachten). In de voordracht uit 1923 associeert hij het zwarte ras wederom met impulsiviteit en met het menselijke ‘driftleven’. De zwarten ‘koken van binnen’ en zijn zelfs te vergelijken met steenkool. De blanken zijn weer het meest ‘ontwikkelde ras’, waarbij het ‘denklevens’ tot volle ontplooiing is gekomen. Ook doet hij dan zijn beruchte uitspraak ‘het blanke ras is het ras van de toekomst’.

Er is echter een belangrijk verschil met hoe de Commissie van Baarda deze voordrachten heeft beoordeeld. Kwalificeerde de commissie geen van de uitspraken uit Die Mission einzelner Volksseelen als ernstig discriminerend, uit deze beide lezingen zijn wel degelijk een aantal uitspraken in de eerste categorie geplaatst. Uit GA 100 een en uit GA 349 maar liefst vijf. Dus zes van de zestien uitspraken die de commissie uiteindelijk als ernstig discriminerend classificeerde zullen hier uiteindelijk passeren.¹

Toch zal er iets heel opmerkelijks zichtbaar worden. Alhoewel Steiner soms iets andere woorden gebruikt zegt hij nauwelijks iets anders dan dat hij in Die Mission einzelner Volksseelen al heeft gedaan. Dat maakt het zo opmerkelijk waarom dan wel deze lezingen vrij streng zijn beoordeeld en Die Mission niet. Dit zal echter vanzelf duidelijk worden wanneer beide lezingen gedetailleerd worden doorgenomen.

We beginnen met de lezing uit 1907:

¹ Zie de verkorte en vertaalde versie van deze uitspraken, zoals weergegeven in het artikel van Rene Zwaap, Zestien keer Steiner, in de Groene Amsterdammer van 19-4-2000, http://florisschreve.web-log.nl/mijn_hersenspingsels_ander/zestien-keer-steiner-de-g.html. Het gaat om citaten 2 t/m 6 (GA 349) en 13 (GA 100)

Menschheitsentwicklung und Christus-erkenntnis

Das Johannes Evangelium (GA 100)

Siebenter Vortrag: Die Abstammung des Menschen – Das Wesen des Christus als Geist der Erde

Basel, 22 November 1907²

‘In einer Urkunde wie dem Johannes-Evangelium ist alles von Bedeutung und Wichtigkeit, und nichts könnte der gesagt werden, als es dort steht. Warum erscheint zum Beispiel der Heiligen Geist in Gestalt einer Taube? Es brauchte, um dies zu erklären, eine Reihe von Vorträgen. Aber man kann wenigstens eine Ahnung davon bekommen, wenn man die Menschheitsentwicklung von einem andern Gesichtspunkt aus betrachtet, als dies bis jetzt geschehen ist. Es wurde bereits in den früheren Vorträgen die für einen naturwissenschaftlich Denkenden ungeheuerliche Behauptung aufgestellt, daß der Mensch zu Anfang der Entwicklung bereits da war und daß er die Erdenentwicklung als seine eigene Entwicklung mitgemacht hat. Es darf aber selbstredend nicht vergessen werden, daß die früheren Menschen ganz anders organisiert und beschaffen waren als die heutigen. Schon der Atlantische Mensch ist seinem Außchen von dem heutigen sehr verschieden. Dieser Unterschied ist noch viel größer beim Menschen der lemurischen Zeit und noch größer beim Menschen derjenigen Zeit, in welcher noch Mond und Sonne mit unserem Planeten verbunden waren’.³

Steiner stelt dat in de tekst van het Johannes Evangelie alles een diepere betekenislaag heeft. Niets staat er zomaar. Waarom verschijnt bijvoorbeeld de Heilige Geest in de gedaante van een duif? (zoals zal blijken ziet Steiner vogellichamen als mogelijke dragers voor hogere wezens, maar op dit punt komt hij later in deze voordracht terug). Het zou vele voordrachten vergen om alles uit het Johannes Evangelie te duiden. Maar dan komt hij op het centrale punt van deze voordracht. Steiner stelt dat de mens vanaf het begin bij de evolutie was betrokken, steker nog dat de hele evolutie van het leven op aarde eigenlijk de evolutie van de mens is. Dit is ook het centrale thema uit deze voordracht en overigens een wezenlijk concept uit de antroposofie (zie wederom Poppelbaum). We zijn dit al eerder tegengekomen in *Die Mission einzelner Volksseelen* en nog explicieter in de *Akasha-kroniek*, maar hier is deze notie van evolutie en het centrale thema van deze voordracht (heeft overigens veel met het Bijbelse Johannes-Evangelie te maken). Ik zal dit idee illustreren met een hedendaagse tekst (van Henk van Oort): ‘De mens is géén eindproduct, maar was vanaf het begin betrokken bij de scheppingsdaad van de engelhiërarchieën’. (wat hebben die antroposofen toch met dat géén, zie ook de van Baarda-Commissie met haar hoofdconclusie. Volgens mij wordt deze spellingsvariant ingezet als er iets volstrekt ongeloofwaardigs wordt ingezet, zo ook in dit geval. Er is dan bijna zeker sprake van *wel*. Want natuurlijk, de mens is geen eindproduct, maar gewoon een toevallig resultaat van de evolutie. Maar daar hebben ook de antroposofen, net als de orthodoxe Christenen, grote moeite mee, gezien de vermeende betrokkenheid bij

² Rudolf Steiner, Menschheitsentwicklung und Christus-Erkenntnis; Theosophie und Rozenkruzertum, Vierzehn Vorträge, gehalten in Kassel vom 16. bis 29. Juni 1907. Das Johannes Evangelium; Acht Vorträge, gehalten in Basel, vom 16. bis 25. November 1907, Siebenter Vortrag, 22 November 1907: Die Abstammung des Menschen- da Wesen des Christus als Geist der Erde, Nachlassverwaltung, Dornach, 1967 pp. 239-250). De tekst van deze voordracht is, op twee alinea's aan het eind, integraal in deze bespreking weergegeven.

³ Idem, p. 239

engelenhiërarchiën en meer van dat soort hoogst 'spirituele zaken', FS) 'Dr. Hermann Poppelbaum werkt deze antroposofische gedachte verder uit in zijn boek *Mensch und Tier* (1928)'. Zie in dit geval het model van Poppelbaum, al eerder weergegeven, maar hier fig. 1. Van Oort: 'Het volgende beeld kan de ingewikkelde gedachte enigszins helder maken: Laten we ons voorstellen dat de mensenkiem aanwezig is in een grote zwevende ballon. Deze mensenkiem moet zich blijkbaar in een bepaalde richting ontwikkelen voordat de ballon op de aarde landt. De ballon zweeft naar de aarde. Het moment van landing wordt steeds uitgesteld doordat zich elementen uit de mensenkiem afscheiden en als het ware uit de ballon worden gestoten. Ten eerste daalt de ballon dan minder snel en ten tweede komt er dan steeds meer ruimte vrij voor het ontwikkelen van de mensenkiem. Veel elementen worden achtereenvolgens uitgestoten: te beginnen met de mineralen, dan de planten, ongewervelde dieren, de vissen, de amfibieën, de reptielen, de vogels, de zoogdieren, de primaten en ten slotte de mens. Er zijn dus parallel twee niveaus waarop de ontwikkeling plaatsvindt: de geestelijke kern (= de ballon die naar de aarde daalt) en de lichamelijke drager die in al deze fasen zich uit de ballon verwijderd, zich materialiseert en op aarde belandt.

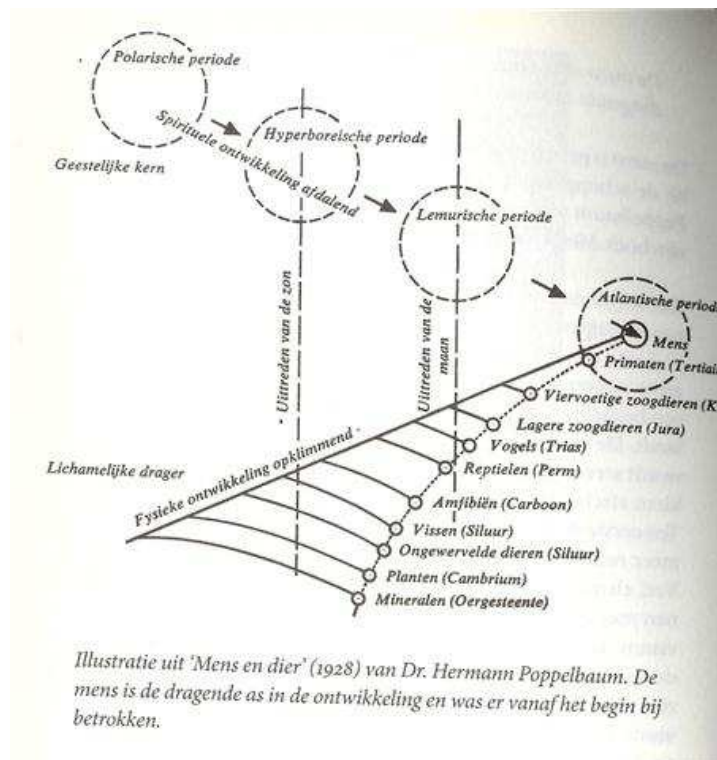

Fig. 1 Model Hermann Poppelbaum

De in verharding getreden vormen ontwikkelen zich ieder op hun eigen aardse wijze. Als de planten en de dieren op aarde zijn beland, vindt het proces plaats dat Darwin 'evolutie' noemt. Steiner vult dus aan wat Darwin zegt, spreekt hem niet tegen (? , valt over te twisten, FS). De huidige diervormen zijn ontstaan uit eeuwenlange specialisatie. Elk dier is een specialist (...) dan komt het moment dat de primaten, de mensapen, de denkbeeldige ballon verlaten en incarneren op aarde. Daarna volgen de voorlopers van de mens. Onder deze voorlopers worden in dit verband verstaan onder andere de Pekingmens, de Pithecanthropus en de

Neanderthalers. De huidige mens stamt *niet* af van deze voorlopers en al helemaal niet van de aapachtigen, zo moge duidelijk zijn uit het voorgaande. Toen al deze voorlopers al in de zichtbare wereld waren getreden, was er in de denkbeeldige ballon, in spirituele vorm, nog een laatste vorm over. Deze laatste vorm treedt geleidelijk aan in het zichtbare rond 50.000 v. Chr. en wordt *homo sapiens* genoemd. Volgens Rudolf Steiner waren deze eerste mensengestalten zo ijl als de geur van een bloem. Het verdichtingsproces zet zich voort. Langzaam verdicht het fysieke lichaam zich tot kraakbeen. Daarna treedt er een verharding in tot de huidige hardheid is bereikt.

Als inderdaad, teruggedacht in de tijd, de botten steeds zachter worden, kunnen er nooit fossiele resten gevonden worden van deze voorouders van de huidige mens. Kraakbeen, of nog zachter materiaal, lost nu eenmaal sneller op na het sterven, dan harde botten'.⁴

Dit is een heleboel, maar hier is in feite uitgelegd waar deze voordracht over gaat. Alleen heeft Steiner het niet over de Pekingmens, de Pithecanthropus en de Neanderthalers, maar wel over de indianen, zoals direct hierna blijkt. Ik zal een lange passage laten zien. Dit fragment is overigens een van de zestien citaten die de Commissie van Baarda uiteindelijk in de eerste categorie plaatste (ernstige discriminatie). Toch zullen we zien dat deze passage niet ernstiger is dan de meeste uit uitspraken van Steiner uit de Mission einzelner Volksseelen is, sterker nog, in bepaalde opzichten is deze vrijwel identiek. Het citaat zal hier vet worden weergegeven:

(cit. 152, cat. 1) **'Um uns hineinzuarbeiten in der Art und Weise, wie die Geisteswissenschaft über die Evolution denkt, müssen wir vom Nächstliegenden ausgehen. Nicht alle heute auf der Erde lebenden Menschen stehen auf derselben Stufe der Entwicklung. Neben den Völkern, die auf einer hohen Kulturstufe stehen, gibt es Naturvölker, welche in der Kultur weit zurückgeblieben sind. Es hat sich in der heutigen Naturwissenschaft die Anschauung herausgebildet-und sie wird mit großer Zähigkeit festgehalten, obschon neuere Tatsachen dagegen sprechen-, daß die höheren entwickelten Völkern abstammen. Diese Anschauung ist den Ergebnissen der Geistesforschung nicht entsprechend. Erwähnen wir hier beispielweise die Völker, die durch Entdeckung Amerikas bekannt wurden, und schildern wir in Kürze eine Episode, die uns einen Einblick in das Geistesleben dieser Völker gewährt. Bekanntlich hatten die Weißen die Indianerbevolkerung immer weiter in das Innere des Landes Zurückgedrängt und das Versprechen, ihnen Ländereien zu geben, nicht gehalten. Ein Häuptling dieser Indianer sagte einmal zu Anführer eines europäischen Eroberungszuges: Ihr Bleichgesichter habt unsere Länder genommen und habt uns versprochen, uns andere zu geben. Aber der weiße Mann hat dem braunen Mann das Wort nicht gehalten, und wir wissen auch warum. Der bleiche Mann hat kleine Zeichen, in denen Zauberwesen stecken und aus denen erforscht er die Wahrheit, denn es ist nicht gut. Der braune Mann sucht nicht in solchen kleinen Zauberzeichen die Wahrheit. Er hört den 'Großen Geist' im Rauschen des Waldes, im Rieseln des Baches. Im Blitz und Donner gibt ihm der 'Großen Geist' kund, was recht und unrecht ist. Wir haben in der amerikanischen Rasse eine primitive Urbevölkerung vor uns, die weit, weit zurückgeblieben ist, auch in bezug auf religiöse Weltanschauung. Aber sie hat sich bewahrt den Glauben an einen monotheistischen Geist, der aus allen Lauten der Natur zu ihr spricht. Der Indianer steht mit der Natur in so innigem Verhältnis, daß er noch in allen ihren Äußerungen die Stimme des hohen schöpferischen Geistes hört, während der Europäer so in der materialistischen Kultur steckt, daß er die Stimme der Natur nicht mehr wahrnehmen kann. Beide Völker haben denselben Ursprung, beide stammen von**

⁴ Henk van Oort, *Antroposofie; een kennismaking*, Vrij Geestesleven, Zeist, 2006, pp. 59-61

der Bevölkerung der Atlantis ab, die einen monotheistischen Glauben besaß, entstammen aus einem geistigen Hellsehen. Aber die Europäer sind hinaufgestiegen zu eine höhere Kulturstufe, während die Indianer stehengeblieben und dadurch in Dekadenz gekommen sind. Diesen Entwicklungsvorgang muß man immer beachten. Er läßt sich darstellen wie folgt. Im Laufe der Jahrtausende verändert sich unser Planet, und diese Veränderung bedingt auch eine Entwicklung der Menschheit. Die Seitenzweige, die nicht mehr in die Verhältnisse hineinpassen, werden dekadent. Wir haben also einen geraden Entwicklungsstamm und abgehende Seitenzweige, die verfallen (siehe Zeichnung).

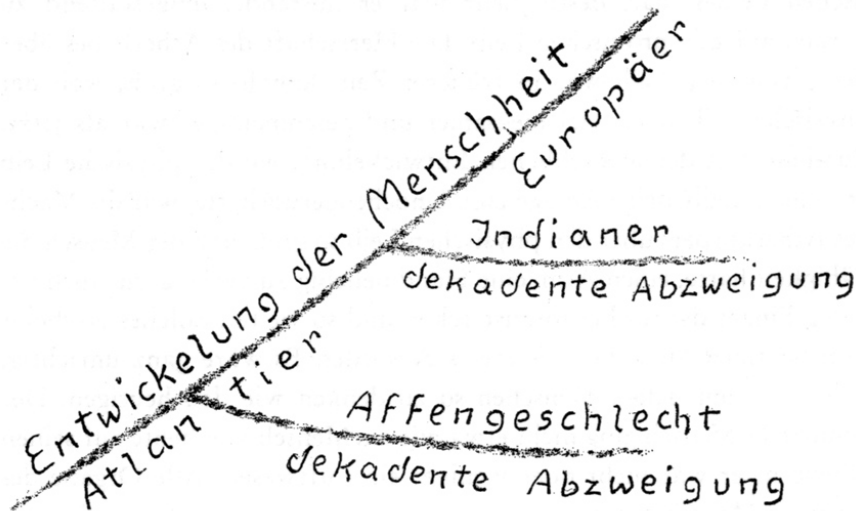

Fig. 2: Evoluiemodell GA 100 (7) nr. 1

Von dem Punkte der atlantische Zeit, wo Europäer und Indianer noch miteinander vereint waren, weiter zurückgehend, kommen wir in eine Zeit wo die Körper des Menschen noch verhältnismäßig weich, von gallertartiger Dichtigkeit war. Da sehen wir wieder Wesen sich abzweigen und zurückbleiben. Diese Wesen entwickeln sich weiter, aber in absteigende Linie, und aus ihnen entsteht das Affengeschlecht. Wir dürfen nicht sagen, der Mensch stamme vom Affen ab, sondern beide. Menschen und Affen, stammen von einer Form ab, die aber eine ganz andere Gestalt hatte als die Affen und heutigen Menschen. Die Abzweigung erfolgte von einem Punkte, wo diese Uniform die Möglichkeit hatte, einerseits aufsteigen zum Menschen und andererseits hinunterzufallen, zum Zerrbilde des Menschen zu werden'. (einde cit. 152).⁵

Zie hier een van de zeldzame passages die door de Commissie van Baarda als ernstig discriminerend werd omschreven. Vanzelfsprekend heeft de commissie dit uitvoerig toegelicht. Ik zal in dit geval de annotatie en de motivering hier integraal weergeven:

‘Annotatie: In de boekuitgave van deze lezing is een tekening opgenomen waarin kort na elkaar van de hoofdlijn van de ontwikkeling van Atlantis-bewoner tot Europeaan twee aftakkingen lopen van respectievelijk het apengeslacht en de indianen. Bij beide aftakkingen staat: ‘Decadente aftakking’. De tekening is gemaakt naar schetsen van de bovengenoemde

⁵ Rudolf Steiner, *Menschheitsentwicklung und Christus-Erkenntnis*, pp. 239-241

toehoorders. Een eventuele originele tekening is niet bewaard gebleven. Volgens de heer Kugler van de Rudolf Steiner Nachlassverwaltung mag men echter aannemen dat het om een getrouwe kopie van Steiners tekening gaat. In de lezing van 22 november 1907, waar het bovengenoemde citaat uit stamt, plaatste Steiner het evolutiebegrip van Ernst Haeckel naast het antroposofische evolutiebegrip (...) Kort samengevat houdt dit evolutiebegrip, dat naast het hele mineraal-, planten-, en dierenrijk zijn ontstaan als aftakkingen van de mensheidsontwikkeling. Geestelijk gesproken was de mens er het eerste en de andere rijken hebben zich successievelijk uit de mensheidsontwikkeling losgemaakt. In het antroposofische evolutiebegrip is niet de mens uit de aap ontstaan, maar is de aap het laatste dier dat uit de mensheidsontwikkeling is losgeraakt. Aan het begin van deze afstammingsgeschiedenis stond de aap nog dicht bij de mens dan nu. Dat is nu nog terug te vinden in het feit dat de uiterlijke overeenkomsten tussen pasgeboren apen en pasgeboren mensen veel groter zijn dan tussen volwassen apen en volwassen mensen. De ontwikkeling tot aan het huidige apengeslacht noemde Steiner in deze lezing een decadente aftakking van de ontwikkeling van de mens.

Geheel anders ontwikkelde zich meer dan 10.000 jaar geleden, gedurende de tijd van Atlantis en daarna, de 'decadente aftakking' van de indianen. Deze groep bleef binnen de grenzen van de mensheidsontwikkeling (! FS) en kon daarom gelegenheid bieden aan zielen tot incarnatie. Zij werd in een later stadium gevormd dan het apengeslacht, reden waarom zij in de tekening tussen apen en Europeanen in staat.(de indianen staan er niet alleen 'tussen' ze worden ook weggezet als 'decadent', FS⁶)

Het woord 'decadente aftakking' heeft betrekking op de bewustzijnsontwikkeling van de Atlantische bevolkingsgroep waaruit de indianen zijn voortgekomen. Deze bewustzijnsontwikkeling gaat van een stadium waarin de geestelijke wereld met een dromend helderziend bewustzijn als godenwereld werd waargenomen, naar het huidige stadium waarin dagbewustzijn en het denkvermogen dit droombewustzijn hebben afgelost. In de Atlantische tijd was de mens nog niet helemaal ontwaakt in de wereld van de zintuigen, in plaats daarvan kon hij de wereld van de geest bovenzinnelijk waarnemen. Pas in de tijd na Atlantis werden langzamerhand de zintuiglijke waarneming en het verstandelijke denken veroverd. De indianen behielden nog lange tijd het in Atlantis vanzelfsprekende vermogen om in de natuur werkzame geestelijke krachten helderziend waar te nemen. Zij vormden de Grote Geest (? FS). De Europeanen kunnen door hun materialistische cultuur deze stem van de natuur in het algemeen niet meer waarnemen.

Steiner noemde in deze lezing de indianen decadent, omdat zij deze bewustzijnsontwikkeling na Atlantis als ras niet hadden meegemaakt. Dat laatste zegt niets over de bewustzijnsontwikkeling van individuele indianen, helemaal niet over onze tijd, waar bovendien het oude Atlantische vermogen om tot de Grote Geest in de natuur helderziend waar te nemen is verdwenen (wie zegt dat?! Steiner zeker niet! FS).

Motivering: De schetsen die bij dit citaat horen zijn doorslaggevend geweest om dit citaat in categorie I in te delen. Hierin worden blanken bovenaan in de evolutie vermeld, nadat eerst apen en indianen genoemd zijn. Dit suggereert een suprematie van het blanke ras, welke niet acceptabel is. Zoals blijkt uit par. 3.3.4.4 is niet met absolute zekerheid vast te stellen vanuit welke evolutieleer de schets begrepen dient te worden: vanuit die van Darwin of die van Haeckel zijn deze tekeningen niet correct en vanuit de evolutieleer van Steiner zijn de tekeningen incompleet. Zou de tekening vanuit Steiners visie compleet zijn geweest, dan had niet alleen de evolutie geschetst moeten worden, maar ook de involutie'.⁷

⁶ Is ook een klein issue geweest op racisme-debat, va <http://antroposofie.wordpress.com/2008/10/30/racismedebat/#comment-401>

⁷ Eindrapport pp. 690-691

Tot zover de van Baarda-commissie. Om met de laatste opmerking te beginnen. Met het ontbreken van de 'involutielijn' heeft de commissie wel enigszins een punt, maar kijk dan goed naar de tweede tekening. Daar staat de involutie wel weergegeven, niet al een afdalende lijn, zoals bij Poppelbaum, maar weergegeven aan de linkerkant (de begrippen Polaris, Hyperborea, Lemurië, Atlantis). De tekening is dus wel zeer schematisch maar zeker niet incompleet. Ik zal nogmaals het model van Poppelbaum tonen (zie afb.1), maar alle ingrediënten zijn in principe weergegeven in de tweede tekening. Dus dit verontschuldigde argument gaat niet op.

Dan de bewering dat deze tekening niet zou gaan over hedendaagse indianen. Steiner sprak deze woorden uit in 1907. In december 1890 had het bloedbad van Wounded Knee plaatsgevonden, dus een kleine zeventien jaar daarvoor. Iets verderop zou blijken dat hij nog een keer verwijst naar een gebeurtenis uit de negentiende eeuw. Dus dat Steiner het niet over hedendaagse indianen zou hebben lijkt me erg onwaarschijnlijk. Bovendien, wat zijn hedendaagse indianen in Steiners visie? In die Mission, vierde voordracht: 'Nicht etwa deshalb, weil es den Europäern gefallen hat, ist die indianische Bevölkerung ausgestorben, sondern weil die indianische Bevölkerung die Kräfte erwerben mußte, die sie zum Aussterben führten'. Als het aan Steiner ligt zijn er dus geen hedendaagse indianen. 'De enige hedendaagse indiaan is een dode indiaan', vrij naar de beruchte uitspraak, toegeschreven aan generaal Sheridan 'De enige goede indiaan is een dode indiaan' uit 1869, dus nog niet eens zo gek lang daarvoor.⁸ Dus dit lijkt me een niet ter zake doend argument van de commissie. Maar wat misschien het allerbelangrijkste is: de indianen zijn een decadente afwijking ten opzichte van de lineaire evolutie van oerknal tot Ariër. Daar komt het wel op neer, zowel in de tekst als in de tekening. Steiner zegt: 'Wir haben in der amerikanischen Rasse eine primitive Urbevölkerung vor uns, die weit, weit zurückgeblieben ist, auch in bezug auf religiöse Weltanschauung'. Dat is niet zomaar een kwalificatie. Lijkt me ook pijnlijk voor allerlei lieden die zowel met de antroposofie sympathiseren, als met de 'Indiaanse spiritualiteit' (ik ken er zelf genoeg, die overigens volstrekt oprecht zijn, omdat onder veel oppervlakkige sympathisanten met de antroposofie dit aspect van Steiners gedachtegoed niet zo algemeen bekend is). En dan is er nog steeds geen sprake van rassenleer? Want vergelijk dit nogmaals met Steiners eerder besproken uitspraken uit andere werken? Bovendien, wat wist de commissie zelf te melden bij citaat 54 uit de Akasha-kroniek? Het blijkt juist voor deze voordracht buitengewoon interessant te zijn:

'De mens is van oorsprong een geestelijk wezen. In de lange wordingsgeschiedenis als aards wezen ontstonden als nevenontwikkeling naast en uit de mens het dierenrijk, het plantenrijk en minerale rijk (zie hiervoor weer het model van Poppelbaum om deze gedachtegang inzichtelijk te maken, FS). Zowel de aardse als de geestelijke mens maakten in deze lange wordingsgeschiedenis een ontwikkeling door. Het dier is in die zin niet de voorloper van de mens, maar de (geestelijke) mens is de voorloper van de aardse dieren en de aardse mens (zie

⁸ Toen de indianen van de zuidelijke prairiegebieden (Colorado, Nebraska en Kansas Territory) zich in 1869 moesten overgeven aan het Amerikaanse leger speelde zich volgens overlevering de volgende scene af, zoals beschreven in Dee Browns klassieker *Begraaf mij hart bij Wounded Knee*: '...een paar dagen later kwam de eerste groep Comanches, onder aanvoering van Tosawi, zich overgeven. Toen hij voor Sheridan stond blonken zijn ogen. 'Tosawi, goede indiaan', zei hij. Daarop sprak Sheridan de onsterfelijke woorden: 'De enige goede indianen die ik ooit heb gezien waren dood'. Luitenant Charles Nordstrom, die ook aanwezig was, bewaarde deze woorden in zijn geheugen en vertelde ze later aan iedereen die ze horen wilde, totdat ze na verloop van tijd als aforisme in de Amerikaanse taal waren opgenomen: *De enige goede indiaan is een dode indiaan*'. Dee Brown, *Begraaf mijn hart bij Wounded Knee*, Baarn, 1971 (oorspr. 1971), p. 152 (zie ook http://en.wikipedia.org/wiki/Philip_Sheridan)

hier het antropo-centrisme van Steiner, FS). De laatste blijft 'im Gebiet des Menschlichen', de dieren maken zich daarvan los.

Het ontstaan van de voorlopers van de huidige dieren speelde zich af in wat in de antroposofie de Lemurische tijd wordt genoemd. De oorspronkelijke diervormen waren van de toenmalige menselijke lichaamsvormen afgeleid en waren volgens Steiner hoger ontwikkeld dan de huidige diersoorten. De toenmalige menselijke lichamen lieten overigens nog geen fossiele resten na, omdat ze nog niet voldoende verhard waren (dit hebben we eerder gezien bij Steiner aan het begin van zijn beschrijving van Atlantis, FS). De huidige apen stammen op die manier af van relatief hoger ontwikkelde dieren, die zelf weer van de toenmalige mensen afstamden. In die zin noemde Steiner 'die Affen rückgebildete Menschen einer vergangenen Epoche. So war der Mensch einstmals unvollkommener war als heute, so waren sie einmal vollkommener als wie heute sind'. De mensen hebben zich verder ontwikkeld, de apen waren 'in hun mens-stadium' volmaakter dan ze nu zijn.

Ook met betrekking tot wat hij wilde volksstammen noemde, keerde Steiner zich tegen het idee dat deze zich aan het begin van een ontwikkeling zouden bevinden. Het waren volgens hem juist de nakomelingen van groepen van toenmalige voorlopers van de huidige mensen die hoog ontwikkeld waren, maar daarna in hun ontwikkeling waren teruggedaan en primitief waren geworden'.⁹

Deze uitleg zou perfect gepast hebben bij de hier te bespreken passage. Want bovenstaand legt Steiner het achterliggende systeem van zijn rassenleer uit, zo'n beetje wat de commissie ook doet met haar toelichting bij citaat 54 uit de Akasha-kroniek (wellicht onbedoeld, want er was juist géén sprake van rassenleer).

Wat verder nog interessant is aan dit citaat is dat Steiner wederom hetzelfde citaat gebruikt van een indiaans stamhoofd om zijn visie op de indianen te onderbouwen. De herkomst van dit citaat is inmiddels bekend, het ging om de woorden van een Choctaw hoofdman, gericht aan een commandant van het Amerikaanse leger in 1834, later opgetekend in *Der Occultismus der nordamerikanischen Indianer* van Dr. L. Kuhlenbeck, Leipzig, 1896. Maar wederom legt Steiner zijn eigen visie in deze woorden. Het feit dat deze Choctaw hoofdman sprak over de vernietiging van zijn volk en zijn cultuur, wil nog niet zeggen dat het Steiners theorieën over de indianen bevestigt.

Verder is dit citaat niet wezenlijk anders dan de verschillende passages uit *Die Mission einzelner Volksseelen*. Om nogmaals een fragment uit de zesde voordracht aan te halen: (cit. 116, cat. 2) **'Auf das Drüsen-System endlich - nur auf dem Umwege durch alle anderen Systeme - wirkt dasjenige, was wir bezeichnen können als die abnormen Geister der Form, die im Saturn ihren Mittelpunkt haben. Da haben wir in allem, was wir als Saturn-Rasse zu bezeichnen haben, in allem, dem wir den Saturn-Charakter beizumessen haben, etwas zu suchen, was sozusagen zusammenführt, zusammenschließt das, was wieder der Abenddämmerung der Menschheit zuführt, deren Entwicklung in gewisser Weise zum Abschluß bringt, und zwar zu einem wirklichen Abschluß, zu einem Hinsterben. Wie sich das Wirken auf das Drüsensystem ausdrückt, sehen wir an der indianischen Rasse. Darauf beruht die Sterblichkeit derselben, ihr Verschwinden. Der Saturn-Einfluß wirkt durch alle anderen Systeme zuletzt auf das Drüsensystem ein. Das sondert aus die härtesten Teile des Menschen, und man kann daher sagen, daß dieses Hinsterben in einer Art Verknöcherung besteht, wie dies im Äußeren doch deutlich sich offenbart. Sehen Sie sich doch die Bilder der alten Indianer an, und Sie werden gleichsam mit Händen greifen können den geschilderten Vorgang, in dem Niedergang dieser Rasse. In einer solchen Rasse ist alles dasjenige gegenwärtig geworden, auf eine**

⁹ Eindrapport, pp. 309-310

besondere Art gegenwärtig geworden, was in der Saturnentwicklung vorhanden war; dann aber hat es sich in sich selber zurückgezogen und hat den Menschen mit seinem harten Knochensystem allein gelassen, hat ihn zum Absterben gebracht'. (einde citaat 116) of (citaat 117, cat. 2) 'Man fühlt etwas von dieser wirklich okkulten Wirksamkeit, wenn man noch im neunzehnten Jahrhundert sieht, wie ein Vertreter dieser alten Indianer davon spricht, daß in ihm lebt, was vorher für die Menschen groß und gewaltig war, das aber die Weiterentwicklung unmöglich mitmachen konnte. Es existiert die Schilderung einer schönen Szene, bei welcher ein Führer der untergehenden Indianer einem europäischen Eindringling gegenübersteht. Denken Sie sich, was da Herz gegen Herz fühlt, indem sich zwei solche Menschen gegenüberstehen: Menschen, die von Europa herüberkamen, und Menschen, die in frühester Zeit, als die Rassen verteilt wurden, nach Westen hinübergewandert sind. Da haben die Indianer nach Westen hinübergewandert alles, was groß war in der atlantischen Kultur. Was war für den Indianer das Größte? Es war, daß er noch ahnen konnte etwas von der alten Größe und Herrlichkeit eines Zeitalters, das in der alten atlantischen Zeit vorhanden war, wo noch wenig um sich gegriffen hatte die Rassenspaltung, wo die Menschen hinaufschauen konnten nach der Sonne und wahrzunehmen vermochten die durch das Nebelmeer eindringenden Geister der Form. Durch ein Nebelmeer blickte der Atlantier hinauf zu dem, was sich für ihn nicht spaltete in eine Sechs- oder Siebenheit, sondern zusammenwirkte. Das, was zusammenwirkte von den sieben Geistern der Form, das nannte der Atlantier den Großen Geist, der in der alten Atlantis dem Menschen sich offenbarte. Dadurch hat er nicht mit aufgenommen das, was die Venus-, Merkur-, Mars- und Jupiter-Geister bewirkt haben im Osten. Durch dieses haben sich gebildet alle die Kulturen, die in Europa in der Mitte des neunzehnten Jahrhunderts zur Blüte gebracht wurden. Das alles hat er, der Sohn der braunen Rasse, nicht mitgemacht. Er hat festgehalten an dem Großen Geist der urfernen Vergangenheit. Das, was die anderen gemacht haben, die in urferner Vergangenheit auch den Großen Geist aufgenommen haben, das trat ihm vor Augen, als ihm ein Blatt Papier mit vielen kleinen Zeichen, den Buchstaben, von welchen er nichts verstand, vorgelegt wurde. Alles das war ihm fremd, aber er hatte noch in seiner Seele den Großen Geist. Seine Rede ist uns aufbewahrt; sie ist bezeichnend, weil sie auf das Angedeutete hinweist, und sie lautet etwa so: «Da in dem Erdboden, wo die Eroberer unseres Landes schreiten, sind die Gebeine meiner Brüder begraben. Warum dürfen die Füße unserer Überwinder über die Gräber meiner Brüder schreiten? Weil sie im Besitze sind dessen, was groß macht den weißen Mann. Den braunen Mann macht etwas anderes groß. Ihn macht groß der Große Geist, der zu ihm spricht in dem Wehen des Windes, in dem Rauschen des Waldes, dem Wogen des Wassers, in dem Rieseln der Quelle, in Blitz und Donner. Das ist der Geist, der für uns Wahrheit spricht. Oh, der Große Geist spricht Wahrheit! Eure Geister, die ihr auf dem Papiere hier habt, und die dasjenige ausdrücken, was für euch groß ist, die sprechen nicht die Wahrheit.» So sagte der Indianerhäuptling von seinem Standpunkte aus. Dem Großen Geiste gehört der braune Mann, der blasse Mann gehört den Geistern, die in schwarzer Gestalt als kleine zwerghafte Wesen -er meinte die Buchstaben - auf dem Papier herumhüpfen; die sprechen nicht wahr. - Das ist ein welthistorischer Dialog, der gepflogen worden ist zwischen den Eroberern und dem letzten der großen Häuptlinge der braunen Männer. Da sehen wir, was dem Saturn mit seinem Wirken angehört und was aus dem Zusammenwirken mit anderen Geistern in einem solchen Momente, wo zwei Richtungen sich begegnen, auf der Erde entsteht'. (einde citaat 117)

De overeenkomsten zijn opmerkelijk, alleen heeft de Commissie van Baarda de passages uit Die Mission niet in de eerste categorie willen plaatsen, dat is eigenlijk het belangrijkste

verschil (en natuurlijk de twee tekeningen, die de commissie in haar motivatie heeft meegewogen). Maar het is in dit verband misschien wel weer interessanter om de continuïteit van Steiners visie zichtbaar te maken. Want wederom is hier het verhaal verteld van te vroeg verharde mensvormen, die decadent zijn geworden en hun langste tijd gehad hebben. Daarom moesten de indianen sterven. In de woorden van Maarten Ploeger: 'Met deze karakteristieken voor ogen kan Steiners uitspraak in de *Volkszielen* (vrij weergegeven): 'De indianen moesten uitsterven en de kolonisten waren het uiteindelijke instrument', in een juist daglicht worden gesteld. Het is allerm minst een excuus voor het botvieren van de blanke moordcapaciteit; die schuld hebben wij hoe dan ook op ons geladen (evenmin kan de nog steeds voortgaande uitroeiing van de Amazone-indianen hiermee op welke wijze dan ook aanvaardbaar worden gemaakt). Zoals een ouder mens aan een op zichzelf niet zo dramatische ziekte licht kan bezwijken, zo betekende de confrontatie met de blanke expansiedrift voor de indianen meer dan een reeks ongelijke oorlogen. De indiaanse cultuur had à priori de bevattelijkheid om hieraan te gronde gaan (zie bijvoorbeeld de Wovoka-episode, uitmondend in de 'zelfdestructie' onder leiding van Sitting Bull bij Wounded Knee)'.¹⁰ Maar geef dan toe dat er sprake is van rassenleer.

Tot zover citaat 152. Verder blijkt deze lezing bijzonder verhelderend te zijn over hoe Steiner tegen de evolutie aankeek:

'Wir wollen die Abstammungslehre nur so weit verfolgen, als nötig ist, um den Zusammenhang zu finden mit dem, was in früheren Vorträgen gesagt worden ist. Bei den alten Atlantische Menschen war der Ätherleib noch außerhalb des physischen Körpers. Heute ist nur noch der Astralleib des Menschen, und zwar im Schlafe, außerhalb des physischen Körpers. Heute ist daher der Mensch nur im Schlafe imstande, die Müdigkeit des physischen Körpers zu überwinden, weil da sein Astralleib außerhalb des physischen Körpers ist und so die Möglichkeit hat, sich an demselben zu betätigen. Weitere Einflüsse auf den physischen Körper sind jetzt nicht möglich. Nur die Überreste solcher Einwirkung sind noch geblieben in den Erscheinungen, wie Erröten bei Scham, Erblassen bei Angst und Schreck und so weiter. Je mehr wir aber zurückgehen in der atlantischen Zeit und je mehr der Ätherleib außerhalb des physischen Leibes war, desto mehr war er imstande, umgestaltend zu wirken auf den physischen Leib. Die Herrschaft des Ätherleibes über den physischen Leib war in früherer Zeit deshalb so groß, weil der physischen Leib noch viel biegsamer und geschmeidiger war als jetzt. Zu einer Zeit der menschlichen Entwicklung, wo der physischer Leib erst eine feigliedrige Anlage zum Knochengerüst hatte, war die Macht des Ätherkörpers über den physischen Leib so groß, daß der Mensch die Fähigkeit hatte, einen Arm, eine Hand beliebig zu verlängern, auch beliebig Finger daraus hervorstrecken und so weiter. Solches erscheint dem heutigen Menschen als etwas Absurdes. Es wäre ganz unrichtig, sich den Lemurische Menschen so zu denken wie den heutigen. Der lemurische Mensch ging nicht etwa wie ein Mensch von heute auf seinen Gliedern; er war mehr oder weniger ein Luftwesen. Alle Organe des heutigen Menschen waren nur andeutungsweise vorhanden; er konnte sich metamorphosieren. Es ist gänzlich unrichtig, sich vorzustellen, die lemurischen Menschen wären den heutigen, wenn auch grotesk, so doch ähnlich gewesen. Auch in der atlantischen Zeit war der menschliche Körper noch formbar und konnte durch den Willen von innen heraus umgestaltet werden. Dies hatte seine Begründung darin, daß der Ätherleib, teilweise noch außerhalb des physischen Körpers war. So hat der Ätherleib gearbeitet an der äußeren Gestalt, und die Wesen, welche nicht in der richtigen Art an ihrem Leib arbeiteten, haben sich zu dem entwickelt, was wir heute Affen nennen. So sind dies Karikaturen der heutige

¹⁰ In *Antroposofie ter discussie* (Jelle van der Meulen ea, red.), Uitgeverij Vrij Geestesleven, Zeist, 1985, pp. 43-44. Ik heb deze tekst van Maarten Ploeger eerder uitgebreid besproken, zie <http://florisschreve.blog-s.nl/2008/10/14/antroposofie-ii-een-repliek/>

Menschen entstanden. Sie stammen von uns ab, nicht wir von ihnen. Man kann hier die Frage aufwerfen: Warum spalteten sich gerade die Affen ab, warum blieb ein Teil auf einer

Fig. 3: Evoluiemodell GA 100 (7), nr 2

niedrigen Stufe zurück als Seelenlose Wesen- hier ist die höhere Seele gemeint, nicht der Astralleib? Es kamen eben andere Verhältnisse. Der Mensch paßte sich denselben an, sie aber vermochten dies nicht. Ihr physischer Leib verhärtete, während der Mensch seinen physischen Körper weich und bildsam erhalten konnte. Im Beginn der erdenentwicklung haben wir uns den Menschen vorzustellen mit einem feinen ätherischen Körper. Diesen hat er immer mehr umgebildet. Ein Hellseher hätte damals den Menschen in Form einer Kugel wahrgenommen. Die Zeichnung auf Seite 243 (zie fig. 3) soll den Stammbaum der Entwicklung erläutern'.¹¹

Steiner verwijst hier naar het tweede evolutiemodel. Behalve dat eruit deze tekening blijkt dat volgens Steiner de Ariër een hogere mensvorm zou zijn dan de indiaan, laat deze tekening ook duidelijk de invloed zien van Ernst Haeckel op Steiners gedachtegoed (het van Baardarapport noemde Haeckel al in het commentaar). Steiner zal hem in de passage hierna ook nog

¹¹ Rudolf Steiner, *Menschheitsentwicklung und Christus-Erkenntnis*, pp. 241-244

aanhalen. Hij legt dan ook uit wat zijn belangrijkste verschil is met Haeckel. Maar het lijkt mij nuttig om eerst een beknopte inleiding te geven op Ernst Haekels recapitulatietheorie (overgenomen uit Hulspas en Nienhuys):

Recapitulatietheorie

‘Een door de Duitse bioloog Ernst Haeckel ontworpen theorie die zegt dat alle levende wezens in de ontwikkeling voorafgaand aan de geboorte in kort bestek de stadia doorlopen die hun voorouders- volgens de evolutietheorie van Charles Darwin hebben doorlopen. Een menselijke embryo doorloopt bijvoorbeeld tijdens zijn groei stadia waarbij het achtereenvolgens lijkt op een sponsachtig dier, een vis, een amfibie en uiteindelijk een mens. Om het wat hoogdravender te zeggen: de ‘ontogenese’ recapituleert de ‘fylogense’. Haeckel noemde dit in 1872 de fundamentele wet.

Fig. 4 Illustratie evolutiemodel Ernst Haeckel (recapitulatietheorie)

De recapitulatietheorie maakte volgens Haeckel al dat speuren naar fossielen overbodig: de ontwikkeling van het leven was in het ei of de baarmoeder te volgen. Darwin en zijn grote verdediger, Thomas Huxley, waren aanvankelijk wel gecharmeerd van het idee, maar later bekwam hen de twijfel, vooral omdat Haeckel het gebruikte om aan te tonen dat de materie was doortrokken van een sturende *Geist*- een vorm van filosoferen waar beide Britten niets van moesten hebben (en we weten nu dat dit bij Steiner en de antroposofie het tegenovergestelde is, zie alle tirades tegen het ‘materialisme’, FS). Een ander probleem was dat de stadia die Haeckel meende te zien, veel minder duidelijk waren dan gehoopt. Wanneer bij een bepaalde soort een lichaamsdeel of orgaan sterk ontwikkeld is, wordt dat deel al gevormd in een zeer vroeg (volgens de recapitulatietheorie té vroeg) stadium. Zo begint de groei van de menselijke hersenen veel ‘eerder’ dan men op grond van de recapitulatietheorie

mag verwachten. De plaatjes van embryo's waarmee Haeckel zijn theorie illustreerde (zie afb. 8), werden al spoedig als vervalsingen beschouwd. Kritiek hierop werd door vooraanstaande biologen al in 1909 weggewimpeld, omdat ze meenden dat die kritiek ook de evolutiegedachte ondermijnde.

Tegenwoordig beschouwen biologen de recapitulatietheorie als achterhaald. Er is duidelijk sprake van een uniformiteit in de ontwikkeling van het ongeboren leven, maar deze wordt veroorzaakt door de opeenvolgende activiteit van een beperkt aantal fundamentele genen die informatie bevatten over het 'plan' dat aan ieder dier ten grondslag ligt. De gelijkenis van de vroege ontwikkelingsstadia betekent slechts dat de mutaties in de afgelopen honderden miljoenen jaren het meest betrekking hebben op de veel grotere aantallen genen die de vorming van latere stadia besturen. De door Haeckel aangetoonde overeenkomsten vormen dus wél een sterke aanwijzing voor de gemeenschappelijke oorsprong van het leven op aarde. Haeckels theorie gold decennia lang als een belangrijke ontdekking. Zij had grote invloed op het 'wetenschappelijk racisme' en de discussies over de 'missing link'. Spoedig ontstond er een psychologische versie waarin de ontwikkeling die het kind doorliep, opgevat werd als de recapitulatie van de stadia der menselijke beschaving, die op hun beurt weer werd vergeleken met de leefwijzen van 'primitieve volkeren' (beide zeer herkenbaar in de antroposofie, FS). Kinderen doorliepen een 'negerstadium' en tijdens de puberteit een 'mongoloïde stadium', alvorens volwassen te worden en het stadium van de beschaafde blanke man te bereiken (zie hier een belangrijke bron voor Steiners uiteenzettingen in Die Mission, FS). Vrouwen bleven in het mongoloïde puberale stadium steken en waren daardoor behept met puberale trekjes als labiel, bijgelovig en emotioneel - eigenschappen die ook karakteristiek zouden zijn voor het mongoloïde ras (en aanleiding gaven tot de aanduiding 'mongolisme' voor het syndroom van Down).

Ook de pedagogiek van Rudolf Steiner en de theorie van Sigmund Freud dat het kind verschillende seksuele stadia doorloopt, zijn geïnspireerd op de recapitulatietheorie. Steiner koppelde de ontwikkeling van kind naar volwassene aan de ontwikkeling van beschaving. Pas in de hogere klassen mogen kinderen in aanraking komen met de 'hogere' Germaanse cultuur. Freud meende dat het universele verbod op incest, net als godsdienst en maatschappelijke regels, voortvloeide uit een dramatische gebeurtenis uit een ver verleden: de jonge mensen zouden ooit de leider vermoord hebben om zich toegang tot de vrouwen te verschaffen. Deze gebeurtenis wordt in ieder individu herhaald wanneer deze de oedipale fase in de ontwikkeling doormaakt'.¹²

Tot zover Hulspas en Nienhuys en verder met Steiner. In de volgende passage laat Steiner duidelijk zien hoe hij Haeckels model heeft verwerkt:

'Ziemlich spät in der atlantische Zeit zweigte die Art ab, die sich dann später zu den heutigen Affen gestaltete. Früher in der atlantischen Zeit haben sich gewisse höhere Säugtiere abgezweigt; gewisse niedere Säugetiere zweigten sich in der ältesten atlantischen Zeit ab. Der physische Mensch war damals von Entwicklungswert eines Säugtiers; nur sind die Säugtiere auf dieser Stufe stehengeblieben, während der Mensch sich weiterentwickelt hat. In noch früherer Zeit stand der Mensch in Entwicklungswert eines Reptils. Der Leib war ganz anders als der heutigen Reptils, aber das Reptil hat sich herausgebildet, indem seine leibliche Entwicklung in Dekadenz gefallen ist. Der Mensch hat hat seine inneren Glieder zur Entwicklung gebracht, das Reptil dagegen blieb zurück. Es ist ein zurückgebliebener Bruder des Menschen. Noch früher zweigte sich das ab, was die Vogelart wurde. Und noch weiter zurück stand der Mensch auf der Stufe, die im heutigen Fischengeschlecht bewahrt ist. Auf

¹² Hulspas & Nienhuys, Tussen waarheid en waanzin; een encyclopedie van de pseudo-wetenschappen, de Geus, Breda, 1998, p. 335

der Erde war damals nichts Höheres vorhanden als komplizierte Fischformen. In unferner Zeit stand der Mensch auf der Stufe eines wirbellosen Tieres. Und in die ältesten Zeit abgezweigt, und so auf unsere Zeit gekommen, ist das einzellige Wesen, das *Haeckel* Moneren nennt, das einen in der ältesten Zeit abgezweigten Bruder des Menschen darstellt. Wenn wir aus dieser Entwicklungsreihe den Stammbaum des Menschen bilden, so wird dieser genau übereinstimmen mit dem Stammbaum, den Haeckel in seinen Schriften aufgestellt hat:

1. Moneren	13. Smelzfische
2. Einzellige	14. Lurchfische
3. Vielzellige	15. Kiemenlurche
4. Hohkugeln	16. Schuppenlurche
5. Urdarmtiere	17. Proreptilien
6. Plattentiere	18. Säugereptilien
7. Schnurwürmer	19. Ursäuger
8. Kiemendarmwürmer	20. Beuteltiere
9. Urchordatiere	21. Halbaffen
10. Schädellose	22. Hundsaffen
11. Rundmäuler	23. Menschenaffen
12. Urfische	24. Affenmenschen
25. Sprechende Menschen	

Wir könnten auch ohne weiteres Haeckels Stammbaum übernehmen, der Unterschied ist nur der, daß Haeckel erst die Tierformen entstehen und diese sich dann bis zum Menschen hinaufeintwickeln läßt, während wir in der Uniform berietst den Menschen sehen und die Tierwelt nur als Abzweigung, als entartete Menschen betrachten. Tatsächlich is der Mensch der Erstgeborene der Erde; er hat sich gerader Linie weiterentwickelt, hat die andern Wesen an den verschiedenen Etappen zurückgelassen'.¹³

Zie hier Steiners toepassing van Haeckels evolutieleer, maar dan verpakt in een esoterische vorm. En er is nog een principiëler verschil. Waar Haeckel ook de mens ziet als een fase in de evolutie, is bij Steiner de mens zo'n beetje de essentie van de evolutie. Dieren zijn in Steiners visie 'gedegenererde mensvormen' die in een vroeg stadium zijn uitgestoten. De mens is het absolute hoogtepunt van de evolutie, of, als we Steiners tekeningen serieus moeten nemen, de Arische mens. Alle andere dieren, inclusief de indianen, zijn mindere vormen van de schepping ondergeschikt aan de mens naar Arisch model. Ik denk niet dat het overdreven is om dit te stellen. Want pas bij de laatste vorm komen de geestelijke lijn van de involutie (hier weggelaten tot grote teleurstelling van de commissie van Baarda) en de materiële evolutielijn tot elkaar. In Poppelbaums model is dit wel goed te zien. Maar als dit volledig was uitgetekend, lijkt het me niet ontlastend voor de door Steiner uitgetekende evolutiemodellen, eerder het tegenovergestelde. Want ook dan zou, of misschien nog wel meer, gestipuleerd worden dat de Arische mens het ultieme hoogtepunt van de schepping is.

Hierna krijgt de lezing een meer esoterisch karakter. Steiner gaat nu wel enigszins op een paar elementen uit het echte Evangelie van Johannes in, maar past ze toe als analogieën voor zijn eigen scheppingsverhaal. Eerst nog wat meer toelichting bij zijn eigen variant op 'Haeckels stamboom'. De vogels blijken hierin een unieke positie in te nemen, zoals ook te zien in de

¹³ Rudolf Steiner, *Menschheitsentwicklung und Christus-Erkenntniss*, pp.244-245

tweede tekening, waar de vogels de enige zijn die ‘naar boven aftakken’ van de hoofdstroom. Dit heeft echter een Bijbelse reden:

‘Wenn wir den Zeitpunkt betrachten, wo die Vögel und Reptilien sich abgezweigt haben, so sehen wir, daß damals tatsächlich physische Menschenformen vorhanden waren, die den späteren Vogelarten, und solche, die den späteren Reptilien ähnlich waren. Der Seher sieht zurück in jene ferne Zeit, in welcher die geistige Wesenheit des Menschen noch nicht von seinem Körper Besitz ergriffen hatte. Er sieht die Gattungsseele des Menschen, die den vogelartigen Körper umschwebt. Hier blieben jene geistigen Wesenheiten zurück, die nicht nötig hatten, hinunterzusteigen in den physischen Plan. Nachdem sie bis zu dieser Stufe der physischen Welt heruntergekommen waren, entwickelten sie sich wieder zum Geistigen hinauf. Es sind die Wesenheiten des astralischen Planes, der Welt des Heiligen Geistes, die sich den Luftkreis als ihr Reich bewahrt haben, gleich wie der Mensch die physische Erde, den Erdkreis als sein Reich in Besitz nimmt. Diese Wesen muß man sich auch in der Vogelgestalt vorstellen, wenn sie sich uns physisch sichtbar machen sollen. Daher muß der Schreiber des Johannes-Evangelium den Heiligen Geist, der in die Bewußtinsseele des Jesus hinuntersteigt und sie erfüllt als Geistselbst, unter dem Symbolum einer Taube darstellen. Von Wunderbare Tiefe erscheint uns dieses Symbolum, wenn wir es im Zusammenhang mit der Menschheitsentwicklung betrachten’.¹⁴

Steiner zegt dus dat in de archetypische vorm die wij nu gedeeltelijk kennen als ‘vogels’, zich entiteiten afsplitsten van de evolutielijn van de wezens die het ‘aarde-domein’ moesten bevolken. Zoals de mens het aarde-domein in zijn bezit zou nemen, zo zou het domein van de lucht toebehoren aan de vogels. Ook dat heeft een functie. Wezens die wij als vogels waarnemen, zijn soms entiteiten uit de geestelijke wereld. Steiner noemt als voorbeeld de duif die Jezus tot Christus bezielde met de Heilige Geest, in het Evangelie van Johannes: ‘Verder getuigde Johannes: ‘Ik heb de Geest als een duif uit de hemel zien neerdalen en Hij bleef op Hem rusten’ (Joh. 1: 32)¹⁵. Steiner gaat verder met het duiden van de evolutie aan de hand van Christelijke symboliek, zoals hij die meent te vinden in het Evangelie van Johannes:

‘Wir wollen das, was im Johannes-Evangelium geschrieben steht, noch von einem andern Gesichtspunkte aus Zusammenhang bringen mit der Menschheits-Erdenentwicklung. Wir sollen dabei eine Vorstellung der Rosenkreuzerschule in aller Kürze wiederholen. Dem Schüler wird auf einer gewissen Stufe der Entwicklung etwa folgendes gesagt: Betrachten wir die Pflanze in ihrem Verhältnis zum Menschen. Die Pflanze richtet die Wurzel nach unten, nach dem Mittelpunkt der Erde, dem sitze ihres Ich. Ihre Bevruchtungsorgane wendet sie keusch der Sonne, dem Licht zu. Im Lichte der Sonne erschließt sie ihre Blüte indem läßt sie die Frucht reifen. Diese befruchtende Wirkung des lichten nennt man geheimwissenschaftlich die Berührung durch die heilige Liebeslanze der Sonne. Sie lockt hervor die Blüte und bewirkt die Fruchtbarkeit der Erde. Was die Pflanze in die Erde versenkt, die Wurzel, das entspricht dem Haupt des Menschen. Der Mensch richtet sein Haupt der Sonne, dem Licht entgegen. Und was die Pflanze dem Lichte zuwendet, die Befruchtsorgane, die neigt er schamhaft der Erde zu. Der Mensch ist das umgedrehte Bild der Pflanze. Das Tier steht mitten zwischen beide. Die Pflanze zeichnet man vertikal der Erde zugerichtet, den Menschen ebenso vertikal von der Erde abgewendet, das Tier horizontal. So erhält man die Form des Kreuzes. Plato drückt dies aus, indem er sagt: Die Weltenseele ist gekreuzigt am uralten Weltenkreuz. –Das Kreuz ist ein kosmisches Symbolum, hingestellt in die Weltentwicklung. Tiefe Schauer durchwogten die Brust des Schülers, wenn er so

¹⁴ Idem, p. 245

¹⁵ Wiilibrordvertaling, p. 1386

hineinschauen konnte in das Werden der Weltentwicklung. So sehen wir auch in der Pflanze ein Bruderwesen aus unferner Vergangenheit. Ursprünglich war auch der Mensch nicht die pflanzliche Substanz zum Fleisch umgewandelt, so wäre er keusch und rein geblieben wie die Pflanze. Nicht kennengelernt hätte er Begierde und Leidenschaft. Aber dieser Zustand konnte nicht erhalten werden, denn der Mensch wäre dann auch nicht zum Selbstbewußtsein erwacht. Es wäre immer in dem Traumleben geblieben, in dem die Pflanze sich heute noch befindet. Der Mensch mußte durchdrungen werden von Begierden und Leidenschaften, mußte zum Fleischesdasein gebracht werden. Nicht alle Organe wurden zur gleichen Zeit aus Pflanzen- in Fleischessubstanz umgewandelt. Die Organe, welche die niedrigsten Triebe ausdrücken, die sind am spätesten einbezogen worden in die leischliche Entwicklung. Und sie befinden sich auch bereits in Dekadenz. Die Fortpflanzungsorgane haben am längsten ihren pflanzlichen Charakter bewahrt. Alte Sagen und Mythen berichten uns noch von Hermaphroditen; das waren solche Wesen, die keine Geschlechtsorgane von Fleisch und Blut, sondern solche von pflanzlicher Substanz besaßen. Manche glauben, das Feigenblatt, das die ersten Menschen im Paradies gehabt haben, sei ein Ausdruck der Scham. Nein, in dieser Erzählung hat sich die Erinnerung daran bewahrt, daß die Menschen an Stelle der fleischlichen Fortpflanzungsorgane solche pflanzliche Natur gehabt haben. Und nun einen Blick in die Zukunft: Was heute noch niedrige Organe im menschlichen Körper sind, was am spätesten eingezogen wurde in die Fleischlichkeit, das wird auch am ersten wieder abfallen, verschwinden, verdorren am menschlichen Körper. Der Mensch wird nicht auf seiner jetzigen Stufe stehenbleiben: Wie er von der reinen Keuschheit der Pflanze in die Sinnlichkeit der Begierdenwelt hinabsteigen ist, so wird er aus dieser wieder heraufsteigen mit reiner, geläuterte Substanz zum keuschen Zustande.

Gewisse Organe des menschlichen Körpers sind im Zerfall, andere sind auf der Höhe ihrer Entwicklungsfähigkeit angelangt; wieder andere sind erst im Beginne ihrer Entwicklung. Zu den ersteren gehören die Fortpflanzungsorgane, zu den zweiten gehört das Gehirn; zu jenen, welche erst in der Keimanlage sich befinden, gehören das Herz und der Kehlkopf und alles, was mit der Bildung des Wortes zusammenhängt. Aus ihnen werden Organe herausgebildet, welche die Fortpflanzungsorgane in ihren Funktionen ersetzen und weit überragen werden. Sie werden im höchsten Sinne willkürliche Organe werden. Wenn der Mensch zu jener Keuschheit zurückgekehrt sein, welche die Pflanze bewahrt hat; aber es wird eine bewußte Keuschheit sein'.¹⁶

Hier wordt een heleboel beweerd. Steiner stelt de opbouw van het lichaam van een plant omgekeerd is aan die van een mens. De wortels, waar het 'Ik' van de plant zich zou bevinden (voor zover planten een 'ik' hebben), zijn diep de aarde ingedoken. Het onderlichaam, met bijbehorende bijzonderheden en organen priemen 'kuis' richting de zon. Bij de mens is natuurlijk het omgekeerde het geval. Daar hangen de delen naar beneden (soms) en richt het hoofd zich naar de zon. Bij het dier is alles horizontaal georganiseerd. Het dier complementeert deze vormen dan ook tot een kruis. Zie hier Steiners uitleg van dit bekende Christelijke symbool. Steiner meent ook dit symbool bij Plato te kunnen vinden en legt hem de volgende tekst in de mond: 'Die Weltenseele ist gekreuzigt am uralten Weltenkreuz. –Das Kreuz ist ein kosmisches Symbolum, hingestellt in die Weltentwicklung'. Het aardige is dat Steiner wanneer hij iets aan anderen ontleent, hij 'altijd zijn bronnen noemt' (zo werd vanuit antroposofische zijde gesteld op 'racisme-debat'¹⁷), maar het vervelende is dat hij dat hier dan kennelijk niet heeft gedaan. We weten dus niet waar en wanneer Plato dit gezegd zou hebben. En of hij dit gezegd zou hebben, want kruisigen was een typische Romeinse hobby en bestond niet bij de Grieken, laat staan in de tijd van Plato (die ruimschoots voor de opkomst van Rome

¹⁶ Rudolf Steiner, *Menschheitsentwicklung und Christus-Erkenntnis*, pp. 246-247

¹⁷. Racisme-debat, zie <http://antroposofie.wordpress.com/2008/10/30/racismedebat/#comment-265>

leefde). Laat ik voorzichtig zeggen dat ik dit een beetje een vreemde bewering vind, maar als iemand weet waar Plato dit gezegd zou hebben, houd ik me ten zeerste aanbevolen.

Maar hierna wordt het pas echt interessant. Het lijkt een beetje flauw dat ik hier zoveel aandacht aan besteed, maar later zal blijken dat dit ook relevant is voor de beweringen over 'mensenrassen'. Steiner: 'Ursprünglich war auch der Mensch nicht die pflanzliche Substanz zum Fleisch umgewandelt, so wäre er keusch und rein geblieben wie die Pflanze. Nicht kennengelernt hätte er Begierde und Leidenschaft. Aber dieser Zustand konnte nicht erhalten werden, denn der Mensch wäre dann auch nicht zum Selbst bewußtsein erwacht. Es wäre immer in dem Traumleben geblieben, in dem die Pflanze sich heute noch befindet. Der Mensch mußte durchdrungen werden von Begierden und Leidenschaften, mußte zum Fleischesdasein gebracht werden. Nicht alle Organe wurden zur gleichen Zeit aus Pflanzen- in Fleischsubstanz umgewandelt. Die Organe, welche die niedrigsten Triebe ausdrücken, die sind am spätesten einbezogen worden in die leischliche Entwicklung. Und sie befinden sich auch bereits in Dekadenz. Die Fortpflanzungorgane haben am längsten ihren pflanzlichen Charakter bewahrt'.

Onze geslachtsorganen waren van plantaardige oorsprong en waren in eerste instantie rein en kuis gebleven, omdat deze nog geen begeerte kenden. En dan zou dat in plantaardige vorm nog niet zoveel kwaad kunnen, want planten hebben slechts een 'droombewustzijn'. En 'tussen droom en daad staan wetten in de weg en praktische bezwaren, en een weemoedigheid die niemand kan verklaren, maar die des avonds komt wanneer men slapen gaat', schreef de grote dichter Willem Elschot.¹⁸ Deze dichtregels krijgen in deze context wel een hele bijzondere betekenis. Fantaseren is dus beter dan het in de praktijk brengen, als we Steiner moeten geloven. Dit doet enigszins denken aan de fantaserende vrouwen van Lemurië uit de Akasha-kroniek.

Maar het wordt steeds interessanter. Het vijgenblad, waarmee Adam en Eva gekostumeerd het Paradijs verlieten, was geen teken van schaamte. Neen, het was nog een symbolische herinnering aan de vroegere plantaardige toestand der edele delen. Want het zijn deze delen van de mens die het laatst tot vleze zijn gekomen. En het zijn ook de eerste delen die: 'wieder abfallen, verschwinden, verdorren am menschlichen Körper'. Een aangenaam vooruitzicht. Kortom, antroposofie is er niet voor bange mensen (in dit geval Freudiaanse castratieangst, om in de sfeer te blijven van het bovenstaande artikel over Ernst Haeckel, uit Hulspas en Nienhuys). Dit is allemaal niet erg, want: 'Wie er von der reinen Keuschheit der Pflanze in die Sinnlichkeit der Begierdenwelt hinabsteigen ist, so wird er aus dieser wieder heraufsteigen mit reiner, geläuterte Substanz zum keuschen Zustande'. Het is maar waar je naar uitzielt. Want, om het nog aangener te maken, een plant is zich niet bewust van zijn kuisheid, dus die weet niet beter. Wanneer de mens tot zijn hernieuwde kuis fase terugkeert, zal het echter een 'bewuste kuisheid' zijn. Dat betekent dat het afvallen van de geslachtsorganen een evenement wordt dat wij met ons volle bewustzijn zullen gaan ervaren... Kunnen we ons nog op gaan verheugen!

Steiner gaat nog wat verder over andere organen, wat ik hier oversla (twee alinea's). Er worden wel een heleboel prikkelende dingen gezegd. Zo beweert Steiner dat het hart geen pomp is, zoals de materialistische wetenschappers het afschilderen. Nee de bloedsomloop wordt niet aangedreven door het hart, maar het zit precies andersom ('Auch das Herz ist für den Geheimforscher erst im Beginne seiner Entwicklung. Es ist nicht jene Pumpe, als welche es seitens der materialistisch Denkenden hingestellt wird. De Glaube, das Herz sei die Ursache der Blutzirkulation, ist ein irrümlicher. So horribel es auch klingen mag: die

¹⁸ 'Het huwelijk' (1910), opgenomen in 'Geluk dat kan wel jaren duren. Het huwelijk in honderd gedichten', verzameld door Hans Warren en Mario Molegraaf, Prometheus, Amsterdam, 1999, zie ook <http://www.let.rug.nl/vannoord/huwelijk.html>

Bewegung des Herzens ist die Folge des Blutzirkulation' .¹⁹). Ik weet niet of deze constatering ook tot het curriculum van de antroposofische artsenopleiding behoort (zelf overigens geen slechte ervaring met antroposofische artsen, maar die zijn wel wat pragmatischer), maar het lijkt me ingewikkeld om iemand antroposofisch te reanimeren. Zo staan er nog wel meer interessante dingen, die ik hier niet ga bespreken, omdat het voor het racismeverhaal wat minder relevant is. Het komt er uiteindelijk op neer dat Christus, door zijn offer en het Mysterie van Golgotha, zowel de heer van hemel als van de aarde is geworden. Deze gebeurtenis is de belangrijkste geweest in de evolutie van onze planeet. Vanaf dit moment zal de involutie, de afdaling van geest naar stof, worden omgebogen in evolutie, d.w.z. de mens zal weer opstijgen uit het fysieke naar het geestelijke. Steiner heeft dit beeld in vele werken op verschillende manieren geschetst.

In dit verband is de volgende passage weer van belang. Deze is ook opgenomen in het van Baarda-rapport. Steiner:

(cit. 78, cat. 3) **Die Vier Hauptrassen teilen sich in den Besitz der Erdoberfläche: die weiße, gelbe, rote und schwarze Rasse. Der Luftkreis aber, der die Erde auf allen Seiten umgibt, ist ein einheitlicher. Darauf ist hingedeutet im Kapitel 19, 23: 'Die Kriegsknechter aber, da sie Jesum gekreuzigt hatten, nahmen sie seine Kleider und machten vier Teile, einem jeglichen Kriegsknecht einen Teil, dazu aus den Rock. Der Rock aber war ungenäht, von oben an gewirkt durch und durch'. Die Kleider des Christus sind das Symbolum für die Erdoberfläche, der aus einem Stück gewebte Rock dagegen symbolisiert den Luftkreis, der ungeteilt und unteilbar auf allen Seiten die Erde umspannt. Es muß aber nochmals betont werden, daß auch dieses Symbolum gleichzeitig eine historische Tatsache ist.** (einde citaat 78) Nach dieser ist auch der folgende Ausspruch des Meisters verständlich. Er sagt: 'Der mein Brot isset, der tritt mich mit Füßen' (13, 18). Wenn der Christus der Planetengeist ist, wenn die Erde sein Leib ist, ist es da nicht berechtigt, zu sagen, die Menschen essen sein Fleisch und trinken sein Blut und treten ihn mit Füßen? Wenn dieser Geist hindeutet auf die Früchte, die von der Erde gewonnen werden, kann er da nicht sagen: 'Dies ist mein Leib', und auf die reinen Pflanzensäfte weisend: 'Dies ist mein Blut?' (6, 56). Und wandeln nicht die Menschen auf dem Leibe dieses Planetengeist herum, indem sie ihn mit Füßen treten? Nicht im bösen Sinne hat er dies gesagt, sondern um auf die Tatsache hinzudeuten, daß die Erde der wahre Leib Christi ist. Auch diese Stelle des Evangeliums ist wörtlich zu nehmen. Und die Erinnerung an diese große Wahrheit soll durch das Mysterium des Abendmahles in der Nachwelt wach gehalten werden. Nur der weiß den tiefen Sinn des Abendmahles in der Nachwelt wach gehalten werden. Nur der weiß den tiefen Sinn des Abendmahles zu würdigen, der den Wert dieser gewaltigen Ereignisse für die ganze kosmische Entwicklung zu empfinden vermag. Er sieht aufsprießen die Kraft des Christus in den Pflanzen, welche die Erde im Frühjahr dem Lichte der Sonne entgegenendet; er weiß, die Menschwerdung Christi ist nicht nur ein menschliches Ereignis, sie ist ein kosmisches Ereignis'.²⁰

Toelichting van het van Baarda-rapport bij dit citaat: 'Naar het inzicht van Steiner is de komst van Christus op aarde een unieke gebeurtenis die van immens belang is voor de evolutie van de mensheid. De verbinding van Christus met de aarde na de dood op Golgotha wordt door hem zo gezien, dat Christus sinds die tijd letterlijk de geest van de aarde is, dat wil zeggen de aarde is sinds die tijd het lichaam van Christus. In het bovenstaande citaat wordt in die beschouwing ook de atmosfeer van de aarde betrokken, die te maken heeft de 'Rock' van

¹⁹ Rudolf Steiner, *Menschheitsentwicklung und Christus-Erkenntniss*, pp. 247-248

²⁰ idem, pp. 249-250

Christus, in tegenstelling tot zijn 'Kleider', die met het oppervlakte van de aarde te maken hebben.

De laatste zin van het citaat: 'Es muß aber nochmals betont werden, daß auch dieses Symbolum gleichzeitig eine historische Tatsache ist', maakt duidelijk, dat het leven van Jezus Christus door Steiner zowel symbolisch als historisch wordt opgevat. In dit geval betekent dat, dat de verdeling van de kleren van Christus onder het kruis, die zich symbolisch afspeelde, tegelijk een symbool is voor de verdeling van de op aarde levende mensheid in vier rassen'.²¹ Dit is alles wat het van Baarda-rapport erover te zeggen heeft. Je zou zelfs kunnen denken dat Steiner hiermee heeft willen zeggen dat het Christendom zich op die manier moest verspreiden over de vier hoofdrassen. Daar kennen we genoeg leuke voorbeelden vanuit de geschiedenis.²²

Verder kan ik me bij deze passage een ding bedenken. Het zou mogelijk de bron kunnen zijn voor Dieter Brüll, in zijn tirade tegen Gjalt Zondergeld, *De nieuwe reactionairen*. Brüll: 'Omdat de duvel met Zondergeld speelt, heeft hij precies de verkeerde 'racist' te pakken. Zeker, hij (Sigismund von Gleich, FS) werkte Steiners 'rassenleer' uit voor de voor-Christelijke tijd (daarna hebben in de zienswijze van Steiner rassenverschillen hun betekenis verloren).

Maar hij was juist een fervente Nazi-bestrijder van het eerste uur, die nimmer een steekje heeft laten vallen... enz.²³ Het gaat mij dus wederom alleen om die ene opmerking. Want het bovenstaande citaat is het enige Steiner-citaat dat ik heb gevonden dat een beetje in de buurt komt van Brülls stelling. En geloof me, als er een uitspraak van Steiner zou bestaan die dit verhaal van Brüll meer zou bevestigen zou het breeduit, of wellicht met klaoengeschal in het eindrapport zijn opgenomen. Maar dat is dus niet het geval. Het blijft dus een raadsel waarom dit artikel van Brüll zo heilig en belangrijk is voor de rechtzinnigen der Nederlandse antroposofen. Want dit is de enige opmerking over het werk van Steiner in het hele artikel (verder gaat dit stuk uitsluitend over deze of gene infame criticus, die de godvergeten

²¹ Eindrapport, p. 345

²² Hoewel het er te veel zijn om op te noemen wil ik wel een voorbeeld noemen van tot wat voor misverstanden de nieuwe blijde heilsboodschap van de Europeanen leidde in veroverde gebieden buiten de Christelijke wereld. In dit geval de Azteken. Uit Rudolf van Zantwijk, *De oorlog tegen de goden; Azteekse kronieken over de Spaanse verovering uit het Nahuatl vertaald*, Meulenhoff, Amsterdam, 1992.: 'Om de huidige lezer enige indruk te geven van wat de Azteken aan wartaal te horen kregen kan het volgende voorbeeld dienen: als Christelijke missionarissen zich met fanatieke ijver op de studie van het Nahuatlahtolli, de officiële taal van het Azteekse Rijk hadden gestort en de volgende eenvoudige boodschap wilden brengen: 'In de hoogste hemel verblijft God de Vader, Uw Koning. Hij is het Woord, Hij is de Schepper. Hij is de Drieëenheid: God de Vader, God, de Zoon en de Heilige geest. Jezus Christus is Gods Zoon, die voor ons aan het kruis gestorven is, Hij is het lam Gods, dat vrij is van alle zonden', dan hoorden de Azteken letterlijk het volgende: 'In de bovenhemel verblijft jullie vadergod, jullie spreker, het gesprokene, dat waardoor wij allen leven. Hij is drieheid, vadergod, Goddelijke zoon, Goddelijke adem. Xesuclisto is Goddelijke zoon, die voor ons op de plankenvereniging is gestorven. Hij is het nooit ernstig gekromde katoendier'. En dat terwijl de Azteekse hoofden afbeeldingen van de Spaanse koning zagen, die trots het juist 'immer ernstig gekromde gekrulde katoendier' om zijn hals droeg als ordeteken van het Gulden Vlies.

De bovenstaande moeizame communicatie moet een ware ramp geweest zijn, als een man als Peter van Gent zich ermee belastte, die een notoire stotteraar was. Stotteren is in het Nahuatl fataal, omdat een verdubbeling van de lettergrepen een wezenlijke betekenisverandering met zich meebrengt. *Tlahtoani*, (Hij die spreekt), waarmee de Azteken een vorst of een vorstin aanduiden, wordt bij stotterars al gauw *tlatlahtoani*, maar dan is de betekenis 'kletsler', of iemand die teveel praat. Het bovenstaande tekstje, uitgesproken door Peter van Gent, die al een jaar na de val van Tenochtitlan in Texcoco actief was, zal ongeveer zo in Azteekse oren hebben geklonken: 'In de allerhoogste hemel verblijft telkens weer God het oompje, jullie veelprater, het steeds gezegde, dat waar door allen leven, hij al drieheid, oompje god, godenkleuter, godengehijg. Xesuclisto, die voor ons op de arendsplankenvereniging vele doden gestorven is. Hij is het nooit voortdurend bezorgde gekrulde katoendier'.

²³Dieter Brüll, *De nieuwe reactionairen, met een bijzondere aandacht voor het verschijnsel Zondergeld*, 'Driegonaal'. 1986, nr. 1 (opnieuw gepubliceerd in maart 1996, (anti)racisme versus Anthroposofie, p. 14-25), p. 21.

brutaliteit heeft om Steiner en de verheven ‘anthroposofie’ ervan te betichten... enz., al is er aan het eind een losse opsomming van willekeurige citaten weergegeven die zich tegen racisme zouden uitspreken, want alle critici van Steiner zouden volgens Brüll per definitie met citaten manipuleren²⁴). Maar goed, er valt veel over deze lezing te zeggen, maar het lijkt me geen bevestiging voor Brülls wilde stelling. Brüll heeft dan ook geen literatuurverwijzing geplaatst, of voelde zich niet genooddaakt om zijn opmerkelijke stelling verder te onderbouwen.

Wat we wel hebben gezien is dat de rassenleer een wezenlijk onderdeel is van het evolutiemodel van de antroposofie. De hier naar voren gebrachte inzichten over de indianen passen wederom precies in het beeld dat we al kennen uit *Die Mission einzelner Volksseelen* en de Akasha-kroniek. Ook hier is Steiner weer buitengewoon consistent. Maar ik denk niet dat je kunt zeggen dat die uitgetekende evolutiemodellen ‘uitglijders’ zijn in het oeuvre van Steiner. Hoe afschrikwekkend ook, ze zijn helaas een onderdeel van het grote verhaal van de antroposofie. En die antroposofie kent wel degelijk een rassenleer. Wellicht spelen de rassen in de toekomst geen rol meer (vierde voordracht *Die Mission*), maar zover is het nog niet. De rasvorming wordt vooralsnog voortgezet in de erfelijkheid, aldus Hans Peter van Manen²⁵. Bovendien worden de rasverschillen op zijn vroegst pas in het negende millennium na Chr. opgeheven, aldus Helmut Zander: ‘Die Rassenentstehung, die erst in der lemurischen Zeit begonnen habe, werde in der sechsten und siebten »Entwicklungsepoche« verschwinden (ebd.), das heißt: frühestens ungefähr im 9. Jahrtausend. Für eine politische Erledigung der Rassenfrage und für die Geltung von Steiners Rassentheorien ist dies eine lange, eine zu lange Zeit’.²⁶ We hebben dus nog eventjes de tijd en voorlopig zullen er nog mensen met een ander kleurtje rondlopen en zitten onze geslachtsdelen nog vast aan ons lichaam. Maar misschien zal op het moment dat de vleeselijke voortplanting een halt wordt toegeroepen, middels het afvallen van onze vitale organen, uiteindelijk ook dat verschil tussen de mensenrassen tot het verleden behoren. Zover is het echter nog niet. De ook weer in deze voordracht aangehaalde toespraak van de Choctaw hoofdman was ook in 1907 nog tamelijk recent. Kortom, uit ‘unsere Zeit’, waarin rasverschillen wel degelijk er toe doen. Dus zo’n vaart zal het niet lopen.

De arbeiderslezing uit 1923; ‘Indianen zijn eigenlijk negers die te gronde gaan’

Een ander berucht werk van Steiner is ‘*Vom Leben des Menschen und der Erde*’ en dan vooral zijn voordracht ‘*Farbe und Menschenrassen*’, gehouden voor de arbeiders van de bouw van het Goetheanum in Dornach. In verschillende kritische publicaties over Steiners visie op mensenrassen is erin de loop der tijd veel aangehaald uit deze lezing. Verder is er geen werk van Steiner dat zo streng door de commissie is aangepakt. Haalde uit *Die Mission einzelner Volksseelen*, toch Steiners ‘hoofdwerk’ over rassen, geen enkele uitspraak de eerste categorie,

²⁴ Zie Lorenzo Ravagli, *Rudolf Steiner und die Überwindung des Rassismus*, Institut für Soziale Dreigliederung, 19-7-2003. Ravagli doet ongeveer hetzelfde als Brüll, maar dan veel effectiever en veel uitvoeriger. Het is mij een raadsel waarom de rechtzinnigen der antroposofen niet met dit artikel schermen, in plaats met dat gedateerde verhaal van Dieter Brüll over Gjalte Zondergeld. Maar kennelijk is dit artikel nog niet boven de horizon gekomen. <http://www.dreigliederung.de/essays/2003-07-003.html> Toch is ook dit stuk niet afdoende. Ravagli verwijt de critici van Steiner (net als Brüll) dat deze per definitie losse stukjes tekst uit de context halen, isoleren en dan Steiner van racisme beschuldigen. Ravagli doet hetzelfde, maar dan poogt hij Steiner te ontlasten. Hoewel het voor de naïeve lezer geraffineerd lijkt, is het voor iedereen die de discussie heeft gevolgd een tamelijk doorzichtige en kinderachtige tactiek om Steiner vrij te pleiten.

²⁵ Hans Peter van Manen in *Antroposofie ter discussie*, p. 54

²⁶ Helmut Zander, *Anthroposophie in Deutschland; Theosophische Weltanschauung und gesellschaftliche Praxis 1884–1945*, Göttingen, 2007, p.665 (citaat aangeleverd door Andreas lichte op ‘racisme-debat’, <http://antroposofie.wordpress.com/2008/10/30/racismedebat/#comment-1448>

uit deze voordracht gaat het om maar liefst vijf van de zestien uitspraken. Ook zijn er veel uitspraken die door de commissie tot de tweede en derde categorie werden gerekend. Onderstaand zal ik de tekst van deze lezing weergeven waarin de door de commissie beoordeelde citaten vet zijn weergegeven. Wanneer het de uitspraken uit de eerste categorie betreft, staat de volledige annotatie en motivatie van de commissie uit de eindconclusies van het rapport vermeld. Andere commentaar van de commissie zal ook aan bod komen. Ik zal soms ook opmerkingen van anderen weergeven en natuurlijk mijn eigen afwegingen. We zullen dus de complete tekst doorlopen, met daarin verwerkt: het volledige commentaar van de commissie bij de citaten uit categorie 1, commentaar van de commissie bij andere citaten, afgewogen tegen mijn eigen inzichten en de conclusies van eerdere commentatoren. Het wordt dus een heleboel ineen. De leidraad is echter het verloop van Steiners tekst. Daaraan zullen alle verschillende commentaren, gezichtspunten en opinies worden opgehangen. Er zal dus veel aan de orde komen, maar het wijst zich allemaal vanzelf uit. De chronologie van de tekst zal in onderstaande bespreking intact worden gehouden.

Interessant is hoe de commissie deze voordracht inleidt: 'In september 1913 werd de grondsteen gelegd voor het Goetheanum, een gebouw dat bedoeld was als Vrije Hogeschool voor de Geesteswetenschap. Het zou een toneelzaal bevatten voor opvoeringen van euritmie en vier van de grote toneelstukken van Rudolf Steiner, de zogeheten mysteriedrama's, en was op de betonnen onderbouw na, volledig in hout opgetrokken. Uit alle landen van Europa kwamen kunstenaars naar Dornach om aan dit gebouw te werken. Zij bewerkten het hout, beschilderden de koepels en slepen het glas voor de ramen.

De bouwarbeiders, die ook aan het Goetheanum werkten, konden deelnemen aan cursussen die door antroposofen in Dornach voor hen werden georganiseerd. Na enige tijd vroegen ze of Steiner voor hen wilde spreken. Hij ging hierop in en sprak zodoende vanaf 2 augustus 1922 regelmatig over onderwerpen die de arbeiders zelf aan de orde stelden. De lezingen werden in werktijd gehouden. De antroposofen in Dornach wilden die ook bijwonen, maar op een enkele uitzondering na werden die niet toegelaten. Behalve voor enkele medewerkers van het bouw bureau en een paar naaste medewerkers van Steiner waren de lezingen alleen toegankelijk voor de arbeiders. Ze waren op de praktijk gericht en hadden vaak een verhalend karakter; om duidelijk te maken wat hij wilde zeggen schuwde hij drastische beelden niet. Deze lezingen, de zogenaamde arbeidersvoordrachten, zijn door hun stijl uniek in het verzamelde werk van Rudolf Steiner. Ze tonen duidelijk aan hoe hij bij zijn lezingen uitging van het referentiekader van zijn toehoorders. Het is om die reden onmogelijk om er een enkele zin uit te citeren en die buiten de context van de totale lezing te interpreteren'.²⁷

Dit advies van de commissie ter harte genomen, zal de complete lezing worden weergegeven. Duidelijk zal worden dat er veel parallellen zijn met eerdere voordrachten, met de hier bovenstaande voordracht uit GA 100, maar ook met Die Mission einzelner Volksseelen en zelfs met de Akasha-kroniek. Samen met de vierde en de zesde voordracht uit Die Mission is deze voordracht wellicht de meest beruchte tekst van Rudolf Steiner geworden, wat 'mensenrassen' betreft. Maar, zoals de commissie het zelf zegt, deze lezing springt er absoluut uit door het gebruik van 'drastische beelden'.

De commissie heeft, naast dat deze lezing van alle werken van Steiner het strengst is beoordeeld, ook heel veel aandacht aan deze voordracht besteed, veel meer dan aan de vierde en de zesde voordracht uit Die Mission einzelner Volksseelen (al staat er weer wel een apart hoofdstukje opgenomen als algemene inleiding op Die Mission). Hoewel er vijf citaten in de eerste categorie vallen en de beoordeling dus relatief streng is, worden de meeste citaten vooral verdedigd, vaak met de meest surrealistische argumenten (ik kan er niets anders van maken). En zelfs bij deze voordracht heeft de commissie een paar pittige uitspraken buiten het

²⁷ Eindrapport, pp. 379-380

rapport gehouden. Een statement als: ‘Nun, in Amerika, da gedeihen diejenigen, die eigentlich zugrunde gehende Neger einmal waren, das heißt, sie gedeihen nicht, sie gehen zugrunde, die Indianer. Wenn man dahin kommt, da ist eigentlich immer ein Kampf zwischen Vorderhirn und Hinterhirn im Kopf’, vond de commissie zelfs niet nodig om in het rapport op te nemen. Het komt uit het weggelaten stuk tekst tussen citaat 131 en citaat 132, maar wellicht is dit een erratum, want wat ik ook van de bespreking van deze voordracht vind, de commissie is niet zuinig geweest in het behandelen en classificeren van diverse passages (veel uitvoeriger dan bij *Die Mission einzelner Volksseelen* en ook relatief strenger, alleen mijns inziens niet streng genoeg). Naast dat ik de lezing bespreek, zal ook de verdediging van de commissie uitvoerig aan de orde komen. Ik zal nu alvast vermelden dat het een vrij stevig verhaal gaat worden, maar ik vind de verdediging van deze voordracht niet bepaald het hoogtepunt van het rapport. Er zijn gedeeltes van het rapport waar ik nog best positief over ben, maar dat is hier helaas niet het geval. Dus dit gedeelte zal tamelijk fors zijn. Hieronder de (bijna) volledige tekst van de voordracht, waar de commentaren van de commissie, van eerdere verdedigers en critici van Steiner en mijn eigen commentaren zijn tussengevoegd. Het zal zich vanzelf wijzen.

Rudolf Steiner

Vom Leben des Menschen und der Erde; über das Wesen des Christentums

Dreizehn Vorträge vor den Arbeitern am Goetheanumbau in Dornach, vom 17. Februar bis 9. Mai 1923 (GA 349)

Dritter Vortrag; Farbe und Menschenrassen

Dornach, 3. März 1923²⁸

‘Guten Morgen! Nun, meine Herren, die letzte Frage über die Farben habe ich natürlich noch nicht ganz beantwortet. Wir sollen sie noch etwas weiter oder zu Ende führen. Da kommt heute für uns zunächst dasjenige in Betracht, was am meisten interessant ist, nämlich die menschliche Farbe selber. Sie wissen ja, daß über die Erde hin die Menschen verschiedene Farben zeigen. Von den Europäern, zu denen wir gehören, sagt man, sie seien die weiße Rasse. Nun, Sie wissen ja, eigentlich ist der Mensch in Europa nicht ganz gesund, wenn er käseweiß ist, sondern er ist gesund, wenn er seine naturfrische Farbe, die er im Innern selber erzeugt, durch das Weiße nach außen zeigt’.

Na deze opgewekte begroeting van de verzamelde bouwvakkers, poneert hij bij zijn ongetwijfeld ‘naturfrische’ gehoor de volgende stelling:

²⁸ Rudolf Steiner, *Vom Leben des Menschen und der Erde; über das Wesen des Christentums; Dreizehn Vorträge vor den Arbeitern am Goetheanumbau in Dornach, vom 17. Februar bis 9. Mai 1923* (GA 349), Rudolf Steiner Taschenbücher aus dem Gesamtwerk, Rudolf Steiner Nachlassverwaltung, Dornach, 1993, pp.52-68. De tekst van de voordracht is hier vrijwel integraal weergegeven, op twee alinea's na, die ik in mijn uitleg kort heb samengevat. Het gaat om zijn bespreking van de verschillen tussen Europeanen en Amerikanen. Verder staat de gehele voordracht in de tekst verwerkt.

(cit. 120, cat. 3) **‘Nun haben wir aber außer dieser europäischen Hautfarbe noch vier hauptsächlich andere Hautfarben. Und das wollen wir heute ein bißchen betrachten, weil man eigentlich die ganze Gesichte und das ganze soziale Leben, auch das heutige soziale Leben nur versteht, wenn man auf die Rasseneigentümlichkeiten der Menschen eingehen kann. Und dann kann man ja auch erst im richtigen Sinne alles Geistige verstehen, wenn man sich zuerst damit beschäftigt, wie dieses Geistige im Menschen gerade durch die Hautfarbe hindurch wirkt’.**²⁹ (einde citaat 120)

Dit citaat is heel vaak aangehaald door critici van de antroposofie, van Zondergeld en van der Tuin tot en met Toos Jeurissen³⁰. De commissie zegt er overigens dit over: ‘NB Deze uitspraak aan het begin van de lezing is een typische overdrijving die kenmerkend is voor de stijl van de arbeidersvoordrachten. Uit ander werk van Steiner blijkt geenszins dat hij van mening is dat de hele geschiedenis en heel het sociale leven, ook dat van zijn tijd, uitsluitend te begrijpen is uit de raseigenschappen van de mensen. Hij wijdde talrijke lezingen aan het sociale leven en de geschiedenis zonder daarbij de raseigenschappen als uitgangspunt te nemen. De uitspraak heeft alleen betrekking op de wijze waarop hij het onderwerp raseigenschappen in *déze* lezing behandelt. In de lijn ervan gaf hij in het vervolg van de lezing enkele voorbeelden uit de geschiedenis en het sociale leven van de verschillende rassen waarvoor de specifieke eigenschappen van een ras een verklaring kunnen bieden’.³¹ Ik ben er zelf niet van overtuigd dat Steiner overdreef. Zelfs uit deze lezing is dat al af te leiden. Dat zal later duidelijk worden bij de passage ‘Die weiße Rasse ist die zukünftige, ist die am Geiste schaffende Rasse’ (uit citaat 132). De commissie geeft dan zelf toe dat het hier gaat om een beschrijving van de cultuurperiodes/onderrassen. Bij de Akasha-kroniek (zie mijn eerdere bespreking³²) is gebleken dat de notie van de Wortelrassen/Zeitalter en de Unterrassen/Kultur-Epochen alles te maken heeft met de mensenrassen, althans dat voor dit aarde-tijdperk het blanke/ Arische /Kaukasische ras het cultuurdragende ras is. Dit is overigens ook al af te leiden uit de hiervoor besproken voordracht uit GA 100 en natuurlijk Die Mission einzelner Volksseelen. Want het is het blanke ras waaruit de cultuurperiodes ontspruiten en niet bijvoorbeeld het Aziatische, het zwarte of de indianen. De liefhebber zou ik wederom het artikel ‘Waarom geen Chinese cultuurperiode?’³³ (het zit al in de titel) uit het tijdschrift de Brug kunnen aanbevelen. Ik ben het dus niet eens met de commissie en we zullen zien dat later in de lezing deze ‘relativering’ door Steiner en uiteindelijk ook de commissie zelf volledig onderuit wordt gehaald (als de commissie zelf haar vingers brandt aan citaat 132). Maar dat komt later.

Wat wellicht nog het meest interessant aan deze passage is, is het woordje ‘heutige’. Dit hebben de eerdere critici van Steiner laten liggen en ook de Commissie van Baarda, maar dat lijkt me hoe dan ook van belang. Want waar zijn die verhalen dat de verschillen tussen de rassen in het verleden zijn opgeheven? Nogmaals Dieter Brüll: ‘Omdat de duivel met Zondergeld speelt, heeft hij precies de verkeerde ‘racist’ te pakken. Zeker, hij werkte Steiners ‘rassenleer’ uit voor de voor-Christelijke tijd (daarna hebben in de zienswijze van Steiner rassenverschillen hun betekenis verloren). Maar hij was juist een fervente Nazi-bestrijder van het eerste uur, die nimmer een steekje heeft laten vallen...’enz.³⁴ Wederom een beetje

²⁹ Idem, p. 52

³⁰ Toos Jeurissen, *Uit de Vrije School geklapt; over antroposofie en racisme; een stellingname*, Baalproducties, Sittard, 1996, p. 5, <http://www.antroposofia.be/wordpress/uit-de-vrije-school-geklapt.pdf>

³¹ Eindrapport, p. 380

³² Zie <http://www.antroposofia.be/steinerscholen/Onderzoek/wortelrassen.onderrassen.rassen.pdf>

³³ Zie <http://users.telenet.be/antroposofie/diabasis/b18chincul.htm>

³⁴ Dieter Brüll, *De nieuwe reactionairen, met een bijzondere aandacht voor het verschijnsel Zondergeld*, ‘Driegonaal’. 1986, nr. 1 (opnieuw gepubliceerd in maart 1996), p. 14-25

onnauwkeurig (of was het bluffpoker?) van meneer Brüll en al die anderen die hetzelfde hebben beweerd.

Verder met de volgende passage:

(cit. 121, cat. 1) **Ich möchte Ihnen nun die Farbigkeit der Menschen in der folgenden Weise auseinandersetzen. Gehen wir aus von Europa, wo wir selber wohnen. Da haben wir also-Ich kann es Ihnen nur ganz schematisch aufzeichnen-zunächst Europa (siehe Zeichnung), an Europa angrenzend. Also: Europa, Asien, Afrika. Nun wollen wir da einmal die Menschen, wie sie in den betreffenden Gegenden sind, hineinzeichnen. Wir selber in Europa nennen uns die weiße Rasse. Gehen wir nach Asien hinüber, so haben wir hauptsächlich in Asien die gelbe Rasse. Und wenn wir nach Afrika hinübergehen, da haben wir die schwarze Rasse. Das sind auch die ursprünglichen Rassen. Alle andere, was sonst noch in diesen Gegenden lebt, beruht eben auf Einwanderung. Also wenn wir fragen: Was gehört zu diesen Erdteilen für eine Rasse hinzu? – so müssen wir eben doch sagen: Zu Asien gehört die gelbe Rasse, die Mongolen, die mongolische Rasse, und zu Europa gehört die weiße Rasse oder die kaukasische Rasse, und zu Afrika gehört die schwarze Rasse oder die Negerrasse. Die Negerrasse gehört nicht zu Europa, und es ist natürlich nur ein Unfug, daß sie jetzt in Europa eine so große Rolle spielt. Diese Rassen sind gewissermaßen in diese drei Erdteilen heimisch** (einde citaat 121).³⁵

Uit het eindrapport: ‘Annotatie: NB het gele, het blanke en het zwarte ras is volgens Steiner oorspronkelijk thuis in Europa, Azië en Afrika. Zijn opmerking ‘es ist natürlich ein Unfug, daß sie jetzt in Europa eine so große Rolle spielt’ heeft wellicht te maken met de rol die negers in Europa speelden op het gebied van amusement, in het bijzonder de jazzmuziek. Steiner was niet de enige die daar negatief tegenover stond (zie M. Klausmann, ‘Zum Rassismus-Streit. II. Zu Rudolf Steiners Verständnis der negriden Rasse und des Negriden’, in *Das Goetheanum, Wochenschrift für Anthroposophie* 31, 3 november 1996, pp. 355-357. Daarin verwijst de auteur naar *Über Jazz* van Theodor W. Adorno en de roman *Wendepunkt* van Klaus Mann.

Motivering: Het gaat hier om de zin die begint met: ‘[...] und es ist natürlich ein Unfug’. Anders dan met citaat 138 het geval is, is het voor twijfel vatbaar of Rudolf Steiners opmerking betrekking heeft op het ronselen van zwarten door het Franse leger met het doel hen in Europa te laten vechten (net na WOI en bezetting van het Rijnland, volgens de bepalingen van de Vrede van Versailles, FS). Anders dan met citaat 138 is er in citaat 121 geen sprake van het bekritisieren van de Fransen. Het Duitse woord ‘Unfug’ betekent in het Nederlands onbetamelijk of ongepast; *Unfug treiben* = misbruik maken. Met het woord ‘Unfug’ gebruikte Steiner een afkeurende morele kwalificatie. De kwalificatie heeft betrekking op ‘eine große Rolle’ van de zwarten in Europa, die niet anders wordt gemotiveerd dan met de opmerking dat de verscheidene raciale groeperingen thuishoren op het door hen van oudsher bewoonde gedeelte van de aarde. In de citaten 95 en 96 bespreekt Rudolf Steiner eveneens de geografische lokalisering van de rassen; in citaat 96 wijst hij er echter op dat de betekenis van deze geografische lokalisering vermindert’.³⁶

In een eerdere bespreking ben ik al ingegaan op het punt van Adorno’s essay *Über jazz*. Ik zal dat hier nog een keer herhalen: ‘Dit citaat heeft de commissie in de eerste categorie geplaatst als ernstig discriminerend, al wordt er wel een heel bijzonder argument ter verdediging van

³⁵ Steiner, *Vom Leben des Menschen*, pp. 52-53

³⁶ Eindrapport, p. 681

Steiner aangevoerd. De commissie stelt dat het hier wellicht gaat over de invloed van ‘zwarten’, ‘negers’ zo je wilt, op de amusementscultuur, zoals bijvoorbeeld de jazz. En Steiner hield niet van jazz, net als de grote filosoof en muziektheoreticus Theodor Adorno van de Franfurter Schule³⁷. De commissie verwijst naar Adorno’s essay ‘Über jazz’ ter verdediging van Steiner. Nu kun je lang over Adorno’s opvattingen over jazz praten (mijns inziens was deze grote filosoof wat dat betreft enigszins conservatief, of zelfs reactionair en bekrompen, zeg ik als jazzliefhebber, overigens hier niet echt relevant) het gaat hier vooral om zijn positie ten aanzien van het ‘Hight Art-Low Culture debat’ veelal aangeroerd door de Canadese socioloog en cultuurwetenschapper Thomas Crow (overigens pas jaren later), die een tegengestelde positie ten opzichte van Adorno inneemt en Adorno in deze aanvecht. Maar ook dit heeft niets te maken met huidskleur. Later zal ik Adorno nog een keer ter sprake brengen, overigens ten nadele van de antroposofie, bij de bespreking van Maarten Ploegers bijdrage aan het debat. Overigens, als de commissie constant klaagt over misbruik en uit de context halen, laat ze dan het goede voorbeeld geven en geen denkers als Edward Said en Theodor Adorno voor de kar van ‘hoe redden we de antroposofie’ spannen. Afgaande op mijn eigen bescheiden kennis en inzichten, durf ik de stelling wel aan dat beide denkers zich bij leven hier niet gelukkig bij hadden gevoeld’.³⁸

Tot zover mijn commentaar uit een eerder artikel. Verder met Steiners voordracht. Hier volgt een buitengewoon interessant stukje:

Figuur 5: eerste afbeelding GA 349-3

³⁷ Zie http://en.wikipedia.org/wiki/Theodor_Adorno

³⁸ Zie <http://florisschreve.blog-s.nl/2008/10/14/antroposofie-ii-een-repliek/>

‘Nun wollen wir uns einmal mit der Farbe dieser drei Rassen beschäftigen. Ich habe Ihnen schon das letzte Mal gesagt: Die Farbe hat mit dem Licht zu tun. Wenn man durch das Beleuchtete des Weltenraumes hindurch das Schwarze des Weltenraumes sieht, so erscheint es blau. Wenn man Licht, Beleuchtetes, durch die dunkle Luft hindurch sieht, so erscheint es rötlich, wie bei der Morgen- und Abenddämmerung’.³⁹

Dit stukje is niet opgenomen in het van Baarda-rapport, wat op zich vreemd is, want ook hier wordt door Steiner nogal wat beweerd. Bovenstaande had tenminste in categorie 3 gemoeten (wat ook gebeurd is met het beruchte ‘Nicht deshalb...’ citaat uit Die Mission). Bovendien staat er in dit stukje een mogelijk zeer belangrijke opmerking. Dat is dat er dag-, nacht- en schemeringsrassen zijn. Anderen, vooral critici van de antroposofie in Nederland en Duitsland (in dit geval Jan Willem de Groot en recenter Jana Husmann-Kastein) hebben wel eens geopperd dat Steiner wellicht zou zijn beïnvloed door ene Carl Gustav Carus, die de indeling maakte van dag-, nacht- en schemeringsrassen. Ik zal beide hier citeren. Eerst de Groot:

‘De antroposofische indeling van de mensheid volgens de delen van een etmaal, waarbij de huidskleur aan de zon, de nacht of de schemering wordt gerelateerd, zijn we in het schrift Rassenkunde van Juliette Oprinsen tegengekomen. De docent van De Berkel die Juliette deze indeling onderwees, baseerde zich daarbij op het door de antroposoof Max Stibbe samengestelde lesmateriaal.⁸) Stibbe, een antroposoof van het eerste uur en een trouw volgeling van Steiner, moet deze indeling weer aan Rudolf Steiner hebben ontleend. Steiner zelf is echter niet de geestelijke vader van de classificatie van de mensheid volgens de delen van een etmaal. Zij stamt oorspronkelijk van de laat-romantische filosoof en professor in de anatomie Carl Gustav Carus (1789-1869), die bij de viering van Goethe's honderdste geboortedag in 1849 een "Denkschrift" met deze indeling presenteerde. Dat Steiner dit geschrift van Carus moet hebben gekend, is meer dan waarschijnlijk. Ten eerste was Carus in de negentiende eeuw in Duitsland een invloedrijk romantisch filosoof.⁹) Daarnaast was Steiner, voordat hij na de eeuwwisseling aan een carrière als occultist begon en via de [theosofie](#) bij zijn eigen Antroposofische Vereniging uitkwam, in de jaren negentig zeven jaar werkzaam aan het Goethe-Schiller-archief in Weimar.¹⁰) In deze jaren zal hij zeker het bovengenoemde essay onder ogen hebben gekregen, dat Carus in 1849 bij de viering van Goethe's honderdste geboortedag had uitgegeven.

De inhoud van Carus' brochure, waaraan Steiner de indeling in dag- en nacht-volken heeft ontleend, kan men alleen maar als racistisch bestempelen. Carus' opstel heeft als titel Über ungleiche Befähigung der verschiedenen Menschheitstämme für höhere geistige Entwicklung.¹¹) In dit geschrift ontwerpt hij een antropologie, die zich op de stand van de zon jegens de aarde baseert. De lichtval van de zon op de aarde veroorzaakt een "dag," een "nacht" en een "schemering." Carus meent dat deze drie fundamentele "Lichtzustände"¹²) van beslissende invloed zijn op het functioneren van de verschillende menselijke rassen. Op grond van dag, nacht en schemering onderscheidt Carus "Tag-," "Nacht-" en "Dämmerungsvölker," welke laatste weer worden onderverdeeld in oosterse en westerse schemerings-volken. De nacht-volkeren, welke "dem Lichtmangel - der Nacht des Planeten entsprechen" zijn volgens Carus de donkergekleurde bewoners van Afrika, de westerse en oosterse schemerings-volken respectievelijk de [Indianen](#) en de Aziaten. Het dag-volk daarentegen wordt gevormd door het Kaukasische, dat wil zeggen blanke Arische ras.¹³)

De onderverdeling van de mensheid volgens de verschillende lichtfasen correspondeert volgens Carus met de [vorm van de schedels van de verschillende rassen](#). Geheel in

³⁹ Steiner, *Vom Leben des Menschen...*, p. 53

overeenstemming met de verschillende negentiende-eeuwse rassentheorieën, waarin de Ariërs op grond van hun langwerpige schedels -de zogenaamde dolichocefale schedel- een grotere herseninhoud werd toegeschreven, meent ook Carus dat de schedel van de Arische dagvolkeren de ideale vorm heeft; hij is regelmatig van opbouw en structuur en heeft de grootste herseninhoud. De schedels van de nacht- en schemeringsvolkeren zijn daarentegen van een veel mindere kwaliteit; de vervormingen die hier geconstateerd kunnen worden, hebben een negatieve invloed op zowel vorm, inhoud en structuur van de hersenen. Vooral de schedel van de dag- en nachtvolken vertoont grote verschillen. Volgens Carus is deze bij de laatsten "am meisten thierähnlich," terwijl die bij de dagvolken "am reinmenschlichsten" is.¹⁴⁾

Corresponderend met de grote fysiologische verschillen tussen de drie delen van de mensheid vertonen ook hun beschavingen grote onderlinge afwijkingen. De nachtvolken beschikken in de visie van Carus nauwelijks over cultuur; in hun primitieve samenlevingen ontbreken kunst en literatuur geheel. De cultuur van de verschillende schemeringsvolken is van een hoger niveau, wat vooral geldt voor de Aziatische volken. De Aziatische cultuur is volgens Carus echter een statische cultuur, die geen enkele ontwikkeling kent.¹⁵⁾ In vergelijking met de nacht- en schemeringsvolken bevindt de cultuur van het Arische dagvolk zich op eenzame hoogte. Hier domineren het "spirituelle Princip" en de "geistige Kraft," wat tot uitdrukking komt in de "reine Schönheit" van de Arische fysiologie. De cultuur van de Arische dagvolkeren wordt bepaald door het principe van individualiteit en kenmerkt zich dan ook door een rijke veelzijdigheid.¹⁶⁾ Met dit laatste bevindt Carus zich geheel in overeenstemming met de verschillende rassentheorieën van zijn tijd, waarin het Ariërdom tot de schepper van alle cultuur werd gebombardeerd.¹⁷⁾

Fundamenteel voor de ontwikkeling van de verschillende culturen zijn telkens de drie lichtfasen van dag, nacht en schemering. Het is de mate van "Sonnenerleuchtung" die het spirituele niveau van een ras bepaalt en waarvan de fysieke verschijningsvorm een directe weerspiegeling is. In het systeem van Carus vormen de blonde Ariërs dan ook het eigenlijke zonnerras, die als "Blüthe der Menschheit"¹⁸⁾ de hoogste trede van de spirituele ladder bezetten.

De verbinding van de Ariër als schepper van alle cultuur met de zon als symbool van hogere spiritualiteit zou aan het einde van de negentiende eeuw een grote verbreiding kennen. De associatie van de Ariër met de zon kon daarbij direct aansluiting vinden bij een ander aspect van de zonnecultus en wel het oude Germaanse zonnewendefeest. Dit feest mocht zich rond de eeuwwisseling in het kader van het opkomende "nieuwheidendom" in Duitsland in een grote populariteit verheugen. Verbonden met het "Arische zonnemotief" waren de zogenaamde Arische kleuren, goud -of geel- en blauw, die een grote verbreiding in het volkische en antisemitische kamp kenden. Het goud stond symbool voor de Ariër zijn blonde haren, die zich in het licht van de zon weerspiegelden, terwijl het blauw voor de kleur van zijn ogen stond, die weer een afspiegeling waren van het blauw van de hemel.¹⁹⁾⁴⁰

Nu Jana Husmann-Kastein: 'Steiners viergliedriges System entspricht farblich dem im 18. Jahrhundert entwickelten System des Botanikers Carl von Linné: "Erinnern Sie sich daran, wie es Rassen gibt, die schwarze, rote, gelbe und weiße Rasse, und wie diese Rassen ursprünglich verknüpft sind mit gewissen Gebieten unserer Erde."³⁸ Er beschreibt das viergliedrige Farbsystem entlang von vier Entwicklungsstadien. In diesem Kontext analogisiert er Bilder vom Individual- und Kollektivkörper und lehnt sich an das Modell des Naturphilosophen Carl Gustav Carus an. Bei Steiner ergibt sich entsprechend folgende Zuordnung: "Afrika" und die "schwarze Rasse" stünden für "Kindheitsmerkmale", "Asien" und die "gelbe" oder "bräunlichen Rassen" für "Jugendmerkmale", Europa für "reifste

⁴⁰ Jan Willem de Groot, Kosmisch racisme; over racistische elementen in de antroposofie, Skript, zomer 1996, <http://www.stelling.nl/simpos/antrol.htm>

Merkmale" und Amerika assoziiert Steiner mit dem "Absterben der Menschheit"⁴⁰. Aus Carus' 'planetarischem Modell' der "Tag-, Nacht- und Dämmerungsvölker"⁴¹, übernimmt Steiner unter anderem auch die Identifizierung der sogenannten 'Indianer' durch das Bild der Abenddämmerung sowie Carus' Gedanken ihres vermeintlich naturgemäßen Aussterbens. Bei Steiner wird dies mit seinem karmisch spiritualistischen System verknüpft:

"Nicht etwa, weil es dem Europäer gefallen hat, ist die indianische Bevölkerung ausgestorben, sondern weil die indianische Bevölkerung die Kräfte erwerben musste, die sie zum Aussterben führte (...) Die Typologisierung entlang der Haare entspricht der Rassensystematik des Sozialdarwinisten Ernst Haeckel, lässt sich aber etwa auch an Thesen von Carl Gustav Carus und des 'Ariosophen' Lanz von Liebenfels anbinden. Hier ist der farbsymbolische Zusammenhang von Weiß, Geist und Rationalität entlang des blonden Haars in die menschliche Natur verlagert, zur vermeintlich biologischen Wahrheit und entsprechend verweltlicht worden'⁴¹

Jana Husmann verwijst bovenstaand natuurlijk vooral naar *Die Mission einzelner Volksseelen*. Zij verwijst naar de vierde voordracht, maar ik zou ook een passage uit citaat 116 uit de zesde voordracht kunnen aanhalen: 'Da haben wir in allem, was wir als Saturn-Rasse zu bezeichnen haben, in allem, dem wir den Saturn-Charakter beizumessen haben, etwas zu suchen, was sozusagen zusammenführt, zusammenschließt das, was wieder der Abenddämmerung der Menschheit zuführt, deren Entwicklung in gewisser Weise zum Abschluß bringt, und zwar zu einem wirklichen Abschluß, zu einem Hinsterben'⁴²

Zie hier ook de analogie met de etmalen. Steiner zegt hier immers: 'Nun wollen wir uns einmal mit der Farbe dieser drei Rassen beschäftigen. Ich habe Ihnen schon das letzte Mal gesagt: Die Farbe hat mit dem Licht zu tun. Wenn man durch das Beleuchtete des Weltenraumes hindurch das Schwarze des Weltenraumes sieht, so erscheint es blau. Wenn man Licht, Beleuchtetes, durch die dunkle Luft hindurch sieht, so erscheint es rötlich, wie bei der Morgen- und Abenddämmerung'. Hoewel ik zelf geen onderzoek naar deze specifieke materie heb verricht lijkt het mij de verklaring van de Groot en Husmann buitengewoon plausibel. Zie voor de door Husmann genoemde invloed van Haeckel de bespreking van GA 100.

'Wollen wir uns einfach an gewöhnlichen Gegenständen die Farben betrachten. Da unterscheiden Sie zunächst, sagen wir, Schwarz und Weiß. Das sind ja die auffälligsten Farben, Schwarz und Weiß. Wie steht es denn nun mit einem schwarzen Körper? Mit einem schwarzen Körper steht es so, daß er all das Licht, das auf ihn fällt, in sich verarbeitet und gar kein Licht zurückspiegelt. Wenn Sie also hier einen schwarzen Körper haben, so nimmt der alles Licht, das auf ihn fällt, in sich auf, und gar nichts gibt er zurück. Daher erscheint er schwarz, weil er kein Licht spiegelt. Wenn Sie einen weißen Körper haben, der sagt: Ich brauche das Licht nicht; ich will nur das verarbeiten, was mir selber ist. Ich schicke alles Licht zurück. –Daher ist er weiß. (cit. 122, cat. 3) **Also ein weißer Körper, der schickt alles Licht zurück. Wir sehen daher seine Oberfläche hell, weiß. Ein schwarzer Körper nimmt alles Licht auf, und auch alle Wärme mit dem Licht, und er wirft gar kein Licht, gar keine Wärme zurück; also erscheint er schwarz, dunkel.** (einde citaat 122)

Sehen Sie, Sie können das näher studieren, wenn Sie sich folgendes überlegen. Nehmen Sie an, hier ist ein Körper auf der Erde; der nimmt alles Licht auf. Zunächst gibt er ein bißchen Licht zurück, erscheint also hell. Aber er läßt sich Zeit und nimmt möglichst viel Licht in sich

⁴¹ Jana Husmann Kastein, *Schwarz-Weiß-Konstruktionen im Rassebild Rudolf Steiners*, Berliner Dialog 29, Juli 2006, http://www.religio.de/dialog/106/29_22-29.htm

⁴² Rudolf Steiner, *Die Mission einzelner Volksseelen*, 1910 (Nachlassverwaltung, Dornach, 1950) p. 122

auf. Nun hat er möglichst viel Licht in sich. Wenn er nun keines mehr aufnehmen kann, und man bringt ihn ins Licht, so erscheint er Schwarz.

Nun nehmen Sie einen Baum an. Der steht zunächst auf der Oberfläche der Erde, nimmt etwas Licht auf, aber viel Licht verschluckt er, viel Wärme verschluckt er. Nun, das geht solange, bis er unter der Erde hinunterstürzt. Wenn er nu ein Zeitlang- das bedeutet aber Jahrtausende oder Jahrmillionen- unter die Erde geblieben ist, was wird er? Schwarze Kohle! Schwarz wird er, als ein Baum war, Licht und Wärme in sich aufgenommen hat. Er gibt das nicht her, wenn wir ihn nicht vernichten. Wenn wir ihn verbrennen, dann gibt er es her. Da hat er so viel von Licht und Wärme aufgenommen, daß er nichts hergibt. Wir müssen ihn vernichten. Das ist der Zustand der Kohle.

Nehmen wir an, daß der Körper das Licht nicht weiter aufnimmt, er schickt jetzt alles wieder zurück: dann wird dasjenige, was so beschaffen ist, weiß sein. Das ist der Schnee im Winter. Er schickt alles Licht zurück, nimmt kein Licht und Wärme auf. Also wird er weiß. Sie sehen an dem Unterschied zwischen Kohle und Schnee, wie das eigentlich ist mit dem Verhältnis der Gegenstände auf Erden zum Weltenraum'.⁴³

Bovenstaand gedeelte, ook niet opgenomen in het van Baarda-rapport, op het hele korte citaat in het midden na (cit. 122) is wat mij betreft een van de meest bizarre passages uit de hele voordracht en dan vooral de laatste twee alinea's. Wat mij betreft ook een belediging voor de intelligentie van zijn toehoorders. Want al zijn deze voordrachten uit deze cyclus bedoeld als 'volksverheffing', dit lijkt mij meer het tegenovergestelde. Hoe dan ook, dit zullen wel die 'drastische beelden' zijn, waarvan 'hij het gebruik niet schuwde' (zie inleidend gedeelte uit het van Baarda-rapport). 'Zwarte kolen en wit als sneeuw'. De wereld is een groot sprookje, net als de antroposofie. Toch vreemd dat deze passage niet in het rapport staat. Maar misschien is het te gênant. Racistisch is het overigens ook.

Wenden wir das auf den Menschen selber im Weltenraum an. (cit. 123, cat. 1) **Sehen wir uns zunächst die Schwarzen in Afrika an. Diese Schwarzen in Afrika haben die Eigentümlichkeit, daß sie alles Licht und Wärme vom Weltenraum aufsaugen. Sie nehmen das auf. Und dieses Licht und diese Wärme im Weltenraum, die kann nicht durch den ganzen Körper durchgehen, weil ja der Mensch immer ein Mensch ist, selbst wenn er ein Schwarzer ist. Es geht nicht durch den ganzen Körper durch, sondern hält sich an die Oberfläche der Haut, und da wird die Haut dann selber schwarz. So daß also ein Schwarzer in Afrika ein Mensch ist, der möglichst viel Wärme und Licht vom Weltenraum aufnimmt und in sich verarbeitet.**⁴⁴ (einde citaat 123)

Annotatie: NB Het lijkt of Steiner met de hierboven geciteerde zin: 'weil ja der Mensch immer ein Mensch ist, selbst wenn er ein Schwarzer ist' aan zijn gehoor meende te moeten uitleggen dat negers ook mensen zijn, omdat het zich wellicht bij zwarten in Afrika exotische, onderontwikkelde volksstammen voorstelde (zie hier een effectieve omschrijving van 'exotisme', FS⁴⁵).

Het kan echter ook zo zijn, dat hij met deze zin het verschil tussen een zwart menselijk lichaam en een zwart voorwerp wilde benadrukken. Hij had hiervoor uitgelegd dat licht en warmte helemaal door een zwart voorwerp heendringen zonder dat er iets wordt teruggekaatst, waarbij in dat geval met licht ook het onzichtbare bovenzinnelijke deel van het

⁴³ Rudolf Steiner, *Vom Leben des Menschen...*, pp 53-55

⁴⁴ Idem, p. 55

⁴⁵ Over het begrip exotisme, zowel in 'positieve' als in 'negatieve' zin, maw dat de 'ander' wordt gereduceerd tot zijn 'anders' zijn en daarmee wordt ontmenselijkt, is nogal veel te doen geweest op 'racisme-debat', via <http://antroposofie.wordpress.com/2008/10/30/racismedebat/#comment-1220>

licht moet worden bedoeld; gewoon licht dringt immers nooit door ondoorzichtige voorwerpen heen. Een plant die tot steenkool geworden is, is daarom ook door en door zwart. Bij een mens wordt alleen de huid zwart (suggereert dit een mogelijk oorzakelijk verband?? Volgens Sigismund von Gleich duiken ‘de Joden de aarde-donkerte in’⁴⁶, dus die zouden dan ook pikzwart moeten zijn, FS). In het menselijk lichaam dringen licht en warmte volgens Steiner op een andere manier door dan bij een plant. Het menselijke lichaam heeft andere eigenschappen dan een plant, ook als het zwart is (zou helemaal mooi zijn, vegetatieve en comateuze negers, en ze rennen juist zoveel, zie verderop in de lezing, citaat 123, FS). Het wordt niet door en door zwart, maar alleen de oppervlakte. Een zwart menselijk lichaam is niet een willekeurig zwart voorwerp, maar een zwart mens. Met andere woorden, een mens blijft een mens, ook als hij zwart is (met die laatste open deur natuurlijk eens, maar waarom zo’n uitleg??? FS).

Motivering: De zinsnede die begint met ‘weil ja der Mensch...’ is voor beide interpretaties die in ons commentaar genoemd worden vatbaar: enerzijds de mogelijkheid dat Steiner het nodig vond om ten behoeve van het publiek dat nog nooit een zwarte gezien had te benadrukken dat ook zwarten mensen zijn (en om die arme bouwvakkers dan maar meteen vol te pompen met racistische denkbeelden, FS), anderzijds de mogelijkheid dat Steiner het verschil tussen een zwart menselijk lichaam en een zwart voorwerp wilde benadrukken, met betrekking tot het absorberen van licht. Het lijkt echter geen twijfel, dat de lezer die deze uitspraak vijfenzeventig jaar na dato leest, de betreffende zinsnede als ernstig beledigend kan ervaren, omdat er de denigrerende suggestie in gelezen kan worden dat het kennelijk nodig is uit te leggen dat ook zwarten mensen zijn. In par. 3.6.1 hebben wij echter opgemerkt dat de opmerking van Steiner mede gelezen kan worden tegen de achtergrond van een hetze –‘la honte noire’, die destijds in Frankrijk gevoerd werd (kom ik in een later verband, buiten de bespreking van deze voordracht, op terug).⁴⁷

(cit. 124, cat. 2) **‘Dadurch, daß er das tut, wirken über den ganzen Menschen hin die Kräfte des Weltenalls (Zeichnung, links). Überall nimmt er Licht und Wärme auf, überall. Das verarbeitet er in sich selber. Da muß etwas da sein, was ihm hilft bei diesem Verarbeiten. Nun, sehen Sie, das, was ihm da hilft beim verarbeiten, das ist namentlich sein Hinterhirn. Beim Neger ist daher das Hinterhirn besonders ausgebildet. Das geht durch das Rückenmark. Und das kann alles das, was da im Menschen drinnen ist an Licht und Wärme, verarbeiten. Daher ist beim neger namentlich alles das, was mit dem Körper und mit dem Stoffwechsel zusammenhängt, lebhaft ausgebildet. Es hat, wie man sagt, ein starkes Triebleben, Instinktleben. Der Neger hat also ein starkes Triebleben. Und weil er eigentlich das Sonnige, Licht und Wärme, da an der Körperoberfläche in seiner Haut hat, geht sein ganze Stoffwechsel so vor sich, wie wenn in seinem Innern von der Sonne selber gekocht würde. Daher kommt sein Triebleben. Im Neger wird da drinnen fortwährend richtig gekocht, und dasjenige, was dieses Feuer schürt, das ist das Hinterhirn.**

Manchmal wirft die Einrichtung des Menschen noch solche Nebenprodukte ab. Das kann man gerade beim Neger sehen. Der Neger hat nicht nur dieses kochen in seinem Organismus, sondern er hat auch noch ein furchtbar schlaues und aufmerksames Auge. Er guckt schlau und sehr aufmerksam. Das könnten Sie leicht als Widerspruch auffassen. Aber das ist so; Wenn da vorne der Nerv des Auges (Zeichnung), so gehen die

⁴⁶ Zie het artikel uit de Brug ‘Waarom geen Chinese cultuurperiode’, een kleine synopsis van het gedachtegoed van Sigismund von Gleich, <http://users.telenet.be/antroposofie/diabasis/b18chincul.htm>

⁴⁷ Eindrapport, pp. 681-682

Nerven just in Hinterhirn hinein; die kreuzen sich da. Der Nerv, der geht also ins Hinterhirn. Und weil der Neger das Hinterhirn besonders ausgebildet hat, deshalb guckt er auch so schlau, deshalb ist er ein so schlauer Beobachter der Welt. (einde citaat 124) Wenn man das anfängt zu verstehen, so wird einem alles klar. Aber solche Betrachtungen, wie wir sie jetzt wieder machen, die macht die heutige Wissenschaft gar nicht. Sie versteht daher nichts von all dem'.⁴⁸

Het is wellicht interessant om deze opmerkelijke omschrijving van de inwendige processen, waar onze donker gekleurde medemens uit Afrika aan zou lijden te vergelijken met een bewering uit Die Mission einzelner Volksseelen. Uit de zesde voordracht: 'Sie sehen hier, daß des Menschen physischer Leib von innen bestimmt wird, so bestimmt wird, daß diese verschiedenen geistigen Wesenheiten eingreifen in die Glieder im physischen Leibe, welche die Projektionen, die Schattenbilder der höheren Glieder sind. Wo greift nun zum Beispiel der Merkur ein? - ich sage Merkur, um das zusammenzufassen, was sich als abnorme Geister der Form im Merkur befindet. Er greift so ein, daß er mit anderen zusammenwirkt, namentlich in das Drüsensystem. Er kocht in dem Drüsensystem drinnen, und da leben sich die Kräfte aus, die durch jenes Übergewicht der Merkurkräfte entstehen, die in der äthiopischen Rasse wirken. Alles, was der äthiopischen Rasse ihre besonderen Merkmale verleiht, das kommt davon her, daß die Merkurkräfte in dem Drüsensystem der betreffenden Menschen kochen und brodeln. Das kommt davon her, daß sie auskochen, was die allgemeine, gleiche Menschengestalt zu der besonderen der äthiopischen Rasse macht mit der schwarzen Hautfarbe, dem wolligen Haar und so weiter. Diese Modifikation der allgemeinen Menschengestalt kommt also von diesen Kräften her'.⁴⁹ Mijn eerdere commentaar: 'En zo kwam, onder invloed van de planeet Mercurius, het Afrikaanse ras aan zijn zwarte huid en zijn kroeshaar. Het lijkt mij dat hier sprake is van rassenleer, of kan iemand dit nog steeds zien als niet meer dan een beschrijving van uiterlijke kenmerken, zoals de commissie van Baarda?' Waar het mij nu hier om gaat, is dat Steiner in de periode 1910-1923 kennelijk op dezelfde manier mededelingen deed over de 'eigenschappen van het zwarte ras'. Het lijkt mij dat er sprake is van een sterke continuïteit en neem me niet kwalijk, in beide gevallen lijkt mij ook sprake van een nogal bizarre, zo niet denigrerende en racistische typering (hoewel het zo surrealistisch is dat je het nauwelijks beledigend kunt opvatten). Tot zover de passage uit Die Mission. Wat zegt de commissie over citaat 124 uit deze arbeidersvoordracht? (over surrealisme gesproken, maar dat zal zo blijken). De commissie:

'Samengevat heeft een donkere huidskleur volgens Steiner de volgende betekenis voor de mens: het licht en de warmte uit de omgeving van de mens worden totaal opgenomen. Door de intensieve inwerking op de huid bij een bijna loodrechte zonnestand werd deze zwart (NB Hiermee wordt dus een ander proces beschreven dan de tijdelijke verandering van de huidskleur onder invloed van de zon in de huidige tijd). Het aandeel van de warmte en het licht dat niet door de zintuigen kan worden waargenomen, worden dieper in de mens verteerd door de stofwisseling. De stofwisselingspool en daardoor ook het instinct- en driftleven (het onbewuste wilsleven dat zijn oorsprong heeft in de stofwisselingspool) zijn om die reden extra ontwikkeld. De achterste hersenen spelen daarbij een belangrijke regulerende rol en als gevolg van het feit dat de oogzenuwen in deze hersenen uitmonden kijkt hij 'schlau' uit zijn

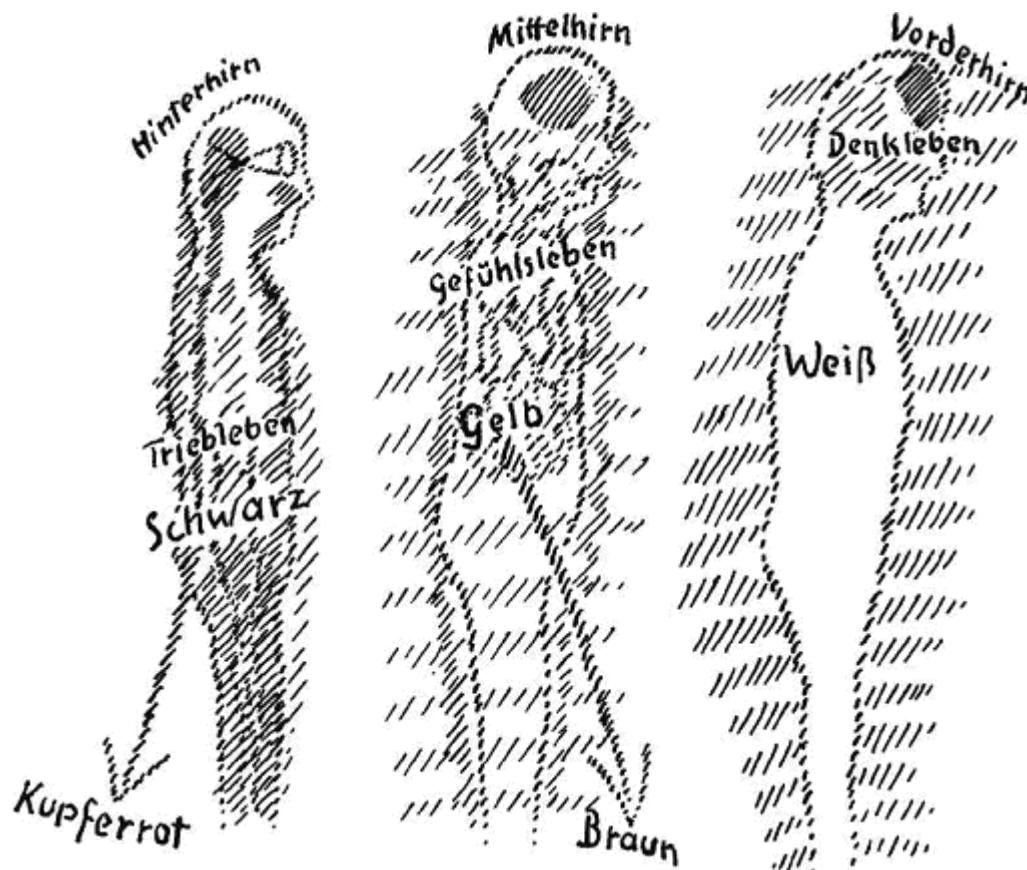
⁴⁸ Steiner, Vom Leben des Menschen, p. 55

⁴⁹ Steiner, Die Mission einzelner Volksseelen, 1910 (Nachlassverwaltung, Dornach, 1950), zesde voordracht, p. 116, online versie http://www.anthroposophie.net/steiner/ga/bib_steiner_ga_121_06.htm

ogen, wat in het Nederlands opmerkzaam en slim, maar ook sluw kan betekenen (en deze onzin geldt uitsluitend voor het zwarte ras?? Neem me niet kwalijk, maar dit is bijna van hetzelfde kaliber als 'schedelmeten', FS).

NB De formuleringen van Steiner wekken wel enige bevreemding (?! FS). Zelf liet hij de volgende opmerking op het bovenstaande volgen: 'Wenn man das anfängt zu verstehen, so wird einem alles klar. Ber solche betrachtungen, wie wir sie jetzt wieder machen, die macht die heutige Wissenschaft gar nicht. Sie versteht daher nichts von all dem'. Antroposofie gaat zoals gezegd niet alleen over zintuiglijk waarneembare feiten, maar verbindt deze met bovenzinnelijke waarnemingen'.

Nu volgt de meest begrijpelijke en heldere en vooral de meest zinvolle en constructieve passage uit het hele rapport: 'Bovenstaande uiteenzettingen

Figuur 6: tweede afbeelding GA 349-3. Let op de weergave van de ogen en de oogzenuw bij 'de neger'. Steiner: 'Wenn da vorne der Nerv des Auges (Zeichnung), so gehen die Nerven just in Hinterhirn hinein; die kreuzen sich da. Der Nerv, der geht also ins Hinterhirn. Und weil der Neger das Hinterhirn besonders ausgebildet hat, deshalb guckt er auch so schlau, deshalb ist er ein so schlauer Beobachter der Welt'. En dit zou alleen gelden voor de anatomie van het zwarte ras

over de regulerende werking van de achterste hersenen bij de verwerking van licht en warmte in de stofwisseling beschrijven processen die zich voor een deel in het bovenzinnelijke deel van de mens afspelen en zijn daarom alleen in dat licht te begrijpen. Door fysiologisch onderzoek zou kunnen worden nagegaan of ook op materieel niveau zulke verbindingen te leggen zijn, maar dat valt buiten het kader van dit rapport'.⁵⁰ Guten Morgen! Je zou er bijna zelf van gaan koken, ware het niet dat je er vooral van in de lach schiet.

Waar gaat dit eigenlijk over? In de eerste plaats vindt de commissie het de normaalste zaak van de wereld dat 'negers' (dus niet mensen in het algemeen) licht en warmte opzuigen. Dit wordt door het ruggenmerg gezogen en het achterhoofd ingepompt. Daardoor is hij wat heetgebakerd (letterlijk, of beter 'heetgeblakerd'), heeft hij een sterk drift- en instinctleven en wordt door de achterhersen voortdurend het vuurtje opgepookt, zodat hij vanbinnen kookt. Daardoor kijkt de neger ook wat sluw en opmerkzaam uit zijn ogen en heeft hij een zwarte huidskleur (de roet moet ergens neerslaan). Dit alles gebaseerd op 'geesteswetenschappelijk onderzoek' (moeten we dus serieus nemen). Sterker nog, de commissie doet een aanbeveling aan de medische wereld om te onderzoeken of dit eventueel bewezen kan worden via de wetten van de 'materialistische wetenschap'. En dit alles geldt uitsluitend voor de 'neger', dus niet voor een Japanner (daar is weer wat anders mee aan de hand, zij het van dezelfde surrealistische orde, maar dat zullen we zo zien). En omdat eruit Steiners 'enigszins bevreemdende opmerkingen' misschien iets zinvol is te halen, is deze uitspraak ingedeeld in categorie 2, d.w.z. 'Citaten waarbij er: hetzij sprake is van een lichte vorm van discriminatie als gevolg van een tijdgebonden en gedateerde woordkeuze, hetzij geen sprake van discriminatie, maar waarbij er gemakkelijk het misverstand kan ontstaan dat er wél sprake is van discriminatie (...) een grondige kennis van de antroposofie is noodzakelijk om het betreffende citaat te kunnen duiden'. En dan moeten wij geloven dat er géén sprake is van rassenleer in het werk van Steiner, omdat een commissie alles voor ons heeft uitgezocht en heeft opgeschreven in een dik rapport dat nauwelijks vrij toegankelijk is en dus moeilijk is te controleren? (zie dit artikel.⁵¹ Dat ik het in bezit heb, is echt een gelukkige toevalstreffer). We kunnen er dus op vertrouwen dat er 'géén sprake is van rassenleer', omdat een hele wijze commissie met dit soort fantastische verklaringen komt? Ik heb deze er gedetailleerd uitgelicht en het is ook een van de meest surrealistische passages die ik in het rapport ben tegengekomen, maar het is zeker niet de enige van dit kaliber. Kortom, bijzonder geloofwaardig. Maar laten we verder gaan met de lezing zelf:

(cit. 125, cat. 2) **Gehen wir jetzt vom Schwarzen zum Gelben herüber. Beim Gelben- das ist schon verwandt mit dem Roten- ist es so, daß das Licht etwas zurückgeworfen wird, viel aber aufgenommen wird. Also da ist es schon so, daß der Mensch mehr Licht zurückwirft als beim Schwarzen. Der Schwarze ist ein Egoist, der nimmt alle Licht und Wärme auf.**⁵²(einde cit. 125)

De commissie: NB Op zichzelf beschouwd kan deze laatste zin allerlei misverstanden oproepen. Toch wordt hier alleen maar herhaald dat iemand met een zwarte huidskleur het licht en warmte van de omgeving totaal in zich opneemt (is dat zo? FS). Hij is bij wijze van spreken in fysiologisch opzicht een egoïst. Verderop in de lezing, zie citaat 128 gebruikte Steiner hetzelfde verschijnsel voor het woord 'vriendschappelijk': 'Die Neger, die leben auf einem Erdstück, wo die Sonne sie sehr, sehr belästigt, eindringt in sie. Also geben sie sich ihr

⁵⁰ Eindrapport, pp. 383-384

⁵¹ Artikel 'De moeizame relatie van antroposofen met hun critici', <http://www.stelling.nl/kleintje/345/sofen.htm>

⁵² Steiner, Vom Leben des Menschen..., p. 56

hin, nehmen sie ganz ihren Körper auf, werden freundschaftlich mit ihr, werfen nichts zurück’.

Op 3 mei 1909 had hij dit proces ook al eens van een ander gezichtspunt beschreven. Wat op 3 maart 1923 ‘egoïstisch’ werd genoemd, heette toen ‘zwak’ en ‘passief’. Ook dat zijn uitdrukkingen van fysiologische processen (zie citaten 96 en 87 en de commentaren daarop): ‘Diejenigen Menschen aber, die ihre Ich-Wesenheit zu schwach entwickelt hatten, die den Sonneneinwirkungen zu sehr ausgesetzt waren, sie waren wie Pflanzen: sie setzen unter Ihrer Haut zuviel kohlstoffartige Bestandteile ab und wurden schwarz. Daher sind die Neger schwarz’ en ‘... von der ganz passiven Negerseele angefangen, die völlig der Umgebung, der äußeren Physis hingegeben ist (...)’⁵³

Deze laatste passage zou overigens perfect in deze voordracht passen, maar ontlastend lijkt mij dit niet. Hooguit maakt het dit alles nog ‘bevreemdender’ (woordkeuze commissie) dan het al is.

(cit. 126, cat. 2) **Der Gelbe, von der mongolischen Bevölkerung, der gibt schon etwas Licht zurück, aber er nimmt noch viel Licht auf. Das macht, daß er eigentlich ein solcher Mensch ist (ziehe Zeichnung, Mitte). Also er nimmt viel Licht auf, gebt aber einiges zurück. Er begnügt sich mit weniger Licht. Dieses wenigere Licht, das kann nun nicht im ganzen Stoffwechsel arbeiten. Da muß der Stoffwechsel schon auf seine eigene Kraft angewiesen sein. Das arbeitet nämlich in der Atmung und in der Blutzirkulation. Also beim Gelben, beim Japaner, beim Chinesen, da arbeitet das Licht und Wärme hauptsächlich in der Atmung und in der Blutzirkulation. Wenn Sie je einem Japaner begegnet sind, so werden Sie bemerkt haben, wie er auf seine Atmung achtet. Wenn er mit Ihnen redet, hält er sich immer zurück, daß die Atmung so recht in Ordnung ist. Er hat ein gewisses Wohlgefühl an der Atmung. Da ist es also so, daß da drinnen im Innern schon weniger verarbeitet wird. Da wird hauptsächlich in der Brust alles verarbeitet. Und das bewirkt, daß der Gelbe Mensch nicht sein Hinterhirn so stark ausbildet, sondern da Mittelhirn. Da hat er das, was seine Atmung und seine Blutzirkulation versorgt. Er lebt also doch ziemlich im Innern, der gelbe Asiaten. Sie können das auch seinem Gang anmerken; er hat einen mehr lässigen Gang. Er arbeitet nicht so stark mit den Gliedmaßen und dem Stoffwechsel. Der Neger ist viel mehr auf Rennen und auf die äußere Bewegung aus, die von den Trieben beherrscht ist. Der Asiate, der Gelbe, der entwickelt mehr ein innerliches Traumleben, daher die ganze asiatische Zivilisation dieses Träumerische hat. Also er ist nicht mehr so in sich bloß lebend, sondern er nimmt schon vom Weltenall etwas auf. Und daher kommt es, daß die Asiaten so wunderschöne Dichtungen über das ganze Weltenall haben. Der Neger hat das nicht. Der nimmt alles in seinen Stoffwechsel herein und eigentlich verdaut er nur das Weltenall. Der Asiate eratmet es sich, hat es in seiner Blutzirkulation. Daher kann er es auch Worten vor sich geben. Denn die Sprache ist ja nur eine umgestaltete Atmung. Ja, es sind schöne, wunderschöne Gedichte. Er sind überhaupt innerliche Menschen. Der Asiate verachtet den Europäer heute, weil er sagt: Das sind äußerliche Menschen. –Wir werden gleich sehen, warum. Das also ist die gelbe Rasse, und sie hängt zusammen mit der Farbe, wie es Ihnen gesagt habe.**⁵⁴ (einde citaat 126)

Over het bovenstaande zou ik maar een ding kwijt kunnen: exotisme! Het laat wel heel mooi zien hoe vals het romantische gedweep en het gratuite geprojecteer op het vreemde kan werken. Prachtig, die ‘Wunderschöne’ gedichten. Maar of ze zo goed kunnen denken als

⁵³ Eindrapport, p. 384

⁵⁴ Steiner, *Vom Leben des Menschen*, pp. 56-57

wijzelf is natuurlijk de vraag (want dat zal ook blijken). En wellicht was Steiner niet op de hoogte van diverse Afrikaanse literaire tradities, maar om die dan meteen zo resoluut uit te sluiten? Het lijkt me een beetje voorbarig.

Verder zijn de bijzonderheden over de Japanners en hun ademhaling wel weer fantastische details. Komt allemaal omdat het werk vooral in de borst zit en niet in de maag. Heel anders dan bij de negers, die weer door hun driftleven worden aangestuurd. En wat kunnen die zwarten toch rennen! Maar om hier nu geesteswetenschap van te maken? De commissie zegt namelijk het volgende:

‘NB Ook deze formuleringen van Steiner kunnen bevreemding wekken. Hier geldt hetzelfde als wat in het commentaar op 124 is gezegd, dat met dit soort uitspraken ook aspecten worden aangeduid die niet met zintuigen zijn waar te nemen en dat de manier waarop ze te verifiëren zijn buiten het kader van dit rapport valt’.⁵⁵

En bij citaat 124 heb ik al duidelijk aangegeven hoe ik daar tegenover sta, dus dat hoeft ik hier niet te herhalen.

Alvorens verder te gaan wil ik toch zeggen dat ik het soms een beetje met de commissie te doen heb. Het lijkt me ook niet simpel om een geesteswetenschappelijk, oftewel esoterisch gedachtegoed (noem het dan zo, dan ben je van een heleboel moeilijkheden af en bovendien is het terecht), met ‘wetenschappelijke’ criteria kritisch tegen het licht te houden, als je zelf ook nog sympathisant bent van dit esoterische gedachtegoed. Het lijkt mij een bijna schizofrene activiteit. En bovendien gaat het niet om zomaar iets, want de grondlegger van de antroposofie is herhaaldelijk van racisme beticht. En dan moet je dat als antroposoof ‘wetenschappelijk’ en ‘objectief’ gaan uitzoeken. Ik denk dat dit zich bij deze lezing genadeloos wrekt. En ik zeg hierbij niets over de competentie van de commissie in het algemeen (ik schat ze ook echt niet laag in, etc.), maar juist in dit geval lijkt het mij dat er sprake is van de verkeerde mensen voor de verkeerde taak. Want uit het bovenstaande blijkt al dat er geen sprake is van onafhankelijkheid, althans niet van onafhankelijkheid naar deze levensbeschouwing (ik heb het dus niet over georganiseerde verbanden, als de antroposofische vereniging e.d.). Het lijkt mij dat dit het grootste euvel is. Bovendien was er aan de ene kant de pressie van de buitenwereld om toch eens kritisch naar die uitspraken over rassen te gaan kijken tegenover een (deel van) de conservatieve achterban, die van kritiek op Steiner niets wilde weten en voor wie kritische vragen stellen bij dit gedachtegoed al heiligschennis is. Dat is ook gebleken uit de nasleep van het rapport en ook uit de bijdragen op het racismedebat, juist van deelnemers uit dat smalle deel. Het is nu eenmaal zo dat dit rapport het officiële antwoord is van de Nederlandse antroposofie, waar ik het in hoge mate niet mee eens ben. Daarom vecht ik het ook aan, en wellicht soms ook wat stevig, maar dat wil niet zeggen dat ik dit soort zaken niet zou zien. Laat ik zeggen dat ik het dus nog wel te prijzen vind dat deze commissie tenminste haar tanden in deze onmogelijke materie heeft gezet. Anderen, die werkelijk ieder kritisch onderzoek afwijzen, hebben zich daar niet aan gewaagd, dat bleek nog zelfs uit onze discussie in het racismedebat. Dus daarvoor zeker mijn waardering. Nu ik dit gezegd heb zal ik op dezelfde manier doorgaan met het bespreken van deze voordracht en wat de commissie ervan gemaakt heeft.

De commissie heeft nog iets te zeggen over het bovenstaande citaat 126, over de Aziaten: ‘Volgens Steiner werken in het gele ras hoofdzakelijk de krachten van het ritmische gebied van ademhaling en hartslag, dat in de antroposofische menskunde de grondslag vormt voor het voelen. De graad van bewustzijn bij gevoelens is niet dezelfde als bij gedachten. Gevoelens kunnen vaag en onbenoembaar zijn. Wat we voelen is lang niet altijd duidelijk

⁵⁵ Eindrapport, p 385

onder woorden te brengen. Bij een logische gedachtegang daarentegen kunnen alle stappen helder beschreven worden. Ten opzichte van het wakkere bewustzijn overdag, als we helder kunnen denken, is het voelen meer een droomachtig beleven. Door een relatief sterke verbinding van het gele ras met het ritmische systeem en daardoor met het gevoel, legde Steiner bij hen ook de nadruk op het droomleven'.⁵⁶

Mijn commentaar. Dit is toch net zulke racistische onzin, net als die praat over het zwarte ras, al is het misschien minder beledigend? En dan te bedenken dat de commissie Edward Said als bron heeft gebruikt voor het rapport. Dit is toch 'romantische' en 'oriëntalistische' clichépraat? Dat Steiner er nog in geloofde, snap ik nog wel ergens, maar dat hoeven wij toch niet meer? Maar in dit geval is de categorie 2 wel terecht, ik denk precies passend, dus daarop zeker geen kritiek.

(cit. 127, cat. 2) **Nun, meine Herren, betrachten wir uns selber in Europa. Wir sind in der Tat dem Weltenall gegenüber eine weiße Rasse, denn wir werfen alles äußere Licht zurück. Wir werfen alles äußere Licht und im Grunde genommen auch alle Wärme zurück. Die Wärme muß schon ganz mächtig werden, wenn wir sie in uns aufnehmen wollen. Und wenn sie nicht da ist, so verkümmern wir, wie es sich an den Eskimos zeigt. Da ist er also so: Da ist der Mensch so, daß er im Grunde genommen alles Licht und Wärme zurückwirft- nur wenn sie mächtig wird, nimmt er sie auf -; er wirft sie zurück und entwickelt nur dasjenige an Licht und Wärme, was in seinem Innern durch seine eigene innere Arbeit entsteht. Ja, meine Herren, da kommt ihm nicht das Atmen und die Blutzirkulation zu Hilfe und nicht die Wärme-Erzeugung, sondern da muß er durch sein Gehirn, durch seinen Kopf selber dasjenige ausarbeiten, was Licht und Wärme ist. Wir müssen also mit unserem Kopf auch das erarbeiten, was Licht und Wärme ist. Wir werfen eigentlich alles äußere Licht und Wärme zurück. Wir müssen unserem Blut selber die Farbe geben. Das dringt dann durch das Weiße durch, und dadurch bekommen wir diese europäische Menschenfarbe. Die ist also vom Innern. Daher sind wir schon so wie ein weißer Körper. Und während der Mongole das Mittelhirn hauptsächlich braucht, müssen wir Europäer das Vorderhirn anwenden (siehe Zeichnung, rechts). Dadurch aber stellt sich das Folgende heraus: Der mit dem Hinterhirn, der hat vorzugsweise das Triebleben, das Instinktleben. Der da hier mit dem Mittelhirn hat das Gefühlsleben, das indem Brust sitzt. Und wir Europäer, wir armen Europäer haben das Denkleben, das im Kopfe sitzt. Dadurch fühlen wir gewissermaßen unseren inneren Menschen gar nicht. Dadurch aber nehmen wir die ganzen Außenwelt auf, werden dadurch leicht Materialisten. Der Neger wird schon kein Materialist. Der bleibt schon innerlich Mensch. Nur entwickelt er innerlich das Triebleben. Der Asiate wird auch nicht Materialist. Der bleibt beim Gefühlsleben. Der kümmert sich nicht so ums äußere Leben wie der Europäer. Von dem sagt er: Der wird nur ein Ingenieur, der sich nur mit dem äußeren Leben beschäftigt.** (einde citaat 127) Er ist eben dadurch, daß er sein Vorderhirn entwickeln muß, hauptsächlich aus die Außenwelt hingewiesen. Und mit dem hängt nun zunächst alles zusammen.⁵⁷

Het is vreemd dat de laatste twee zinnen niet in het rapport zijn opgenomen, want die horen er namelijk wel bij. Maar wellicht zijn die er per ongeluk uitgevallen. Maar goed, de commissie legt hier iets belangrijks uit, over een belangrijk leerstuk van de antroposofie en over hoe zij deze lezing interpreteert (waar overigens veel voor te zeggen valt, alleen maakt dit het niet minder racistisch). Hier de uitleg van de commissie: 'Het uitgangspunt van Steiner voor de beschouwing van 3 maart 1923 is kennelijk het volgende. In de antroposofische menskunde

⁵⁶ idem

⁵⁷ Steiner, *Vom Leben des Menschen*, pp. 57-58

worden anatomisch en fysiologisch drie systemen van elkaar onderscheiden: het stofwisselings-ledematensysteem, het ritmische systeem en het zenuw-zintuigensysteem. Zij vormen de lichamelijke grondslag voor respectievelijk het willen, het voelen en het denken (zie in dit verband zeker fig. 2, FS). In de voordracht laat hij zien dat deze drieledigheid ook van toepassing is op de mensheid als geheel. De drie systemen zijn als het ware over de hoofdassen verdeeld. Bij het zwarte ras ligt de nadruk op het stofwisselings-ledematensysteem, bij het gele ras op het ritmische systeem en bij het blanke ras op het zenuw-zintuigensysteem'.⁵⁸

Juist, dus is er sprake van rassenleer. Het feit dat je dit soort fysiologische accenten gaat projecteren op mensenrassen *is* rassenleer, temeer daar deze 'inzichten' niets met de werkelijkheid te maken hebben, maar louter fictie van Rudolf Steiner zijn. Maar de commissie gaat door:

'NB Voor Steiner is een dergelijke beschouwing over rassen geen reden om de superioriteit van het ene ras boven het andere ras aan te tonen (valt over te twisten, FS). Hij laat zien dat de mensheid een geheel is en dat de verschillende rassen elkaar net zo aanvullen als in een mens willen, voelen en denken een geheel vormen.

De eenzijdigheid van het blanke ras komt er in dit opzicht niet beter van af dan die van het gele en het zwarte ras. De blanken dreigen volgens hem het contact met hun innerlijke mens te verliezen; zij richten zich meer op de buitenwereld en worden daarom makkelijk materialist (en die exotische wilden gelukkig niet want die zijn nog zo spiritueel en zo puur, wat romantisch, wederom sprake van exotisme, FS). Wat dat betreft heeft de neger in Steiners beschouwing iets voor op de blanken, omdat hij innerlijk mens blijft en geen materialist wordt (wederom exotisme en leg dat een keer uit in een sloppenwijk in Afrika). Ook een Aziat is in dit opzicht beter af dan een blanke'.⁵⁹

Wel toevallig dat het denken weer is toebedeeld aan de blanken (maar dat 'willen' van die driftige zwarten is ook belangrijk, echt waar).

Dat de blanken erin dit verhaal niet beter vanaf komen is simpelweg niet waar. Want iets verderop zal nog een passage langskomen waarin het blanke ras tot het absolute superieure ras wordt uitgeroepen (het ras van de toekomst, terwijl er expliciet bij wordt vermeld hoe slecht het met de andere rassen gaat aflopen). Ook zou ik nog een citaat uit *Die Mission einzelner Volksseelen* terug kunnen halen. Uit citaat 102 (vierde voordracht): 'Da alle Menschen in verschiedenen Reinkarnationen durch die verschiedenen Rassen durchgehen, so besteht, obgleich man uns entgegenhalten kann, daß der Europäer gegen die schwarze und die gelbe Rasse einen Vorsprung hat, doch keine eigentliche Benachteiligung'.⁶⁰

Verder doet deze tekst van de commissie mij enigszins denken aan de woorden van cabaretier Hans Teeuwen, die in een van zijn programma's de volgende tekst uitkraamde:

Kijk, het ene ras is bijvoorbeeld heel goed in leidinggeven, terwijl het andere ras weer veel beter is met hardlopen en ritmes.

En als iedereen zich daar gewoon aan houdt is er niks aan de hand.

Da's de natuur en je bent niet sterker dan de natuur.

En ik zeg heel eerlijk, ik houd me daaraan, ja, ik houd me daaraan.

⁵⁸ Eindrapport, p. 386

⁵⁹ Idem, p. 386-387

⁶⁰ Rudolf Steiner, *Die Mission einzelner Volksseelen*, 1910 (Nachlassverwaltung, 1950), pp. 80-81, online op http://www.anthroposophie.net/steiner/ga/bib_steiner_ga_121_04.htm

*Ik zal geen wc's gaan schoonmaken, dat gaat niet, dat zit niet in mijn roots.
Da's belangrijk, je roots.*

Hans Teeuwen (cabaretier), in zijn theaterprogramma 'Met een Breierdeck', 1997

Het spijt me heel erg, maar ik zie veel overeenkomsten met de voorgaande tekst van de commissie van Baarda. Ik kan het niet leuker maken dan het is, al is in ieder geval die tekst van Hans Teeuwen wel heel erg grappig, dus dat zou ondoenlijk zijn. Maar over de tekst van Steiner zelf (hierboven ging het meer over het commentaar van de commissie), we moeten dus begrijpen dat de zwarte (die egoïst) vooral al het licht opzuigt en het inwendig verteert tot hij kookt, dat de Aziaat licht en warmte opneemt, maar ook een beetje teruggeeft en dat de Europeanen al hun licht en warmte teruggeven aan de wereld om hen heen (zie hiervoor ook figuur 6). Het is nogal bizar, maar dit is ongeveer wat Steiner beweert.

(cit. 128, cat. 2) **Wir sind also die weiße Rasse. Innerlich ist das Weiß durch unser Blut gefärbt. Dann ist da die gelbe Rasse, die Mongolen, und dann ist da die schwarze Rasse. Und wir können ganz gut begreifen, wenn wir von den Farben ausgehen. Da erklärt sich die ganze Geschichte.**

Nun brauchen Sie sich aber nur zu überlegen, wie das ist. Die Neger, die leben auf einem Erdstück, wo die Sonne sie sehr, sehr belästigt, eindringt in sie. Also geben sie sich ihr hin, nehmen sie ganz in ihren Körper auf, werden freundschaftlich mit ihr, werfen nichts zurück. Bei den Asiaten, da geht es schon mehr aus dem Heißen der Erde heraus. Die geben nicht mehr so viel zurück. Die werden nicht mehr so freundschaftlich mit der Sonne. Und bei den Europäern, da ist es so, daß sie eigentlich überhaupt nichts von der Sonne bekommen würden, wenn sie nichts ihr eigenes Menschliches entwickelten. Daher ist Europa immer der Ausgangspunkt für alles dasjenige gewesen, was nun das Menschliche so entwickelt, daß das zu gleicher Zeit mit der Außenwelt in Beziehung kommt. Erfindungen sind in Asien sehr wenig gemacht worden. Verarbeitet kann dann die Geschichte werden; aber Erfindungen selber, wie gesagt, das, was durch die Erfahrung mit der Außenwelt entspringt, das können die Asiaten nicht machen. Zum Beispiel war es einmal so mit einem Schraubendampfer. Den hatten die Japaner den Europäern abgesehen, und wollten sie auch allein fahren. Vorher fuhren immer die Europäer und haben die Geschichte dirigiert. Nun wollten sie einmal allein fahren. Die englischen Ingenieure sind zurückgeblieben an der Küste. Plötzlich gerieten die Japaner draußen, die dann das Schiff geleitet haben, in helle Verzweiflung, denn das ganze Schiff drehte sich fortwährend um sich selber. Sie kriegten es nicht heraus, wie sie zu der Drehung die richtige Fortbewegung hinzubringen konnten. Die Europäer, die das wußten, die grinsten natürlich furchtbar am Ufer. Also dieses selbständige Denken, das der Europäer im Umgang mit der Umgebung entwickelt, das haben die Asiaten nicht. Die Japaner werden daher alle europäischen Erfindungen ausbilden; aber selber etwas ausdenken, das werden die Japaner nicht. Es ist einmal so beim Menschengeschlecht, daß die Menschen über die Erde hin eigentlich alle aufeinander angewiesen sind. Sie müssen einander helfen. Das ergibt sich schon aus ihrer Naturanlage.⁶¹ (einde citaat 128)

Commentaar commissie: 'NB Om het verschil tussen Aziaten en blanken nog duidelijker te maken voegde Steiner een anekdote toe over een aantal Japanners, die niet wisten hoe ze een schip moesten besturen. De oorsprong van dit verhaal is niet bekend. Wel was het in die tijd een algemeen aanvaard cliché dat Japanners niets zelf konden maken, maar alleen westerse

⁶¹ Steiner, *Vom Leben des Menschen*, p. 59

industrieproducten, goedkoop, maar slecht, konden na-apen. In feite bevestigde Steiner dit cliché'.⁶²

Mijn commentaar: De lompe clichés zijn bekend en bestaan ook nog in onze tijd. Toch kun je je afvragen hoe ze dan aan hun oude cultuur, hun schrift en hun architectuur kwamen. En de Japanse kunst en sterker nog, hun hele cultuur, zou niets authentieks hebben? In ieder geval hebben ze die niet van West Europa overgenomen (er is zeker invloed geweest vanuit China, maar de Japanse cultuur heeft zich op een volstrekt eigen manier ontwikkeld). Bovendien hebben wij (dat realiseren we ons niet zo vaak) veel uit het verre oosten overgenomen, zoals de bril of het buskruit. De boekdrukkunst is onafhankelijk van Azië bij ons uitgevonden, maar bestond daar al veel eerder. Zo kun je wel even doorgaan. En dan die opmerkingen waar de commissie het niet over heeft (staat wel afgedrukt in het rapport, maar de commissie acht het kennelijk niet nodig om daarop in te gaan). Maar dat is ook nogal wat. We moeten dus begrijpen dat de Europeanen, omdat ze zo weinig van de zon ontvangen, zelf hun eigenlijke menselijkheid moesten ontwikkelen? En dat ze daarom initiatiefrijker zouden zijn dan andere rassen, omdat ze alles zelf moeten uitvinden? Dat is ook nogal een statement, niet geheel onbelangrijk binnen de context van deze voordracht en binnen de context van de antroposofie. Dit is namelijk wel iets wezenlijks, dat vooruitloopt op iets dat nog in deze lezing gaat komen. De Europeanen zijn namelijk het werkelijke scheppende ras en de dragers van de cultuurperiodes van de na-Atlantische tijd, zoals we verderop veel explicieter krijgen meegedeeld. Dus die opmerkingen in dit citaat zijn geen onbelangrijk detail. Het volgende citaat is weer een verhandeling over het bottenstelsel, zoals we dat eerder hebben gezien bij de beschrijvingen van de indianen:

(cit. 129, cat. 2) **Nun, sehen Sie, das hängt aber mit der ganzen übrigen Ausbildung des Menschen zusammen. Denken Sie sich einmal solch einen schwarzen Menschen. Der entwickelt besonders das Triebleben, also dasjenige, was im Innern kocht. Das gibt viel Asche. Die Asche, die setzt sich dann in den Knochen ab. Dadurch wird er mehr in den Knochen ausgebildet sein als derjenige, der der weißen Rasse angehört. Der verwendet dasjenige, was er im Innern hat, mehr auf das Blut. Daher werden seine Knochen feiner ausgebildet sein. Also der Neger hat grob ausgebildete Knochen, der Europäer hat feiner ausgebildete Knochen. Und das, was Asiaten sind, die gelbe Rasse, die stehen in der Mitte drinnen.**

Jetzt Können Sie, wenn Sie den Japaner anschauen, an der ganze Art und Weise, wie er dasteht und geht, sehen: er ist in seinem Knochenbau so, daß er zwischen dem Europäer und dem Afrikaner mitten drinnen steht. Die Afrikaner haben diese starke Knochen, die immer ausschlagen. Der Europäer, der hat mehr das Blutsystem. Der Japaner, der hat eigentlich alles das, was auf den Atem und vom Atem aus in die Blutzirkulation wirkt.

⁶³(einde citaat 129)

Hier worden Steiners 'drastische beelden', waarvan 'hij het gebruik niet schuwde' (waarvoor de commissie ons eerder waarschuwde) wel heel letterlijk toegepast. Zo letterlijk dat je je kunt afvragen of er nog sprake van 'beeldspraak' is. Het idee dat de botten van de 'neger' zo zwaar zouden zijn (is dat zo?), omdat de as van het inwendige vuurtje op de beenderen zou neerslaan, wat moeten we daarmee? Want wat zegt de commissie over citaat 129?

⁶² Eindrapport, p. 388

⁶³ Steiner, *Vom Leben des Menschen*, p. 60

‘NB Deze beschouwing heeft een bijzonder beeldend karakter. Het is niet altijd duidelijk hoe deze beelden in overdrachtelijke zin bedoeld zijn. De exacte betekenis van een aantal uitspraken is daarom niet altijd te achterhalen’.⁶⁴

Naast een plaatsing in categorie 2, laat de commissie het hierbij. Is het overdrachtelijk, dan vraag ik me af wat het zou moeten overdragen. En letterlijk is het natuurlijk de meest waanzinnige flauwekul. Voor indeling van grof naar verfijnd bottenstelsel geldt natuurlijk hetzelfde. Kortom, dit is je reinste rassenleer. Geldt ook voor die verhalen over hijgende Japanners (dat volk dat alleen maar kan na-apen).

Ik heb het hier ook weer enigszins met de commissie te doen, want het is ook hopeloos. In ieder geval is Steiner hier niet inconsistent, want hij herhaalt verschillende ‘eigenschappen’ (‘beelden’, aldus de commissie) die hij hiervoor ook al heeft gebezigd. Wel denk ik dat het de grootst mogelijke racistische onzin is. ‘Moriaantje zo zwart als roet’, maar dan niet beeldend bedoeld, maar letterlijk.

Hierna volgt weer een van de meer pittige passages uit deze voordracht (alhoewel? De hele voordracht is nogal ‘drastisch’, maar dit is in ieder geval weer een categorie 1). Voor een goed begrip van deze tekst is het handig om het wereldkaartje (fig. 5) voor ogen te houden:

Nun aber, meine Herren, bleiben eben die Menschen nicht bloß auf der Erde sitzen. Wenn man in alte Zeiten zurückgehen würde, so würde man auch schon finden, daß zu Asien die gelbe Rasse, zu Europa die weiße Rasse und zu Afrika die schwarze Rasse gehört. Aber immer ist es auch vorgekommen, daß die Menschen nun ausgewandert sind. Und da können sie nun entweder so herwandern (Zeichnung, zie wereldkaart, fig. 5, FS), die Gelben können nach Osten wandern, oder die Schwarzen können nach Westen wandern. So ist es wohl einmal gewesen. Die Gelben sind immer nach Osten gewandert. Da sind sie auf diese Inseln gekommen, die zwischen Asien und Australien sind. Die Gelben wandern nach Osten hinüber. (cit. 130, cat. 1) **Wenn die Gelben nach Osten hinüberwandern, dann werden sie braun. Da entstehen dann die Malaien; die werden braun. Warum? Ja, warum werden sie braun? Was heißt denn das: sie werden braun? Nicht wahr, wenn sie gelb sind, werfen sie einen bestimmten Grad von Licht zurück; das andere nehmen sie auf. Wenn sie braun werden durch die andere Art, wie sie jetzt in der Sonne leben, weil sie ja von einem anderen Erdstück kommen, dann werfen sie weniger Licht zurück. Sie nehmen mehr Licht in sich auf. Also diese braunen Malaien sind ausgewanderte Mongolen, die sich aber jetzt, weil die Sonne anders auf sie wirkt, angewöhnen, mehr Licht und mehr Wärme aufzunehmen. Bedenken Sie aber, daß sie nicht die Natur, soviel von Wärme aufnehmen können. Sie haben nicht die Natur, so viel Wärme aufzunehmen, als sie jetzt als Malaien aufnehmen. Die Folge davon ist, daß sie anfangen, unbrauchbare Menschen zu werden, daß sie angingen, Menschen zu werden, die am Menschenkörper zerbröckeln, deren Körper abstirbt. Das ist in der Tat nie der malaiischen Bevölkerung der Fall. Die stirbt an der Sonne. Die stirbt an der Österlichkeit. So daß man sagen kann: während die Gelben, die Mongolen, noch Menschen in der Vollkraft sind, sind die Malaien schon eine absterbende Rasse. Sie sterben ab.**

Wenn die Neger – was sie allerdings heute weniger tun können, heute sind die Verhältnisse schon anders, aber in Urzeiten war das schon so, wie ich erzähle – nach dem Westen hinüberwandern – eine Schifffahrt hat es gab immer gegeben, und es waren ja außerdem durch den ganzen Atlantischen Ozean noch Inseln, der Atlantischen Ozean war ja früher auch ein Kontinent -, also wenn die Schwarzen nach dem Westen auswandern, da können sie nicht mehr so viel Licht und Wärme aufnehmen wie in ihrem Afrika. Da kommt ihnen weniger Licht und Wärme zu. Was ist die Folge? Ja,

⁶⁴ Eindrapport, p. 388

ihre Natur ist eingerichtet darauf, so viel als möglich Licht und Wärme aufzunehmen. Ihre Natur ist eigentlich eingerichtet, dadurch schwarz zu werden. Jetzt kriegen sie nicht so viel Licht und Wärme, als sie brauchen, um schwarz zu werden. Daher werden sie kupferrot, werden Indianer. Das kommt davon her, weil sie gezwungen sind, etwas von Licht und Wärme zurückzuwerfen. Das glänzt dann so kupferrot. Das Kupfer ist selber ein Körper, der Licht und Wärme so ein bißchen zurückwerfen muß. Das können sie nicht aushalten. Daher sterben sie als Indianer im Westen aus, sind wiederum eine untergehende Rasse, sterben an ihrer eigenen Natur, die zu wenig Licht und Wärme bekommt, sterben aus dem Irdischen. Das Irdische ihrer Natur ist ja ihr Triebleben. Das können sie nicht mehr ordentlich ausbilden, während sie noch starke Knochen kriegen. Weil viel Asche hineingeht in ihre Knochen, können diese Indianer diese Asche nicht mehr aushalten. Die Knochen werden furchtbar stark, aber so stark, daß der ganze Menschen an seinen Knochen zugrunde geht.⁶⁵(einde citaat 130)

Annotatie: NB Het is opmerkelijk dat Steiner hier zowel de Maleiers als de indianen een uitstervend ras noemt dat ten onder zal gaan. Voor beide rassen is dat een onjuiste bewering. Wanneer over de Maleiers gezegd wordt: 'Die Folge davon, ist daß sie anfangen, unbrauchbare Menschen zu werden, daß sie anfangen, Menschen zu werden, die am Menschen körper zerbröckeln, deren Körper abstirbt', blijkt uit het geheel, dat met 'unbrauchbare Menschen' onbruikbare lichamen bedoeld worden, lichamen die een afstervende tendens hebben en dus niet te gebruiken zouden zijn voor een ziel om te incarneren. Deze visie wordt ook verwoord door de Rudolf Steiner Nachlaßverwaltung, die in een brief te kennen gaf dat het stenogram op deze plaats niet eenduidig te interpreteren is, dar de stenografe op dat moment moeite had om Steiner in zijn betoog te volgen (daar kan ik me iets bij voorstellen, FS). Vanuit de huidige inzichten in het omzetten van stenogrammen interpreteert men het stenogram op deze plaats nu als volgt: 'Die Folge davon ist, daß die Körper anfangen zu zerbröckeln. Das ist in der Tat bei der körperlichen Beschaffenheit der Malayer der Fall. Er stirbt an der Sonne'.

Het uitsterven van rassen krijgt overigens een andere betekenis wanneer men onder een ras niet alleen de bevolkingsgroep als zodanig verstaat, maar ook de cultuur die van oorsprong met dat ras verbonden is (sinds wanneer is een cultuur aan een ras verbonden? Bovendien, als er al zoiets bestaat als het collectief verbrokken van botten, moeten wij dan begrijpen dat dit 'cultureel is bepaald'? Heeft vast te maken met de gekke eetgewoonten aldaar, FS). Het is niet onmogelijk de stelling te verdedigen dat de oorspronkelijke indiaanse cultuur te gronde gaat, evenals de oorspronkelijke Maleise cultuur. Maar zo beschouwd verdwijnen ook de negerculturen en de oude Chinese cultuur. Het verschil tussen rassen wordt minder, omdat ten koste van de oorspronkelijke culturen steeds meer de materialistische cultuur en leefwijze uit Europa en Amerika worden overgenomen. Los daarvan staan de hier en daar plaatsvindende heropleving van die culturen als reactie op het overheersende materialisme (waarom dat cliché dat niet-westerse culturen per definitie niet materialistisch zijn, FS? Wederom sprake van exotisme).

De reden die Steiner voor het uitsterven van het Maleise en het indiaanse ras aangeeft, is dat de ene aan een te sterke inwerking van de zon en de andere aan een te sterke inwerking van de aarde te gronde gaat. Bij de een 'brokkelen de botten af' en bij de ander 'worden ze te zwaar'. Het is niet duidelijk welke processen aan deze beelden ten grondslag liggen. Wel zijn ze in overeenstemming met eerdere citaten, dat bij de indianen het fysieke lichaam overheerst en bij de Maleiers het zielelichaam, zie citaten 79 en 80. De overheersing van het fysieke lichaam zorgt voor een sterke verbinding met de aarde. Wanneer daarentegen het zielelichaam

⁶⁵Steiner, *Vom Leben des Menschen*, pp. 60-62

overheerst zonder bemiddelende rol van het levenslichaam, wordt in het algemeen de materie afgebroken.

Motivering: In dit citaat komen verschillende bezwaarlijke formuleringen voor. Voor de commissie was de volgende woordkeuze doorslaggevend om het citaat in categorie 1 te plaatsen: ‘unbrauchbare Menschen’. Hoewel het niet met zekerheid is vast te stellen hoe Steiner deze opmerking heeft bedoeld, is het waarschijnlijk dat hij het zogenaamde ‘Maleise ras’ op het oog heeft en in de context van de menselijke evolutie spreekt van mensen ‘die am Menschenkörper zerbröckeln’. Om nu nog in dit verband te spreken van ‘unbrauchbare Menschen’ kan worden ervaren als een beledigende en discriminerende woordkeuze, met name indien men de context van Rudolf Steiners betoog niet kent (dat maakt het juist erger, FS). Het is principieel in strijd met de rechten van de mens om überhaupt te spreken van onbruikbare mensen (maar dit gaat ook niet over rechten, maar over grotere wetmatigheden, waarover Steiner in ‘Die Mission’, vierde voordracht, al zei: ‘Wo die große Bewegung der Menschheit in Betracht kommt, da darf keine persönliche Sympathie und kein persönlicher Enthusiasmus mitspielen. Denn nicht darauf kommt es an, sondern darauf, was in den großen Gesetzen des Menschentums bedingt ist’. Daar gaat het dus over).

Zoals uit onze annotatie in het interim rapport van citaat 130 bleek, komt het citaat uit een voordracht waarvan het stenogram niet door Steiner is gecontroleerd. Uit de strekking van Steiners betoog wordt het duidelijk, dat hij ‘onbruikbare lichamen’ bedoelt, zodat het voor twijfel vatbaar is of er sprake is van een correcte weergave van Steiners woorden (dit is in de context van Steiners woorden helemaal niet vreemd, zie Die Mission over de indianen. Ook bij Helena Blavatsky komt dit begrip al voor, FS). Nu de beslissing om dit citaat in categorie 1 te plaatsen vooral gebaseerd is op één begrip – ‘unbrauchbare Menschen’ - heeft de commissie een verzoek ingediend tot controle van het stenogram. De controle van het stenogram heeft als resultaat gehad dat de formulering ‘unbrauchbare Menschen’ niet van Steiner afkomstig is en dat de thans gepubliceerde versie van Steiners voordracht op dit punt onnauwkeurig is. De commissie beveelt aan de bestaande drukken van deze voordrachten een erratum toe te voegen en de betreffende volzin in de toekomstige drukken te corrigeren. Zoals reeds uit ons commentaar op het citaat blijkt, zijn de beweringen dat het indiaanse en het Maleise ras zouden uitsterven, makkelijk voor misverstanden vatbaar. Met enige nadruk vestigen wij de aandacht op bijvoorbeeld de citaten 9, 41, 48, 59 en 96 waarin het verschil beschreven staat tussen het uitsterven van een ras qua raskenmerken, en het sterven en weer reïncarneren van individuen op een bepaalde plek op aarde, in lichamen die steeds moeilijker ingedeeld kunnen worden bij een bepaald ras’.⁶⁶

Reïncarnatie als alibi dus. Maar laten we het door de commissie genoemde citaat 96 terughalen, uit de vierde voordracht van Die Mission einzelner Volksseelen:

(cit. 96, cat. 3) Nun erlangt der Mensch während dieser Zeit - die also im Grunde genommen unter der Herrschaft der abnormen Geister der Form steht - auch die Möglichkeit, die Fähigkeit, seinesgleichen hervorzubringen. Auch diese Fähigkeit wird während der Zeit erworben, in welcher der Mensch gar nicht rein von den normalen Geistern der Form dirigiert wird. Dadurch ist die Möglichkeit gegeben, daß der Mensch nicht nur in der geschilderten Weise abhängig wird von dem Orte, auf dem er geboren ist, sondern daß die Eigenschaften, die er dadurch erhält, auch auf seine Nachkommen vererbt werden können, daß also die Rassenzusammenghörigkeit nicht nur sich ausspricht in den Einflüssen des Wohnplatzes, sondern auch in dem, was durch die Rasse vererbt ist. Darin haben Sie die Erklärung dafür,

⁶⁶ Eindrapport, pp. 682-684

warum die Rasse dasjenige ist, was vererbbar ist, und wir werden verstehen, was die Geisteswissenschaft zeigt: daß nur in der Vergangenheit die Rassenmerkmale durch den Ort hervorgebracht sind, an dem die Menschen geboren wurden. Das war in der letzten lemurischen und in der ersten atlantischen Zeit der Fall, als der Mensch direkt von der irdischen Umgebung abhängig war. In späterer Zeit beginnt die Rasse den Charakter zu haben, daß sie an die Vererbung gebunden ist und nicht mehr an den Ort. So sehen wir in der Rasse etwas, was ursprünglich an einen bestimmten Ort der Erde gebunden war und das sich dann in der Menschheit durch die Vererbung fortpflanzte, aber vom Orte immer unabhängiger wurde (einde citaat 96).⁶⁷

Dit lijkt mij niet ontlastend, want Steiner zegt hier alleen maar dat er in het verleden op bepaalde plaatsen verschillende rassen zijn ontstaan en dat deze rassenmerken zich voortzetten in de erfelijkheid. Bovendien stelt hij nadrukkelijk juist in deze lezing, dat het blanke ras het enige ras is dat buiten zijn grondgebied kan leven (zie iets verderop citaat 132). Dat geldt niet voor de ‘negers’ en niet voor de ‘Maleisiërs’. Verplaatsing heeft voor deze rassen een algeheel verval en uiteindelijk zelfs de dood tot gevolg. Overigens zegt hij dat bij mijn weten nergens anders zo expliciet, maar het is wel vreemd dat de commissie juist met citaat 96 gaat schermen, wanneer het deze voordracht betreft. Want juist hier is Steiner kraakhelder. Maar kennis genomen van de correctie, dus het punt van de ‘unbrauchbare Menschen’ zal ik bij deze laten zitten (deze uitdrukking staat ook in de door mij geraadpleegde versie, maar die is van 1993).

En dan het punt van de verbrokkelende botten. Hoe surrealistisch dit ook is, dit heeft in ieder geval niets met de ‘cultuur’ te maken. Daar is zoiets simpelweg een te fysieke aangelegenheid voor. Hoe grotesk en belachelijk dit ook is, Steiner meent hier iets ‘fysiëks’ mee te moeten beschrijven. En dit is echt geen beeldspraak, zie ook de eerdere uitspraken uit *Die Mission* over de ‘verknöcherung’ van de indianen. Kortom, Steiner heeft het hier over ‘rassenmerken’, hoever die ook afstaan van de realiteit.

Op zich is het interessant dat Steiner hier van zijn drieledige model tot zijn vijfledige model komt, dat hij ook hanteert in de zesde voordracht uit *Die Mission*. Alleen daar heeft hij de vijf rassen verbonden aan de vijf planeten. Zie de zesde voordracht van *Die Mission* (citaat 109):

‘Hieraus ergibt sich, daß fünf Mittelpunkte der Beeinflussung möglich sind durch diese abnormen Geister der Form, und diese fünf Mittelpunkte der Beeinflussung ergeben in ihrer Rückstrahlung, in ihrer Reflektierung vom Erdmittelpunkte aus auf die Menschheit in der Tat dasjenige, was wir anerkennen als die fünf Grundrassen im Erdendasein.

Wenn wir den Punkt, den wir vor einigen Tagen in unseren Darlegungen in Afrika gefunden haben, und jetzt näher dadurch charakterisieren, daß, weil die normalen Geister der Form zusammenwirken mit denjenigen abnormen Geistern der Form, die im Merkur zentriert sind, die Rasse der Neger entsteht, so bezeichnen wir okkult ganz richtig das, was in der schwarzen Rasse herauskommt, als die Merkur-Rasse.

Jetzt verfolgen wir diese Linie weiter, die wir dazumal durch die Mittelpunkte der einzelnen Rassenausstrahlungen gezogen haben. Da kommen wir nach Asien und finden die Venus-Rasse oder die malayische Rasse. Wir kommen dann durch das breite Gebiet Asiens hindurch und finden in der mongolischen Rasse die Mars-Rasse. Wir gehen dann herüber auf europäisches Gebiet und finden in den europäischen Menschen, in ihrem Urcharakter, in ihrem Rassencharakter die Jupiter-Menschen. Gehen wir über das Meer hinüber nach Amerika, wo der Punkt, der Ort ist, an dem die Rassen oder Kulturen sterben, so finden wir

⁶⁷ Rudolf Steiner, *Die Mission einzelner Volksseelen*, (Nachlassverwaltung, 1950) p. 77

die Rasse des finsternen Saturn, die ursprünglich indianische Rasse, die amerikanische Rasse. Die indianische Rasse ist also die Saturn-Rasse. Auf diese Weise bekommen Sie, wenn Sie sich okkult die Sache immer genauer vorstellen, die Kräfte, die in diesen Weltenpunkten, diesen fünf Planeten, ihre äußere materielle Offenbarung erfahren haben'.⁶⁸

Steiner gaat hier dus uit van dezelfde indeling, alleen is hij nu niet helemaal consistent. Eerder schreef hij de indianen een nauwe verwantschap toe met de oude Atlantiers (zesde voordracht Mission einzelner Volksseelen). Nu blijken de indianen opeens naar het westen geëmigreerde negers te zijn, die niet meer zoveel licht en warmte konden opnemen en daardoor koperrood zijn geworden, met dodelijke afloop. De grote constante is weer dat de indianen uitsterven aan hun eigen natuur: 'Daher sterben sie als Indianer im Westen aus, sind wiederum eine untergehende Rasse, sterben an ihrer eigenen Natur, die zu wenig Licht und Wärme bekommt, sterben aus dem Irdischen'. Vergelijk met Die Mission einzelner Volksseelen (vierde voordracht, uit cit. 103): 'Nicht etwa deshalb, weil es den Europäern gefallen hat, ist die indianische Bevölkerung ausgestorben, sondern weil die indianische Bevölkerung die Kräfte erwerben mußte, die sie zum Aussterben führten'.⁶⁹ Vergelijk ook met de uitspraken en de tekeningen uit GA 100, waar de indianen als een decadent ras worden afgeschilderd. In GA 100: 'Aber die Europäer sind hinaufgestiegen zu eine höhere Kulturstufe, während die Indianer stehengeblieben und dadurch in Dekadenz gekommen sind'.⁷⁰ Kortom, bij Steiner loopt het met de indianen altijd slecht af. En dat ligt vooral aan hun eigen natuur (in dit geval), aan hun decadente 'raseigenschappen' of omdat ze zelf de krachten moesten verwerven om uit te sterven (Die Mission).

(cit. 131, cat. 1) **Sehen Sie, so hat sich die Sache entwickelt, daß diese fünf Rassen entstanden sind. Man möchte sagen, in der Mitte schwarz, gelb, weiß, und als ein Seitentrieb des Schwarzen das Kupferrote, und als Seitenzweig des Gelben das Braune – das sind immer die aussterbenden Teile.**

Die Weißen sind eigentlich diejenigen, die das Menschliche in sich entwickeln. Daher sind sie auf sich selber angewiesen. Wenn sie auswandern, so nehmen sie die Eigentümlichkeiten der anderen Gegenden etwas an, doch sie gehen, nicht als Rasse, sondern mehr als einzelne Menschen, zugrunde. Aber sie tun dafür noch etwas anderes. Sehen Sie, meine Herren, alles dasjenige, was ich Ihnen jetzt geschildert habe, das sind ja die Dinge, die im Leben des Menschen vor sich gehen. Die Seele und der Geist sind mehr oder weniger unabhängig davon. Daher kann der Europäer, weil ihn Seele und Geist am meisten in Anspruch nimmt, Seele und Geist am meisten verarbeiten. Der kann es am ehesten vertragen, in verschiedene Erdteile zu gehen.

Daher ist es auch gekommen, daß, von da oben ausgehend, einstmals eine große Völkerwanderung bis nach Indien hinunterging. Da traf eine große Strom weißer Bevölkerung in das Gebiet hinein, wo man gelb wird. Daher kamen dann die Inder, so eine Mischung von Mongolischem und Kaukasischem. Daher die schönsten indischen Dichtungen, das Schönste, was da ist; aber zu gleicher Zeit wiederum etwas, von dem merkt, es ist schon träge geworden, weil eben das Weiße nicht in sein eigentliche Gebiet drinnen ist.⁷¹(einde citaat 131)

Annotatie: NB Op zichzelf beschouwd is de zin 'Die Weißen sind eigentlich diejenigen, die das Menschliche in sich entwickeln' gedoemd misverstanden op te roepen. Het lijkt alsof

⁶⁸ Idem, p 113

⁶⁹ Idem, p. 81

⁷⁰ Steiner, *Menschheitentwicklung und Christus-Erkenntnis*, p. 240

⁷¹ Rudolf Steiner, *Vom Leben des Menschen*, p.62

Steiner beweert dat eigenlijk alleen de blanken het menselijke element ontwikkelen, de andere rassen dus niet. Uit de karakteristiek van het blanke ras in deze lezing blijkt echter dat hij hier iets anders op het oog had. De nadruk in de geciteerde zin ligt niet bij 'das Menschliche' maar bij 'in sich', want ook uit het vervolg blijkt: 'Daher sinds ie auf sich selber angewiesen. Wenn sie auswandern, so nehmen sie die Eigentümlichkeiten der anderen Gegenden etwas an, doch sie gehen, nicht als Rasse, sondern mehr als einzelne Menschen zugrunde'.

Met 'das Menschliche' wordt de menselijke constitutie bedoeld. Anders dan negers en Chinezen moeten blanken volgens Steiner die geheel en al in zich zelf ontwikkelen (?!), de warmte en het licht komen hem niet van buiten te hulp zoals bij de negers en de Maleisiërs (?!). Hierboven (citaat 127) werd dat als volgt uitgedrukt: 'er wirft sie zurück und entwickelt nur dasjenige an Licht und Wärme, was in seinem Innern durch seine eigene innere Arbeit entsteht. Ja, meine Herren, da kommt ihm nicht das Atmen und die Blutzirkulation zu Hilfe und nicht die Wärmeeerzeugung, sondern da muß er durch sein Gehirn, durch seinen Kopf selber dasjenige ausarbeiten, was Licht und Wärme ist. Wir werfen eigentlich alles äußere Licht und Wärme zurück.'

Motivering: Hier richten de bezwaren zich tegen de volzin die begint met: 'Man möchte sagen...' waar wordt gesproken over uitstervende vertakkingen van rassen, waarmee kennelijk het 'Maleise ras' en het 'Indiaanse ras' zijn bedoeld. De volzin die begint met 'Die Weißen sind eigentlich...' is bezwaarlijk. Zoals uit ons commentaar op citaat 131 blijkt, is het waarschijnlijker dat met 'da Menschliche' de menselijke constitutie bedoeld wordt, althans in die zin dat het blanke ras een groter vermogen zou hebben gehad om zich aan te passen aan andere klimatologische omstandigheden dan die welke in Europa heersen. De laatste volzin van de tweede alinea stelt, dat de blanken het eerder konden verdragen dan andere rassen om zich te vestigen op andere continenten (eindelijk zegt de commissie het zelf, zie eerder het commentaar bij citaat 130). Evenals met citaat 132 het geval is, geeft Rudolf Steiner een beschrijving waarin het blanke ras er gunstiger van af komt dan de andere rassen die door hem beschreven worden⁷² (en dat laatste is een grote constante in zijn hele oeuvre, zie *Die Mission einzelner Volksseelen* en andere werken, FS).

Steiner gaat in dit citaat door op de vijfledige model. De vijf rassen die hij beschrijft zijn dezelfde als die hij in de zesde voordracht van *Die Mission* noemt, alleen heeft hij ze nu niet gekoppeld aan de vijf planeten van het zonnestelsel. In het midden het blanke ras en aan 'weerszijden' de zwarten en het Mongoolse ras. Het afstervende deel van het Mongoolse ras is het Maleise ras en dat van het zwarte ras de indianen. Vooral dat laatste is een bijzonder raar verhaal. Nu weten wij immers dat de voorouders van de Amerikaanse indianen uit Azië stammen, die zo'n 50.000 jaar geleden via de Beringstraat heel geleidelijk Amerika hebben gekoloniseerd. Maar Steiner is dus niet consistent. Tenminste, als je ervan uitgaat dat de Tolteken van Atlantis de voorouders zouden zijn van de indianen (alhoewel Steiner zelf dat nergens expliciet zegt, i.t.t. sommige latere antroposofische publicaties en vooral antroposofen die naar 'aanwijzingen' en zelfs 'bewijzen' zoeken voor Steiners drieste speculaties). Eventueel zou kunnen (maar dan alleen in Steiners wereldbeeld, niet in de realiteit), dat er een zwart ras was in Atlantis, dat na de ondergang verder leefde in Afrika. Een gedeelte trok westwaarts en kwam in Amerika terecht, kon niet meer zoveel licht en warmte opvangen als nodig was, begon aan een vreemde botziekte te lijden (zo erg dat de botten afbrokkelden), werd ook anderszins intens decadent en stierf spontaan uit toen de representanten van het edele blanke ras voet zette op het Amerikaanse continent. En dat blanke ras kreeg geen botziekte, toen het arriveerde op het domein van de 'Finstere Saturn'

⁷² Eindrapport, p. 684

(Amerika, vrij naar Steiners omschrijving uit de zesde voordracht uit Die Mission, zie bovenstaand voorbeeld). Wel begon het blanke ras enigszins te muteren, zie het volgende fragment (niet in het rapport opgenomen):

Und so kann man sagen: Die Weißen können überall hin, können heute sogar nach Amerika hinüber. Alles was an weißer Bevölkerung in Amerika ist, das ist ja von Europa gekommen. Da kommt also das Weiße hinein in die amerikanischen Gegenden. Aber es geschieht ja etwas mit dem Menschen, wenn er von Europa, wo er dazu natürlich gebildet ist, daß er alles im Innern entwickelt, nach Amerika hinüberkommt. Da ist es so, daß gewissermaßen schon etwas sein hinterhirn in Anspruch genommen werden muß. In Europa, sehen Sie, hat er als Europäer hauptsächlich da Vorderhirn in Anspruch genommen. Nun, in Amerika, da gedeihen diejenigen, die eigentlich zugrunde gehende Neger einmal waren, das heißt, sie gedeihen nicht, sie gehen zugrunde, die Indianer. Wenn man dahin kommt, da ist eigentlich immer ein Kampf zwischen Vorderhirn und Hinterhirn im Kopf. Es ist Eigentümliche, daß wenn eine Familie nach Amerika zieht, sich niederläßt, dann bekommen die Leute, die aus dieser Familie hervorgehen, immer etwas längere Arme. Die Arme werden länger. Die Beine wachsen auch etwas mehr, wenn der Europäer in Amerika sich ansiedelt – nicht bei ihm selber natürlich, aber bei seinen Nachkommen. Das kommt davon, weil die Geschichte mehr durch das Mittelhirn hindurch nach das Hinterhirn sich hinzieht, wenn man als Europäer nach Amerika kommt.

Wij zien dus dat het blanke ras zonder risico kan reizen. Ze kunnen echt overal heen en zich zowaar wagen aan de grote oversteek naar Amerika. Maar toch gebeuren er dan wat opmerkelijke dingen. In Europa waren de voorhersen van het blanke ras immers tot grote bloei gekomen. En in Amerika gedijden de negers, met hun ontwikkelde achterhersen, pardon, ze gedijden niet, want ze veranderden in ten onder gaande indianen (Steiner zegt het net zo lomp. En dit is niet eens opgenomen in het rapport!). Bij de blanken gebeurt ook iets gek en gaan de achterhersen meer hun plaats opeisen zodra dit ras zich in Amerika vestigt. Er treden ook andere mutaties op, zoals het langer worden van de armen. Op deze manier gaat het een tijdje door. Steiner ziet de meest bizarre verschillen tussen Europeanen en Amerikanen. Hij beschrijft dit in de hierop volgende twee alinea's die ik hier oversla. We pakken de draad weer op bij het begin van citaat 132 van de Commissie van Baarda. Dit is het beruchte ras-van-de-toekomst-citaat. De commissie heeft echter een lange uitsnede genomen, dus een lang stuk tekst voordat de beruchte uitspraak wordt gedaan. Voor mijn bespreking is het iets doeltreffender als ik dit citaat in tweeën knip. Eerst volgt het eerste gedeelte met bespreking, dat nog vrij triviaal is. Steiner gaat hier eigenlijk door op wat hij in de twee voorgaande weggelaten alinea's heeft besproken, over de in zijn ogen zo pregnante verschillen tussen Europeanen en Amerikanen. Het ras-van-de-toekomst-verhaal, dat ook bij dit citaat hoort, komt dus hierna. Hier het eerste gedeelte van citaat 132:

(cit. 132, cat. 1, eerste gedeelte) **Und so, sehen Sie, ist es bei den Europäern so, daß sie ja ihre Rasseeigentümlichkeiten wegen ihrer ganzen Einrichtung nicht mehr so ausbilden. Sie bilden mehr die Seelisch-geistigen Eigenschaften aus. Daher können sie auch in alle übrigen Weltteile eindringen. Mit zugrundegehen geht es natürlich langsam. Die Sonne sendet immer mehr oder weniger dasjenige auf die Erde herunter, was Licht oder Wärme ist. Jetzt haben wir den Frühlingspunkt, wie ich Ihnen gesagt habe, in den Fischen. Vorher war er im Widder. Nach einiger Zeit wird er im Wassermann sein. Da wird erst die richtige amerikanische Zivilisation nach Amerika hinübergehen. Wer das sehen will, kann es heute schon sehen, wie mächtig die Amerikaner werden, und wie Europa allmählich immer mehr und mehr ohnmächtig wird. Und daß es in Europa zu**

gar keinem Frieden jetzt kommen kann, das beruht eben darauf, daß Europa das eigene Land nicht mehr versteht. Nun schlägt sich die ganze Zivilisation nach Amerika hinüber. Es wird langsam gehen; aber wenn die Sonne ihrem Frühlingspunkte in das Zeichen des Wassermannes eingetreten sein wird, dann wird sie gerade so günstig ihre Strahlen herschicken auf die Erde, daß die amerikanische Kultur und Zivilisation dann ganz besonders mächtig sein wird. Das sieht man schon heute.

Sehen Sie, es ist wirklich so merkwürdig: In Europa herüber kann man das, was wir Anthroposophie nennen, entwickeln. Da muß man aus dem Geiste heraus entwickeln. Das geht gar nicht mehr aus den Rasseeigentümlichkeiten heraus. Das muß man aus dem Geiste heraus entwickeln. Und die Menschen, die in Europa nicht heranwollen an den Geist, die werden Europa ins Unglück stürzen.

Die Amerikaner, die brauchen das heute noch nicht, namentlich diejenigen, die da hinüberreisen. Da können sie sich noch mehr auf die Rasseeigentümlichkeiten stützen. Und so entsteht da drüben in Amerika kurioserweise etwas Merkwürdiges. Wer ganz aufmerksam amerikanische Bücher liest, wer aufmerksam Parlamentsreden liest, wer überhaupt etwas aufnimmt von dem, was heute in Amerika vorgeht, der wird sich sagen: Donnerwetter, das ist ja etwas ganz Merkwürdiges. Wir in Europa bilden die Anthroposophie aus dem Geiste heraus aus. Da drüben bilden sie etwas aus, was wo wie eine Art Holzpuppe der Anthroposophie ist. Es wird alles materialistisch. Aber für den, der nicht ein Fanatiker ist, für den hat das, was amerikanische Kultur ist, etwas Ähnliches mit dem, was anthroposophische Wissenschaft ist in Europa. Nur ist dort alles aus Holz. Es ist noch nicht lebendig. Lebendig machen können wir es in Europa aus dem Geiste heraus. Die nehmen es dort aus dem Instinkte heraus.

Sehen Sie, das können Sie in allen Einzelheiten bemerken. Es wird einmal die Zeit kommen, wo dieser amerikanische 'Holzmensch', der eigentlich jeder noch ist, anfangen wird, zu reden. Dann wird er der europäischen Anthroposophie sehr ähnliches zu sagen haben. Man kann sagen: Wir in Europa bilden die Anthroposophie auf geistige Weise aus; der Amerikaner bildet sie auf naturhafte Weise aus. Daher kann ich so oft, wenn ich Anthroposophisches auseinandersetze, darauf hinweisen: Nun ja, so ist es anthroposophisch, und so ist es die amerikanische Karikatur. Das ist die Karikatur davon.

Wenn aber einer ein Fanatiker ist und sich nicht durch innerliches Leben, sondern durch Fanatismus in die Anthroposophie hereinfließt, dann findet er gerade die schärfsten Schimpfworte für da Amerikanertum, weil – nicht wahr, der Mensch schimpft am meisten über den Affen, weil der Affe ihm ähnlich ist, aber Karikatur ist. Und so ist es wirklich eine solche merkwürdige Gesichte, wie zwischen Nord- und Südpol, zwischen dem, was wir geistig uns erringen in Europa und zwischen dem, was man sich da drüben auf naturhafte Weise in Amerika erringt.

Naturwissenschaftliche Bücher schauen in Amerika ganz anders als in Europa. Sie reden eigentlich fortwährend vom Geiste, aber sie stellen sich in den Geist grobklotzig materiell vor. Daher ist auch der Spiritismus in neuerer Zeit in Amerika aufgekommen. Denn was tut der Spiritismus? Er will vom Geiste reden und stellt sich den Geist vor wie Wolkenerscheinungen, möchte am liebsten wie alles wie Wolkenerscheinungen haben. Daher ist der Spiritismus ein amerikanisches Produkt; er geht auf den Geist, aber auf materialistische Weise. Das ist eben so interessant, daß in Amerika der Materialismus richtig grassiert, aber eigentlich auf dem Weg zum Geiste ist, während, wenn der Europäer Materialist wird, dann stirbt er als Mensch. Der Amerikaner ist ein junger Materialist. Eigentlich sind alle Kinder zunächst materialistisch, wachsen sich dann aus zu dem, was nicht Materialismus ist. So wird sich der amerikanisch krasse

Materialismus gerade zu einem Geistigen auswachsen. Das wird sein, wenn die Sonne im Zeichen des Wassermannes aufgeht.

Nun, Sie sehen, auf diese Weise kann man durchschauen, was wir als Europäer für eine Aufgabe haben. Wir haben gar nicht die Aufgabe als Europäer, über die Amerikaner immer zu schimpfen, sondern wir müssen natürlich über die ganze Erde hin ein Zivilisation begründen, die aus dem Besten zusammengesetzt ist.

Natürlich, wenn man die Sache so denkt, wie sie der Prinz von Baden gedacht hat, der auf den amerikanischen Europäer Wilson hereingefallen ist, dann geht es nicht. Denn Wilson war nicht ein richtiger Amerikaner. Dadurch hat er auch unfruchtbare Theorien gemacht. Aber das richtige Amerikanertum, das ist dasjenige, was tatsächlich einmal mit dem Europäertum, das auf mehr geistige Weise seine Sache finden wird, sich vereinigen wird. Und dann sieht man, wie man sich eigentlich verhalten muß in der Welt, wenn man so etwas auf diese Weise studiert.⁷³ (einde eerste gedeelte cit. 132)

Het commentaar van de commissie op de eerste helft van dit citaat blijkt ergens anders in het rapport te staan. De commissie heeft dit gedeelte als een apart citaat besproken. De eerste helft van citaat 132 is ook citaat 38:

‘De bewering uit het vorige commentaar, dat de antroposofie uit de geest ontwikkeld wordt en niet uit de lichamelijke, dus ook niet uit het ras, wordt in het bovenstaande citaat herhaald. Antroposofie is ontstaan door Steiners diepgaande onderzoek van de geestelijke wereld, en niet door het nadenken over de wereld die door (lichamelijke) zintuigen kan worden waargenomen. Er blijkt wat dit betreft een verschil te bestaan tussen Europeanen en Amerikanen. De spiritualiteit van de laatsten heeft volgens Steiner een materialistische inslag, die echter op den duur zal verdwijnen. De materialistische inslag, die voor Amerika vanzelfsprekend is, zou voor Europa funest zijn (zie voor de uitgebreide tekst citaat 132)’.⁷⁴ Mijn commentaar op de eerste helft van citaat 132: ‘Zo zien wij dat de raseigenschappen bij de Europeanen, vanwege hun lichaamsbouw, volgens Steiner niet meer zo belangrijk zijn. Zij hebben zich meer op hun ziele- en geestelijke ontwikkeling gericht. Daarom kunnen ze zich zonder al te grote risico’s op alle werelddelen vestigen. Want zo makkelijk gaan ze niet te gronde.

Tegenwoordig staat de zon, gedurende het lentepunt in het teken van de vissen. Voorheen was dat de weegschaal. Over een tijdje zal dat de waterman zijn. En de tekenen van de grote overgang zijn al daar. We zien dat Amerika steeds machtiger wordt en dat Europa steeds onmachtiger. Dat is een teken dat de beschaving zich langzaam verschuift naar het westen, naar Amerika. Steiner heeft een zelfde soort theorie in *Die Mission einzelner Volksseelen* verkondigd. Binnen de antroposofische leer van de cultuurperiodes is dit ook een logische ontwikkeling. De lijn van de Arische cultuurperiodes begon in India, schoof toen langzaam op naar Perzië, Babylonië, Egypte, Griekenland, enz. Op een gegeven moment zal de ‘Amerikaanse beschaving’ de overhand krijgen (al komt er ook nog een Russische cultuurperiode, als we andere antroposofische lectuur moeten geloven, zie bijvoorbeeld een schema uit de Brug⁷⁵)

In Europa kan men zoiets vormgeven als de antroposofie, omdat deze zich vanuit de geest ontwikkelt. Zoiets ontstaat niet vanuit raseigenschappen, maar wordt ontwikkeld vanuit de geest. Dus ‘andere rassen’ kunnen slechts iets ondernemen vanuit hun raseigenschappen en alleen de Europeanen staan er kennelijk boven. Zie wederom een parallel met *Die Mission einzelner Volksseelen*, waar alle rassen aan een bepaalde handicap lijden, behalve het blanke ras:

⁷³ Steiner, *Vom Leben des Menschen*, pp.64-67

⁷⁴ Eindrapport, p. 291

⁷⁵ Zie <http://users.telenet.be/antroposofie/vanaf40/b52a.htm#004>

‘Diese Linie besteht auch für unsere Zeit. Der afrikanische Punkt entspricht denjenigen Kräften der Erde, welche dem Menschen die ersten Kindheitsmerkmale aufdrücken, der asiatische Punkt denjenigen, welche dem Menschen die Jugendmerkmale geben, und die reifsten Merkmale drückt dem Menschen der entsprechende Punkt im europäischen Gebiete auf. Das ist einfach eine Gesetzmäßigkeit. Da alle Menschen in verschiedenen Reinkarnationen durch die verschiedenen Rassen durchgehen, so besteht, obgleich man uns entgegenhalten kann, daß der Europäer gegen die schwarze und die gelbe Rasse einen Vorsprung hat, doch keine eigentliche Benachteiligung’.⁷⁶

Zie hier hoe consistent Steiners visie op rassen was. Hij vertelt weer hetzelfde verhaal als in 1910. Hierna zegt hij iets eigenaardigs. Hij waarschuwt ervoor dat degenen die zich niet vanuit de geest ontwikkelen Europa in het ongeluk zullen storten.

Wat moeten we hiermee? Zou hij soms vooruitlopen op het nationaalsocialisme, dat wel uitgesproken vanuit een raciaal perspectief opereerde? Het lijkt mij voor antroposofen een hoopvolle gedachte, maar heel waarschijnlijk is dat niet. Wat wel waarschijnlijk is, is dat hij duidt op het gevaar van het materialisme. Want het staat tegenover het ‘iets uit de geest ontwikkelen’. In de context van de voordracht, ook als hij het heeft over het verschil tussen Europeanen en Amerikanen, heeft hij het over het verschil tussen de ‘geestelijke benadering’ en de ‘materialistische benadering’. En bovendien, als er iemand vanuit raseigenschappen dacht, was het meneer Rudolf Steiner zelf wel.

De Amerikanen kunnen niet meer terugvallen op hun raseigenschappen. Maar er is wel wat merkwaardigs aan de hand (Donnerwetter). Wij in Europa geven de antroposofie vorm vanuit de geest. Maar de Amerikanen maken er ‘Holzpuppe’ van. (ik ken die Duitse uitdrukking niet maar dat wijd ik meteen nederig aan mijn gebrekkige kennis van het Duits. Het betekent letterlijk ‘houten poppen’, dus het zou wel iets mee bedoeld worden als een ‘dode kopie’ of een surrogaat van de geïnspireerde werkelijke antroposofie. Dat ligt wel in de lijn van het verhaal). Alles wordt daar materialistisch (dus kennelijk ook de antroposofie), zonder bezieling. De Amerikanen zijn (nog) niet in staat om er werkelijk iets levends van te maken. Dit zal zeker veranderen. De Amerikanen zullen het in de toekomst anders kunnen, maar nu is nog alles een karikatuur van het Europese origineel (ook Rudolf Steiner leed aan de vooringenomenheden naar Amerikanen, die nu nog steeds bestaat, vergelijk ook met zijn opmerkingen over na-apende Japanners). Zo’n ramp is dat overigens nu ook weer niet, maar waarom slechts een lading vooroordelen lanceren, als je pretendeert geesteswetenschappelijk bezig te zijn, of in dit specifieke geval de arbeidersklasse te verheffen tot een hoger plan? We moeten ons echter niet laten leiden door onze vooroordelen (is dat zo, meneer Steiner?) wanneer het de Amerikanen betreft. Het is heel makkelijk schelden op Amerikanen, alhoewel, nog makkelijker om op apen af te geven, want apen zijn pas echt een karikatuur (diervriendelijk, maar dat hadden we al eerder gezien). Maar toch, wie Amerikaanse boeken leest, ziet dat er grote verschillen zijn. Er wordt voortdurend van Geest gesproken (?) maar dit is allemaal zo grofstoffelijk (weinig subtiel) dat het eigenlijk weer materialistisch is. Daarom heeft het spiritisme daar ook voet aan de grond gekregen, want dat is weer een lagere vorm van ‘geesteswetenschap’. Want spiritisme richt zich op een materialistische wijze op de geest. Maar wij moeten ons niet laten verleiden tot neerbuigendheid naar de Amerikanen. Neen, wij moeten over gans de aardbol een beschaving stichten (?) die uit het beste van alles is samengesteld.

Wat zeker niet moet gebeuren, zoals Prins Max von Baden⁷⁷ is overkomen, is dat wij ons moeten laten inpakken door iemand als Woodrow Wilson, eigenlijk een Europese Amerikaan (zeker niet ‘puur’ genoeg, of beantwoordt niet aan het sjabloon dat Steiner schetst). Maar

⁷⁶ Rudolf Steiner, *Die Mission einzelner Volksseelen*, p. 80

⁷⁷ Rudolf Steiner heft zelfs een poging gedaan om von Baden in zijn ideeën over ‘volkerenpsychologie’ te interesseren en gaf hem een exemplaar van *Die Mission einzelner Volksseelen* cadeau.

Wilson is dan ook een hele slechte Amerikaan. Neen, wij moeten proberen om het goede van de Amerikanen met het goede van onszelf te verenigen.

Rudolf Steiner had dus een groot probleem met Woodrow Wilson (de president van Amerika gedurende de Eerste Wereldoorlog). Goed, vanuit Steiners eigen tijd en achtergrond begrijp ik dat nog wel enigszins. Steiner sprak deze voordracht uit toen de Eerste Wereldoorlog nog maar net achter de rug was en de Duitse verliezer werd gewurgd door de bepalingen van het verdrag van Versailles. Dus dat ressentiment (althoewel zeker niet geheel te billijken, want het was vooral Clemenceau van Frankrijk, maar Steiner was ook niet bepaald positief over Fransen) begrijp ik nog wel ergens. Wat weer wel volstrekt belachelijk is, is het gescheld op Wilson door hedendaagse antroposofen. Er wordt soms gedaan alsof Woodrow Wilson een groter monster was dan Adolf Hitler. Dat is wel een beetje pijnlijk. In de Brug, maar ook in het boekje van Hans Peter van Manen bijvoorbeeld, wordt Wilson afgeschilderd als een voorbode van de aanstaande incarnatie van Ahriman.⁷⁸ En dat alleen maar omdat Rudolf Steiner, en dan slechts vanwege heel tijdgebonden en locale redenen, niet zo positief was over deze Amerikaanse president. Een beetje treurig is dit allemaal wel. Want met allerlei nazi's of zelfs met Hitler hebben sommige antroposofen minder problemen dan met Woodrow Wilson, zie de complete site van de Brug als een reusachtig bewijsstuk.⁷⁹ Steiner had zelf ook minder problemen met bepaalde kanten van het nazisme dan met Woodrow Wilson, zoals bijvoorbeeld met antisemieten. Steiner bij een andere gelegenheid:

'Ich halte die Antisemiten für ungefährliche Leute. Die Besten unter ihnen sind wie Kinder. Sie wollen etwas haben, dem sie die Schuld zuschreiben können an einem Übel, an dem sie leiden'.⁸⁰

Goed, deze uitspraak heeft de commissie in de eerste categorie geplaatst. Ik moet zeggen dat ik hier zelf veel milder over ben. Bovendien schreef Steiner dit in 1897, dus dat is wel erg lang daarvoor. Natuurlijk, elegant is deze uitspraak niet, verre van, maar Steiner kon onmogelijk weten wat erin Europa vijfenveertig jaar later zou gebeuren, al was hij wel helderziend en kon hij zelfs voorspellen wanneer Ahriman op aarde zou arriveren (een kwestie van prioriteiten), althans als we van Manen e.a. moeten geloven. Waar ik wel regelrechte kromme tenen van krijg, is dat er allerlei hedendaagse slaafse navolgers van Steiner zijn die nog steeds menen te moeten beweren dat Woodrow Wilson het grootste kwaad was dat de wereld is overkomen. Zeker als dat ook in een [digitaal](#) blad staat (De Brug) waar verder de Holocaust systematisch wordt ontkend en de antisemitische slogans van het beeldscherm spatten, zodra je die site bezoekt. Maar nee, volgens hedendaagse antroposofen was Woodrow Wilson het grote gevaar (al had hij volgens de Brug een Ahrimanische dubbelganger, dus misschien dat die het allemaal wel gedaan heeft en dat de echte Wilson er niks aan kon doen. Het omgekeerde van Saddam Hoessein dus, die weer onschuldige dubbelgangers had, die je vooral als slachtoffers kunt zien van zijn paranoia). Dat de Holocaust door hedendaagse antroposofen wordt ontkend en dat Hitler eigenlijk wel mee viel, vindt men antroposofische kring wel best, ook als die beweringen worden gedaan in een orgaan dat zich antroposofisch noemt. Sterker nog, er wordt gewoon reclame gemaakt voor de spreekbuis die dit stelselmatig verkondigt. Volgens Paul Heldens lachte ik de Brug weg als een stel domme Belgen (want over hun gedweep met Holocaustontkenners als David Irving mocht ik natuurlijk niks zeggen). Nee, Woodrow Wilson, die was pas erg! Kortom, word

⁷⁸ Hans Peter van Manen, Wanneer verwachtte Rudolf Steiner de incarnatie van Ahriman?, Perun Boeken, Driebergen, 2007, p.19: Zie verder de Brug artikelen <http://users.telenet.be/antroposofie/diabasis/b28dubbel.htm> en <http://users.telenet.be/antroposofie/vanaf40/b44deel1.htm>

⁷⁹ <http://users.telenet.be/antroposofie/diabasis/inhaztot.html>

⁸⁰ Uit 'Die Sehnsucht der Juden nach Palästina, in Magazin für Literatur, 1897, 66. Jg., Nr. 38, geciteerd uit het Eindrapport, p. 469

wakker, we leven inmiddels in de eenentwintigste eeuw. Na dit statement denk ik dat het tijd is geworden om naar de tweede helft van citaat 132 te kijken:

(cit. 132, cat. 1, tweede gedeelte) **Und so ist es ganz wirklich interessant. Auf der einen Seite hat man die Schwarze Rasse, die am meisten irdisch ist. Wenn sie nach Westen geht, stirbt sie aus. Man hat die gelbe Rasse, die mitten zwischen Erde und Weltenall ist. Wenn sie nach Osten geht, wird sie braun, gliedert sich zu viel dem Weltenall an, stirbt aus. Die weiße Rasse ist die zukünftige, ist die am Geiste schaffende Rasse. Wie sie nach Indien gezogen ist, bildete sie die innerliche, poetische, dichterische, geistige indische Kultur aus. Wenn sie jetzt nach dem Westen geht, wird sie eine Geistigkeit ausbilden, die nicht so sehr den innerlichen Menschen ergreift, aber die äußere Welt in ihrer Geistigkeit begreift.**

Und so werden in der Zukunft gerade aus den Rasseeigentümlichkeiten solche Dinge hervorgehen, die man kennen muß, damit man sich richtig hineinstellt ins Leben.

⁸¹(einde citaat 132, tweede gedeelte, zie hier ook de 'verontschuldigende' uitleg van citaat 130, die hierboven onderuit wordt gehaald).

Over dit citaat is in de loop der tijd veel te doen geweest, al ruimschoots voor het rapport van de van Baarda-commissie. De geschiedenis van de op elkaar volgende reacties heb ik een keer samengevat tot een kleine citatensoap. Bij deze nogmaals weergegeven:

Het ras van de toekomst? Een kleine citatensoap

'Und so ist es ganz wirklich interessant. Auf der einen Seite hat man die Schwarze Rasse, die am meisten irdisch ist. Wenn sie nach Westen geht, stirbt sie aus. Man hat die gelbe Rasse, die mitten zwischen Erde und Weltenall ist. Wenn sie nach Osten geht, wird sie braun, gliedert sich zu viel dem Weltenall an, stirbt aus. Die weiße Rasse ist die zukünftige, ist die am Geiste schaffende Rasse. Wie sie nach Indien gezogen ist, bildete sie die innerliche, poetische, dichterische, geistige indische Kultur aus. Wenn sie jetzt nach dem Westen geht, wird sie eine Geistigkeit ausbilden, die nicht so sehr den innerlichen Menschen ergreift, aber die äußere Welt in ihrer Geistigkeit begreift'.

Zie hier deze opmerkelijke woorden van Rudolf Steiner uit 1923 voor de arbeiders van de bouw van het Goetheanum te Dornach. De historici Evert van der Tuin en Gjalte Zondergeld hebben deze passage in 1984 ook besproken. Zij hebben gebruik gemaakt van de Nederlandse vertaling, die ik zelf niet heb, dus ik kan hun noten niet precies controleren. In het geval van 'Die Mission einzelner Volksseelen' en zelfs bij 'Aus der Akasha-Chronik' heb ik gemerkt dat sommige vertalingen niet altijd even accuraat zijn en dat sommige al te pittige passages zijn weggelaten of herschreven. Een van mijn discussiepartners in het racismedebat heeft mij doen vermoeden dat met dit controversiële werk van Steiner hetzelfde is gebeurd (zie commentaar van Alex van 9-12-2008 at 22:22 op racismedebat, <http://antroposofie.wordpress.com/2008/10/30/racismedebat/#comment-1219>). Hij wist me te melden dat er geen Nederlandse vertaling is van de zin: 'Die Negerrasse gehört nicht zur Europa, und es ist natürlich ein Unfug, dass sie jetzt in Europa eine so grosse Roll spielt' (in de Duitse uitgave p. 53). Deze weggelaten passage is zelfs een van de zestien uitspraken die in 2000 door de Commissie van Baarda als ernstig discriminerend werd gekwalificeerd. Maar kennelijk gecensureerd uit de vertaling van Vrij Geestesleven van 1983 (dezelfde uitgave

⁸¹ Steiner, *Vom Leben des Menschen*, p. 67

waar ook Zondergeld en van der Tuin gebruik van maken), althans zoals ik het heb begrepen in het 'racismedebat'. Maar goed, op grond van deze kennelijk niet al te accurate en niet volledige vertaling bespreken Zondergeld en van der Tuin het 'ras-van-de-toekomst-verhaal' als volgt:

'Omdat het in zijn ziel en geest het meest kan verwerken, is het blanke ras het enige dat buiten zijn grondgebied kan treden. Het blanke ras is het ras van de toekomst, het ras dat scheppend met de geest bezig is. Naar Indië trekkend schiep het de innerlijke poëtische, dichterlijke geestelijke Indische kultuur (noot 11: R. Steiner, *Leven van mens en aarde*, p. 60-64). Als het blanke ras naar het westen trekt zal het niet te gronde gaan (zoals de indianen, die geëmigreerde negers zouden zijn), maar een geestelijk leven scheppen dat niet zozeer direct met het innerlijke van de mens te maken heeft, maar het geestelijk zijn van de uiterlijke wereld begrijpt (noot 12, *ibidem*, p. 70). Met deze opvatting sluit Steiner simpelweg aan bij de koloniale en imperialistische praktijk van die dagen'. Evert van der Tuin, *Gjalt Zondergeld, 'De schaduwkant van de antroposofie'*, in 't Kan anders', najaar 1984, p. 54.

Aan de spelling is te zien dat dit artikel enigszins gedateerd is. Ook is het in zijn geheel tamelijk gepolitiseerd (ademt sterk de sfeer uit van de jaren zeventig, en de link met het fascisme wordt wel heel snel gelegd). Desalniettemin wordt door diverse antroposofen die hun zaak verdedigen altijd verwezen naar dit ene artikel. Latere kritiek, die ik in veel gevallen ook stukken beter vind, ook de latere bijdragen deze historici, die veel genuanceerder zijn, wordt dan gemakshalve genegeerd 'want zij zijn er toen mee begonnen' (zo is mij letterlijk medegedeeld in het 'racismedebat'). Maar dit eerste artikel van Zondergeld en van der Tuin heeft er kennelijk diep ingehakt. Er zijn ik weet niet hoeveel woedende reacties geweest vanuit de antroposofische hoek. Als ik het zo inschat zijn erbij elkaar zo'n twee nummers van Driegonaal volgeschreven over dit ene artikel (en die woorden van Steiner vallen dan dus wel mee? Nee, Zondergeld en van der Tuin zijn pas erg). Ook Hans Peter van Manen, geschiedenisleraar aan de Vrije School in Den Haag, schreef een kritisch artikel in het antroposofische tijdschrift *Jonas*, later gepubliceerd in 'Antroposofie ter discussie', Jelle van der Meulen (red.), *Vrij Geestesleven*, Zeist, 1985, getiteld 'Rudolf Steiners visie op volken en rassen'. Dit artikel, zo is mij verzekerd, is een absolute must. Hans Peter van Manen over Zondergeld en van der Tuin:

'Verder ontbreekt het in hun artikel - hoe kan het ook anders? - de reden en de plaats van de beschouwingen over de rassen in 'De Volkszielen'. Ieder volk belichaamt in zijn cultuur een of meerdere elementen van het algemene zieleleven van de mensheid. Dit zieleleven is de eigenlijke drager van de mensheidsontwikkeling. De volkszielen zijn aartsengelenwezens, die de volkeren en hun culturen inspireren en stuwen en zodoende de ontwikkeling, die in rassen dreigde te verstarren, weer in beweging te brengen. 'We zullen zien hoe het in onze tijd de kenmerken van een volk zijn, die het rassenkarakter gaan opheffen, gaan uitwissen' (noot 8, Rudolf Steiner, 'De Volkszielen', Zeist, 1980, p. 83). Het kan inderdaad als een voordeel of een voorrecht van het blanke ras beschouwd worden dat deze rassenuitwissende werking primair van de Europese volkeren uitgaat. Alleen in die emanciperende zin beschouwde Rudolf Steiner het blanke ras als het 'ras van de toekomst', een uitdrukking die hij niet in de *Volkszielen* gebruikte, maar in de arbeidersvoordracht van 3 maart 1923'. (p. 52)

Dit blijkt dus een volkomen overbodige en zelfs foutieve correctie op Zondergeld en van der Tuin te zijn, want die hebben de uitspraak 'Het blanke ras is het ras van de toekomst' geciteerd uit die arbeidersvoordracht uit 1923 (zie hun voetnoot, die van Manen kennelijk is ontgaan). Bovendien schetst Hans Peter van Manen wel een heel rooskleurig beeld van Steiners

uitspraak. Want wat zegt hij in de twee zinnen daarvoor? Dat het zwarte ras sterft als het naar het westen gaat en dat het gele ras eveneens het loodje legt, wanneer het naar het oosten gaat. Het enige ras dat in Steiners visie zich dit soort uitstapjes kan permitteren en er zelfs van opknapt, is het blanke ras, zowel als het naar het oosten gaat, als naar het westen. Dan gebeuren er zelfs prachtige dingen en daar wordt het alleen maar beter van. Het zijn dus niet Zondergeld en van der Tuin die in dit geval de woorden van Steiner manipuleren, het is Hans Peter van Manen. Hij is degene die Steiners woorden een andere betekenis geeft. Wellicht is het aardig om [de woorden die Paul Heldens aan mij richtte](#) terug te halen: '...waarin de feitelijke onjuistheden en de tendentieuze interpretatie van de gewraakte teksten van Rudolf Steiner worden belicht, die bij Toos Jeurissen, Bram Moerland, Gjalt Zondergeld e.a. schering en inslag zijn. Halve waarheden zijn verwoestender dan kloeke leugens. Dieter Brüll karakteriseerde deze geestesstroming daarom treffend als 'de nieuwe reactionairen' en 'Wat de kritiek van Schreve op 'De volkzielen' betreft, vind ik het artikel van Hans Peter van Manen: 'Rudolf Steiners visie op volken en rassen' in de bundel 'Antroposofie ter discussie' nog altijd zeer 'to the point'. Niettemin schijnt die bundel in antroposofische kringen inmiddels als hopeloos gedateerd te worden beschouwd. Maar elk nadeel heeft z'n voordeel: in de 'ramsjs' zijn nog enkele exemplaren te koop' (geciteerd uit <http://florisschreve.blogspot.nl/2008/10/14/antroposofie-ii-een-repliek/>). Over halve waarheden en kloeke leugens gesproken en dan heb ik het niet over de voor mij nuttig gebleken mededeling dat dit boekje nog in de ramsj te koop was (want zo heb ik het inderdaad gevonden, dus dank voor deze tip). Wellicht is erna het verschijnen van van Manens artikel nog wat na-gepolemiseerd tussen Zondergeld en van der Tuin en van Manen. Ik ken deze stukken niet, maar ik heb zo'n vermoeden, gezien een donderende passage uit het roemruchte artikel van Prof. Dr. Dieter Brüll, hoogleraar belastingrecht en prominent antroposoof, 'De nieuwe reactionairen; met een bijzondere aandacht voor het verschijnsel Zondergeld', verschenen in Driegonaal:

'Zondergeld is een slechte verliezer. Van Manen, die als geen ander de onfatsoenlijke trucjes heeft blootgelegd, die Zondergeld in zijn eerste stuk had toegepast, wordt in het derde pamflet van als 'de historicus' (!) van Manen aangeduid. Gesuggereerd wordt, dat van Manen geen historicus zou zijn. Voor zover ik weet, pleegt men iemand, die zijn doctoraal geschiedenis heeft gehaald, een historicus te noemen, zelfs als hij bij Zondergeld is afgestudeerd. Uiteraard bestaan er goede en slechte historici. In zijn analyse van Zondergelds vervalsingen toont van Manen dat hij zijn vak beheerst. In de omgang met de feiten toont Zondergeld dat hij zijn vak misbruikt' (Dieter Brüll, 'De nieuwe reactionairen', oorspr. in maart 1986, nr. 1, geciteerd uit de extra editie van Driegonaal '(anti)racisme versus antroposofie', maart, 1996). Ik wil hier niet meedoen aan het speculeren over academische titels en diploma's en of Hans Peter van Manen zijn vak beheerst (wellicht is hij een goed historicus en een goede leraar geschiedenis, dat wil ik zonder meer geloven en bovendien, wie ben ik?), maar ik vind wel dat Hans Peter van Manen, als hij hier de antroposofie verdedigt, er zelf niet voor terugschrikt om trucjes uit te halen. Want dat is wel gebleken, zie bovenstaand voorbeeld.

Maar dan gebeurt er het volgende: van Manen, die een zogenaamde slimme 'correctie' op Zondergeld en van der Tuin heeft gemaakt, daarbij onvoorwaardelijk gesteund door de antroposofische 'titaan' Dieter Brüll, wordt bijna slachtoffer van zijn eigen methode. Hij valt zagezegd in zijn eigen zwaard. Want dan komt Toos Jeurissen met haar brochure. Zij behandelt deze passage van van Manen als volgt:

'De superioriteitstheorie, dat het (volgens Steiner) de blanke volkeren zullen zijn die het rassenkarakter zullen gaan opheffen, leeft ook onder antroposofen. Of, zoals de antroposofische leerkracht Hans Peter van Manen het uitdrukt: 'Dat kan inderdaad als een

voordeel of een voorrecht van het blanke ras worden beschouwd, dat deze rassenuitwissende werking primair van de Europese volkeren uitgaat'. Over deze laatste uitspraak zou u toch eens even goed moeten nadenken: 'het kan als een voorrecht worden beschouwd dat er een rasuitwissende werking van de Europese volkeren uitgaat' De Groep Tegen Fascisme reageerde hierop met de volgende woorden: Een dergelijke opmerking afzettend tegen de vroegere en huidige praktijken van Europese volkeren: de slavenhandel, de koloniale uitbuiting', enz. (Toos Jeurissen, 'Uit de Vrije School geklapt; over antroposofie en racisme; een stellingname', Baalproducties, Sittard, 1996, p. 12-13, <http://www.antroposofia.be/wordpress/uit-de-vrije-school-geklapt.pdf>).

Goed, over de mening van 'De Groep Tegen Fascisme' (? Ik ga ervan uit dat Hans Peter van Manen net zo tegen het fascisme is als ik) kun je wellicht je schouders ophalen, maar de bovenstaande verdediging van Steiners rassenleer getuigt mijns inziens toch wel enigszins van antroposofische deformatie. Ik snap in ieder geval niet dat je zoiets kunt verdedigen en dan ook met die argumenten.

Herman Boswijk, [gewezen](#) bibliothecaris van de antroposofische bibliotheek in Den Haag, heeft ooit een aantal correcties geschreven op de brochure van Jeurissen en is zo vriendelijk geweest om mij die toe te zenden. Deze zijn bij mijn weten nooit echt gepubliceerd (er is gebruik van gemaakt door WF Veltman in zijn boekje 'Van je ras, ras, ras, rijdt de koning door de plas'), dus dat zal ik hier ook niet doen. Boswijk is er overigens expliciet over dat hij slechts Jeurissen heeft willen corrigeren en geen oordeel wil uitspreken of er nu wel of geen sprake van rassenleer is in Steiners oeuvre. Daar heeft hij zich ook aan gehouden. Ik zal de correctie van Boswijk hier niet letterlijk weergeven (nogmaals, deze is nl. bij mijn weten niet eerder gepubliceerd en dan vind ik het niet aan mij om dan wel stukjes letterlijk weer te geven), maar iedereen kan nu wel zien dat Jeurissen van Manen enigszins tendentius aanhaalt, althans, niet de oorspronkelijke intentie van die passage weergeeft. Zelf was me dit al opgevallen en heb ik dat ook in mijn repliek op Paul Heldens benoemd, in mijn bespreking van het hele artikel van Hans Peter van Manen. Dat heeft dus ook Herman Boswijk terecht gesignaleerd. Alleen was deze opmerking naar Zondergeld van van Manen dus ook onterecht (daar heeft Boswijk het overigens niet over, maar dat was ook niet zijn doelstelling). Van Manen wilde hiermee namelijk Zondergeld en van der Tuin corrigeren. Maar zij hebben, i.t.t. wat van Manen suggereert, nergens gezegd dat deze passage uit 'Die Mission' kwam, maar idd uit 'Vom Leben des Menschen' (dat had ik zelf overigens ook nog niet gezien bij het schrijven van mijn tweede artikel en ben toen te makkelijk met van Manen meegegaan). En als we verder nu eens goed kijken naar wat van der Tuin en Zondergeld ervan gemaakt hebben, dan kun je niet zeggen dat zij overdreven hebben. Want het Duitse origineel, dat ik hierboven heb geciteerd, is nog een stukje erger.

Terecht heeft de commissie van Baarda, alweer een paar jaartjes later, deze drie citaten (in het eerste fragment zijn er twee verwerkt) in de eerste categorie geplaatst (zie de weergave in de Groene Amsterdammer http://florisschreve.web-log.nl/mijn_hersenspingsels_onder/zestien-keer-steiner-de-g.html , de citaten 4, 5 en 6, in het van Baarda-rapport, cit. 130, 131 en 132, pp. 682-686). Hadden ze 'Die Mission einzelner Volksseelen' ook maar zo streng beoordeeld. Want ook de uitspraak: 'Nicht etwa deshalb, weil es den Europäern gefallen hat, ist die indianische Bevölkerung ausgestorben, sondern weil die indianische Bevölkerung die Kräfte erwerben mußte, die sie zum Aussterben führten', uit de vierde voordracht, is ook ernstig discriminerend en hoort zeker in die categorie thuis. Maar daarvoor is 'Die Mission' kennelijk te heilig, heiliger dan die 'arbeidersvoordracht', althans daar lijkt het wel op. Want alles wat in 'Die Mission' gezegd wordt is, hoe extreem soms ook, een onderdeel van de antroposofie (daarom staan die uitspraken, naar mijn vermoeden, ook in de zogenaamde tweede categorie,

d.w.z. dat het lijkt of er sprake is van discriminatie, maar dat die uitspraak alleen te begrijpen is binnen de context van de antroposofie als geheel). Bovendien vind ik die ene uitspraak over het 'uitsterven' van de Indianen uit 'Die Mission' nog iets onheilspellender, misschien juist omdat dit 'kernantroposofie' is. Steiner heeft die uitspraken ook gedaan binnen een welhaast hermetisch theoretisch kader, als een meedogenloze consequentie van zijn wereldbeeld, al is dat wereldbeeld slechts gebaseerd op zelfverklaarde helderziende waarneming. 'Das ist einfach eine Gesetzmäßigkeit', maar wat is dan de grond van die wetmatigheid? Wat hij in die arbeidersvoordracht heeft geroepen kun je voor een deel nog wel afdoen als wat lukraak gebral, vandaar mijn vermoeden dat deze voordracht relatief streng is beoordeeld'⁸².

Tot zover deze eerder verschenen citatensoap. Maar nu het belangrijkste. Want het meest interessant is *hoe* de commissie deze passage heeft beoordeeld en met welke motivatie. Want die is pas echt onthullend. Want de commissie weet er wel degelijk kernantroposofie van te maken en niet zo'n beetje ook. Hier volgt wellicht, samen met de eerder besproken toelichting bij citaat 54 uit de Akasha-kroniek, de belangrijkste passage uit het hele eindrapport:

Annotatie: NB In het bovenstaande gedeelte komt vaak een geciteerde zin voor, die uit zijn verband gerukt een heel andere betekenis krijgt dan wanneer hij geplaatst wordt in de context van de lezing. Het is de zin: 'Die weiße Rasse ist die zukünftige Rasse, is die am Geiste schaffende Rasse'. In deze lezing heeft Steiner uiteen gezet dat de cultuur van de blanke Europeanen zich naar Amerika zal verplaatsen. De huidige materialistische cultuur in Amerika zal in de toekomst uitgroeien tot een cultuur van de geest: 'Wenn sie jetzt nach Westen geht, wird eine Geistigkeit ausbilden, die nicht so sehr den innerlichen Menschen ergreift, aber die äußere Welt in ihrer Geistigkeit begreift.

Wat hierboven wordt beschreven als de toekomstige cultuur van Amerika is een voorafschaduwing van wat in de antroposofische literatuur bekend staat als het zevende cultuurtijdperk na de zogeheten Atlantische tijd. In de loop van vele duizenden jaren hebben achtereenvolgende culturen gebloeid in Indië, Perzië, Mesopotamië en Egypte, Griekenland, het Romeinse Rijk, en verder in geheel Europa. In de loop der tijd waren deze culturen steeds minder gebonden aan een geografische plaats op aarde. Ook het huidige cultuurtijdperk is weliswaar begonnen in Europa, maar strekt zich inmiddels uit over de hele wereld. Dat zal met de twee hierop volgende cultuurtijdperken ook het geval zijn. In de theosofische literatuur worden ze naar de plaats van ontstaan het Russische en het Amerikaanse cultuurtijdperk genoemd, respectievelijk vanaf het jaar 3500 en 5700. In deze lezing noemt Steiner Amerika in plaats van Rusland het eerstvolgende cultuurtijdperk.

Samengevat heeft Steiner in deze lezing drie hoofdrassen van de mensheid besproken en ze vergeleken met drie systemen in de anatomie en de fysiologie van de mens, het stofwisselings-ledematensysteem, het ritmisch systeem en het zenuw-zintuigensysteem. De eigenschappen van deze rassen werden verklaard uit de doorlaatbaarheid van de huidskleur voor licht en warmte. Afhankelijk van de kleur van de huid dringen deze door tot in een van de drie gebieden van de mens, het stofwisselings-ledematengebied, het ritmisch gebied of het zenuw-zintuigengebied.

Aan het begin werd aangekondigd (zie commentaar bij citaat 120) dat hij enkele voorbeelden uit de geschiedenis van het sociale leven van de verschillende rassen zou geven (er is veel behandeld, maar dit is volgens mij niet echt aan bod gekomen, of het moet dat verhaal over de Amerikanen zijn, FS) waarvoor de specifieke eigenschappen van een ras een verklaring zou

⁸² Verschenen op <http://florisschreve.blog-s.nl/2009/01/02/lemurien-oder-in-unsere-zeit-periodisierung-rasverschillen-in-steiners-uitlatingen/>

bieden (ging meer over verklaringen voor driften, gevoelsleven en verstandelijke vermogens en uiteindelijk over kwesties als leven en dood, die volgens Steiner raciaal zouden zijn bepaald, FS). Deze werden door Steiner niet op een rijtje gezet. Wel kwamen in de lezing de volgende concrete voorbeelden voor: het opmerkzaam of slim, of ook sluw uit de ogen kijken, het hardlopen en dansen van negers, de min of meer trage manier van lopen, maar ook de prachtige, fijnzinnige dichtwerken van het oude Azië, en in tegenstelling daarmee het materialisme in Europa en de uitvindingen die daar zijn gedaan.⁸³

Dit laatste is jammer, want het van Baarda-rapport heeft net hiervoor iets heel zinvol opgemerkt, maar de zoetsappige idylle uit de laatste alinea is een wel heel erg tenenkrommend zoethoudertje. Wat mij betreft een soort heilpedagogisch gezever dat als een wollen deken over het botte racisme van Steiners uitspraken wordt gelegd. Negers zijn zo bijzonder omdat ze zo leuk kunnen dansen. Net als dat indianen zo wijs zijn en zo'n sterke band met de dood hebben, omdat ze dat al eigenlijk hadden moeten zijn. Het is te hopen dat de commissie zelf het bovenstaande tekstje niet echt gelooft, al vrees ik het ergste gezien de eerdere aanbeveling aan de medische wetenschap om te onderzoeken of er bepaalde verbindingen te leggen zijn op fysiek niveau (zie commentaar commissie bij cit. 124). Maar eerst de motivering:

‘Verschillende passages in dit citaat zijn bezwaarlijk omdat ook hier sprake is van een beschrijving waarin de blanken er beter vanaf komen. In de derde alinea wordt opgemerkt, dat in Europa mensen onafhankelijk van rassenmerken de antroposofie kunnen ontwikkelen terwijl dat, getuige de vierde alinea, voor de Amerikanen - kennelijk wordt bedoeld: allochtone Amerikanen - niet het geval is (toch een compliment voor de nauwkeurigheid van de commissie, want de indianen zijn natuurlijk de autochtone Amerikanen). In de zevende alinea wordt gerefereerd aan het blanke ras als het toekomstige, geestelijk scheppende ras. De juistheid van deze bewering is voor twijfel vatbaar.

De gedachte dat Steiner hier een rassenleer bepleit, inclusief de superioriteit van het blanke ras, is echter onjuist, omdat zijn reïncarnatiegedachte de idee dat het ene ras superieur zou zijn aan het andere doorbreekt (?!?!). Citaat 132 is bezwaarlijk en voor misverstanden (!) vatbaar; in dit citaat wordt er geen verwijzing gegeven naar de reïncarnatiegedachte, die wel genoemd wordt in de citaten 9, 41 en 102’.⁸⁴

Dat laatste citaat is uit die Mission en door mij al heel vaak besproken:

‘Diese Linie besteht auch für unsere Zeit. Der afrikanische Punkt entspricht denjenigen Kräften der Erde, welche dem Menschen die ersten Kindheitsmerkmale aufdrücken, der asiatische Punkt denjenigen, welche dem Menschen die Jugendmerkmale geben, und die reifsten Merkmale drückt dem Menschen der entsprechende Punkt im europäischen Gebiete auf. Das ist einfach eine Gesetzmäßigkeit. Da alle Menschen in verschiedenen Reinkarnationen durch die verschiedenen Rassen durchgehen, so besteht, obgleich man uns entgegenhalten kann, daß der Europäer gegen die schwarze und die gelbe Rasse einen Vorsprung hat, doch keine eigentliche Benachteiligung’.

Eigenlijk vat dit citaat heel kort en kernachtig de bovenstaande voordracht samen, maar het laat meteen zien hoe consistent Steiner in zijn rassenleer was. Want laten we de woorden van de commissie vergelijken met twee van mijn belangrijkste conclusies uit de Akasha-kroniek (fragment):

⁸³ Eindrapport, p. 685

⁸⁴ Idem, p. 686

- Ieder aardetijdperk (wortelras) kent zeven cultuurperiodes (onderrassen), die elkaar opvolgen als de dominante cultuurdrager in de mensheidsontwikkeling. Resten van voorgaande onderrassen ('vervallen' of 'verdwenen' beschavingen) blijven nog wel bestaan, maar hebben hun leidende functie verloren, daar hun cultuurdragende inspiratie of 'impuls' is uitgewerkt.
- Er kan ook worden geconstateerd dat de begrippen Wortelras/Zeitalter en Onderras/Kulturepoche alles te maken hebben met de mensenrassen. Zelfs het van Baarda-rapport kan er niet onderuit om de term Wortelras 'gedeeltelijk' als een 'biologische aanduiding' af te schilderen. Het wortelras van dit tijdperk (het vijfde) is het 'Arische wortelras', dat uiteindelijk de 'denkkracht' ontwikkelde. Net zoals Helena Blavatsky het heeft over 'The White Aryan Root-race', of 'het blanke, Arische, vijfde wortelras', dat zij afzet tegen het 'gele ras en het Afrikaanse negerras, met hunne kruisingen' (in mijn Nederlandse uitgave van *De Geheime Leer*), spreekt Steiner eveneens van het vijfde Arische wortelras.

Als de commissie de achtereenvolgende cultuurperiodes koppelt aan het blanke *ras*, (wat Steiner ook doet, want: Die weiße Rasse ist die zukünftige, ist die am Geiste schaffende Rasse. Wie sie nach Indien gezogen ist, bildete sie die innerliche, poetische, dichterische, geistige indische Kultur aus. Wenn sie jetzt nach dem Westen geht, wird sie eine Geistigkeit ausbilden, die nicht so sehr den innerlichen Menschen ergreift, aber die äußere Welt in ihrer Geistigkeit begreift'), dan betekent dit dat de commissie een belangrijk deel van mijn tussentijdse conclusie uit de Akasha-kroniek onderschrijft. Want als het vijfde wortelras het *Arische* of blanke ras is, waaruit de cultuurperiodes voortkomen (de commissie zegt hierboven dat deze het product zijn van het 'blanke ras') dan zijn de commissie en ik het op het allerbelangrijkste punt eens. Maar dat betekent dan wel dat de commissie haar eigen hoofdconclusie 'géén sprake van rassenleer' wederom spectaculair heeft ondergraven, want zij heeft zojuist de kern van die rassenleer wederom trefzeker weergegeven (net als eerder bij citaat 54 uit de Akasha-kroniek, over 'primitieve volkeren die vroeger hoog ontwikkeld waren, maar nu primitief zijn geworden'. Zie de indianen). In feite komen wij dus tweemaal op vitale onderdelen tot dezelfde conclusie, alleen durft de commissie de consequentie 'wel sprake van rassenleer' niet onder ogen te zien. Dat is de belangrijkste conclusie die uit dit geheel kan worden getrokken. En reïncarnatie is géén alibi!

Verder met het laatste deel van de lezing:

Die Menschen bekommen immer weniger eine Einstellung im Leben. Sie wollen eben alles aus dem Blitzblauen heraus haben, die Menschen, und nicht eigentlich lernen. Das ist dadurch gekommen, weil eben im letzten Drittel des 19. Jahrhunderts im Grunde den Menschen, die gebildet worden sind, ja nichts Menschliches mehr angeboten wurde. Nicht wahr, es geht jetzt so schwer mit der Menschenkunde. Das merken selbst schon die materialistischen Gelehrten. Sie kommen nicht weiter. Und bei der letzten Naturforschern Versammlung war es interessant. Da war einer von diesen Naturforschern, der hat es besonders stark gemerkt: man kommt ja nicht mehr weiter, man erfährt durch die gegenwärtige Wissenschaft nichts von Menschen. Aber er hat nicht gesagt: Also müssen wir uns der Anthroposophie nähern, sondern er hat gesagt: Gebt uns Leichen, damit wir die zergliedern können.

Sehen Sie, das ist alles was er sagen konnte: Gebt uns Leichen! Mehr Leichen wollen die Menschen haben. Den toten Menschen wollen sie studieren. Das war so ein richtiges Schlagwort: Gebt uns Leichen! – während wir hier die Leichen entbehren können, denn wir

wollen den lebendigen Menschen anschauen und studieren. Dazu muß man nur seine Augen aufmachen, und durch seine Augen etwas die Seele, denn den Lebendigen Menschen. Nur muß man mit ihnen leben können, damit sie einem das wirklich bekunden, was Menschenwesen ist. Aber die Leute, die heute Gelehrte sind, haben ja tatsächlich ganz schwache Augen. Sie sehen ja nicht den Menschen. Und dann flehen sie sehnsüchtig: Gebt uns Leichen! Da können sie dann studieren. Gebt uns Leichen! In einer solchen Situation waren in den letzten Jahrzehnten die Bildungsanstalten. Da haben die Menschen nichts Menschliches aufgenommen. Daher ist aus allen Wissenschaften das Menschliche herausgekommen.

Deshalb habe ich in dem ersten Kapitel meiner 'Kernpunkte der sozialen Frage' behandelt. Ich mußte zeigen, wie diejenigen, die nichts mit der Wissenschaft zu tun gehabt haben, sondern mit der Arbeit, herangekommen sind. Und nun natürlich wollten sie Wissenschaft. Aber die konnten ihnen die anderen nicht geben, die sie scheinbar hatten, die Bourgeois. Und dadurch entstand die ganze Kalamität in der Zivilisation. Die Arbeiter verlangten nach Wissenschaft, und sie war nicht da, weil nur eine Wissenschaft, die menschlös ist, da war. Da habe ich im ersten Kapitel der 'Kernpunkte' dargestellt, weil man wirklich erst das verstehen muß, wenn man von der sozialen Frage redet. So war es schon notwendig, daß die 'Kernpunkte der Sozialen Frage' in dem ersten Kapitel damit begannen. Nun, wir haben die Farben heute etwas weiter behandelt, meine Herren.⁸⁵

Steiner besluit met een klaagzang op de wetenschap. Volgens Steiner bakt de wetenschap er niets meer van wat betreft de menskunde en zit zij volledig op een dood spoor. Maar niemand binnen de wetenschappelijke wereld komt op het lumineuze idee om de antroposofie erbij te betrekken om zo tot de gewenste doorbraak te komen (de van Baarda-commissie stelde ook al zoiets voor, in het geval van 'negers die warmte opzuigen', zie commentaar bij citaat 124). Maar wat doet die verdraaide wetenschap? Zij smeekt om lijken, om die te ontleden en te onderzoeken. Steiner spreekt hier schande van. Deze, mede door Leonardo da Vinci geïnitieerde onderzoeksmethode om inzicht in de anatomie te krijgen, kan Steiners goedkeuring niet wegdragen. Maar wat wil je dan? Is het bovenstaande soms een 'levend' alternatief voor die 'doodse wetenschap'?

Sprake van rassenleer

Tot zover deze arbeidersvoordracht. Hoewel dit misschien *maar* een arbeidersvoordracht was (en daarom door de commissie zo streng beoordeeld, want waarom is *Die Mission* zo ontzien??), zijn er wel een aantal zaken duidelijk zichtbaar geworden. In ieder geval blijkt er een sterke continuïteit met eerdere uitlatingen van Steiner over 'rassen', vooral met die in *Die Mission* einzelner Volksseelen. Maar ook elementen uit andere werken zijn hier teruggekomen. Hoewel er af en toe een paar vreemde nieuwigheidjes opdoken (indianen die opeens geëmigreerde negers bleken te zijn), is hier wederom hetzelfde verhaal over mensenrassen verteld, zij het dat de vorm wat anders was dan we hiervoor hebben gezien. Wat misschien het meest pregnante is uit deze voordracht, los van alle burleske details, is dat het wederom het blanke ras is dat de drager is van de cultuurperiodes en ook het enige ras lijkt dat zich kan ontwikkelen of buiten zijn grondgebied kan treden. In die zin is ook de lijn van de wortelrassen vastgehouden. Alle andere rassen hebben hun problematische kanten en hun beperkte houdbaarheid, of ze nu naar het oosten trekken of naar het westen. Uiteindelijk

⁸⁵ Steiner, Vom Leben des Menschen, pp. 67-68

brokkelen hun botten af. Want het is slechts het blanke ras dat in de toekomst en wereldwijd een nieuwe cultuur kan scheppen. Laten we zeggen dat dit rassenleer is. Want laten we de vraagstelling van de commissie nog een keer herhalen:

a Bevat de antroposofie een rassenleer?

b Zijn er in het werk van Rudolf Steiner uitlatingen te vinden die erop duiden dat er sprake is van discriminatie naar ras?

c Zijn er in de werken van Nederlandse aanhangers van Rudolf Steiner elementen van rassendiscriminatie te vinden?⁸⁶

De commissie heeft het begrip rassenleer als volgt gedefinieerd: 'De betekenis van het woord 'rassenleer' is van belang. De commissie heeft zich genoodzaakt gezien zelf met een definitie te komen omdat de geraadpleegde bronnen niet eensluidend bleken te zijn. *Van Dale's woordenboek* en *Oosthoek Encyclopedie* geven een etnisch beladen betekenis aan het woord, door te schrijven dat het om het beargumenteren van de vermeende superioriteit van het ene ras ten opzichte van het andere gaat. *Kramers woordenboek* geeft een ethisch neutrale definitie, namelijk 'het sterk doen uitkomen van de tegenstellingen tussen rassen'. Reeds in het interim-rapport heeft de commissie op blz. 300 gesteld dat het gaat om een 'schijnbaar wetenschappelijke theorie op grond waarvan de vermeende superioriteit van het ene ras wordt gelegitimeerd ten koste van andere rassen'. Daarmee sluit de commissie aan bij Van Dale en de Oosthoek Encyclopedie.

Het verschil zit niet alleen in de theoretische lading. Gedurende de zeventiende en achttiende eeuw was het woord min of meer neutraal: er werd mede naar aanleiding van de ontdekkingsreizen - waarbij zeelieden thuiskwamen met spannende verhalen over mensen die er heel anders uitzagen dan in Europa - gezocht naar een verklaring waarom er überhaupt verschillende rassen op aarde te vinden zijn. Gedurende de tweede helft van de achttiende eeuw, de negentiende eeuw en uiteraard de eerste helft van de twintigste eeuw is de tweede betekenis van het woord ontstaan, waarbij discriminatoire en uitgesproken racistische tendensen de boventoon gingen voeren. Wie vervolgens kijkt naar de beschuldigingen die in de periode van ± 1984 tot ± 1996 aan het adres van de antroposofie zijn geuit, ziet dat het woord consequent in de tweede betekenis wordt gebruikt. Bij de beantwoording van de hierboven vermelde vraag of er sprake is van rassenleer in de antroposofie, is de commissie dus uitgegaan van de tweede, negatieve betekenis.

Al dekt de commissie zich in haar criteria al in (rassenleer hoeft niet te betekenen dat de superioriteit van een ras wordt benadrukt, ook de constatering dat blanken beter kunnen denken dan anderen, maar dat andere rassen weer andere kwaliteiten hebben, komt al in dat vaarwater), denk ik dat in ieder geval wat betreft deze twee voordrachten en de twee voordrachten uit *Die Mission einzelner Volksseelen* wel kan worden geconstateerd dat er sprake is van rassenleer, welke definitie je ook hanteert. Laten we niet vergeten dat de twee hier besproken voordrachten uit verschillende periodes waren van Steiners leven, dus dat laat ook een zekere continuïteit zien. En deze voordrachten hangen, ondanks de soms wat extreme uitschieters uit de arbeiderslezing uit 1923, helaas maar al te nauw samen met de rest van het antroposofische bouwwerk. Een blik op de tekeningen van GA 100 zegt genoeg.

⁸⁶ Eindrapport, p. 14